

**BÜTÇE AÇIKLARININ BAŞLICA MAKROEKONOMİK
DEĞİŞKENLER ÜZERİNE ETKİSİ:TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Safiye SÜR MEN

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman:Prof.Dr. Salih ÖZTÜRK

2020

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜTÇE AÇIKLARININ BAŞLICA TEMEL
MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Safiye SÜRME

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Prof.Dr. Salih ÖZTÜRK

TEKİRDAĞ-2020

Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

25/02/2021

Safiye SÜR MEN

ÖZET

Kurum,Enstitü	: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,İktisat Anabilim Dalı
ABD	: İktisat Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Bütçe Açıklarının Başlıca Makroekonomik Değişkenler üzerine Etkisi:Türkiye Örneği
Tez yazarı	: Safiye SÜR MEN
Tez Danışmanı	: Prof.Dr.Salih ÖZTÜRK
Tez Türü	: Yüksek Lisans Tezi/2020
Sayfa Sayısı	110

Bu çalışmada Türkiye'de bütçe açıklarının başlıca seçili makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bütçe açıklarının, cari denge, M3 para arzı ve GSYH gibi değişkenler üzerindeki etkisi, 2006Q1-2020Q2 çeyreklik veriler elde edilerek seçili değişkenler üzerinde araştırma yapılmıştır.Çalışmada verilerin durağanlık mertebeleri yapısal kırılmalı perron 1997 birim kök testi ile ADF(Agumented Dickey Fuller) ve Philips Perron geleneksel birim kök testleri ile belirlenmiştir. Daha sonra ARDL sınır testi ile değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Son olarak Toda Yamamoto nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü tespit edilmiştir.Birim kök testlerinin sonuçlarına göre değişkenlerin farklı mertebede durağan oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca bütçe açıklarının seçili makroekonomik değişkenlerler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla kurulan üç farklı regresyon modelinde ARDL sınır testi prosedürüne göre eş bütünleşme ilişkisi kanıtlanmıştır. Toda Yamamoto nedensellik testine göre bütçe açıkları ile cari denge arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusu iken, GSYH 'dan bütçe dengesine tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca M3 para arzı ile cari denge arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açıkları, Makroekonomik Değişkenler, GSYH, Cari Açık, M3 para arzı, Toda Yamamoto Nedensellik Testi, ARDL Sınır Testi

ABSTRACT

Institution, Institute : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of
Social Sciences, Department of Economics
Department : Department of Economics
Thesis Title : The Effects of Budget Deficits On Major
Macroeconomic Variables: The example of
Turkey
Author : Safiye SÜRMEŒ
Adviser : Prof. Dr. Salih ÖZTÜRÖ
Thesis Type, Year : Master Thesis/2020
Total Number of pages 110

In this study, the effects on macroeconomic variables selected major budget deficits in Turkey were examined. The effect of budget deficits on variables such as current account balance, M3 money supply and GDP, 2006Q1-2020Q2 quarterly data were obtained and research was conducted on selected variables. In the study, the stationarity levels of the data were determined by Perron 1997 unit root test with structural break, and ADF (Augmented Dickey Fuller) and Phillips Perron conventional unit root tests. Then, the cointegration relationship between variables was examined with the ARDL boundary test. Finally, the existence and direction of causality between variables were determined with Toda patented causality test. According to the results of the unit root tests, it is understood that the variables are stationary at different levels. In addition, the cointegration relationship was proved according to the ARDL limit test procedure in three different regression models established to examine the effect of budget deficits on selected macroeconomic variables. According to the Toda Yamamoto causality test, there is a two-way causality relationship between the budget deficits and the current account balance, while a one-way causality relationship from GDP to the budget balance is determined. In addition, there is a one-way causality relationship between M3 money supply and current account balance.

Keywords: Budget Deficits, Macroeconomic Variables, GDP, Current Account Deficit, M3 Money supply, Toda Yamamoto Test, ARDL Bounds Test

ÖNSÖZ

Bu tezin önemi, bütçe açığının makroekonomik değişkenler üzerinde etkisinin Türkiye ekonomisinin son on beş yılı üzerinde araştırılmasıdır. Bu kapsamda , ARDL sınır testi analizi yapılarak ,Türkiye'nin son on beş yılı derinlemesine analiz edilmiştir.Bu bağlamda ARDL sınır testi ve Toda Yamamoto nedensellik testi yöntem olarak kullanılmıştır. Veri seti olarak ,TCMB'nın EVDS sitesinden 2006 ile 2020 arası bulunan veriler çeyreklik olarak alınmıştır.

Bu tezin hipotezi, bütçe açığının enflasyonu pozitif,cari açık negatif ve GSYH 'yı pozitif olarak etkilediğidir. Çalışmanın birinci bölümünde literatürde yer alan çalışmalar ışığında öncelikle bütçe açığının tanımı, daha sonra bütçe açıklarının çeşitleri ile devam etmektedir. İkinci bölümde ise bütçe açıklarının nedenleri ve ekonomik etkileri kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Üçüncü bölümde, bütçe açıkları ile cari denge, M3 para arzı, GSYH gibi seçili makro değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz eden uygulama yer almaktadır. Çalışma tartışma ve sonuç bölümüyle sonlanmaktadır.

Bu araştırmanın her aşamasında görüşleriyle beni destekleyen, samimiyetini her zaman hissettiren ve beni doğru yönde yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK'e aynı zamanda bu çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım Prof. Dr. Murat ÇETİN'e ve Doç. Dr. Adil AKINCI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamda desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen, bana olan güvenlerini hiç kaybetmeyen aileme teşekkür ederim.

Safiye SÜRME

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	i
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ÖNSÖZ.....	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER TABLOSU	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
1.BÜTÇE VE BÜTÇE AÇIĞI KAVRAMLAR.....	3
1.1 Bütçe Kavramı.....	3
1.2 Bütçe Gelirleri ve Giderleri.....	4
1.3 Bütçe Açığının Tarihsel Gelişimi	6
1.3.1 1970-1980 Dönemi.....	6
1.3.2 1980 1990 Dönemi.....	7
1.3.3 1990 - 2005 Dönemi	8
1.3.4 2006-2013 Dönemi	13
1.3.5 2013 2017 Dönemi.....	19
1.3.6 2018 -2020 Dönemi	21
1.3 Bütçe Açığı kavramı.....	23
1.4 Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	26
1.4.1 Geleneksel Bütçe Açığı.....	26
1.3.1.1 Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)	28
1.4.1.2 Konsolide Bütçe.....	30
1.4.1.2.1 Konsolide Bütçenin Sınıflandırılması.....	31
1.4.1.2.1.1 Vergi Gelirleri	31
1.4.1.2.1.2 Vergi Dışı Normal Gelirler	33
1.4.1.2.1.3 Özel Gelir Ve Fonlar	33
1.4.2 Nakit Açığı-Tahakkuk Açığı	33
1.4 Özel Amaçlı Bütçe Açığı Yöntemleri.....	35
1.4.1 Birincil Açık.....	35

1.4.2	Cari Açık-SermayeAçığı.....	36
1.4.3	Operasyonel Açık(İşlemsel Açık)	37
1.4.4	Nominal Bütçe Açığı-Reel Bütçe Açığı	38
1.4.5	Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık	39
1.4.6	Yapısal Açık-Konjonktürel Açık	40
1.4.7	Yarı Mali Açık(Gizli Açık)	41
2.	BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ	42
2.1	Bütçe Açığının Ortaya Çıkış Nedenleri.....	42
2.1.1	Tasarruf Yetersizliği	45
2.1.2	Dış Ticaret Açığı.....	49
2.1.3	Enerji İthalatı ve Enerjide Dışa Bağımlılık	50
2.1.4	Reel Döviz Kuru	51
2.1.5	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırım Kar ve Gelir Transferleri.....	51
2.1.6	Dış Borç Stokunun Yükselmesi.....	52
2.1.7	Genişletici Para ve Maliye Politikaları.....	53
2.1.7	Büyüme ve Ekonomik Kırılganlık	53
2.2	Bütçe Açıklarının Makroekonomik Etkileri.....	54
2.2.1	Bütçe Açığının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi	54
2.2.2	Bütçe Açıklarının Yatırımlar Üzerindeki Etkisi.....	55
2.2.3	Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi.....	56
2.2.4	Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	57
2.2.5	Bütçe Açıklarının İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	59
2.2.6	Bütçe Açıklarının Tasarruflar Üzerindeki Etkisi.....	60
2.2.7	Bütçe Açıklarının Fiyatlar Genel Seviyesi Üzerindeki Etkisi.....	64
3.	TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIKLARININ CARİ AÇIK,BÜTÇE AÇIĞI,PARA ARZI VE GSYH ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:UYGULAMA VE SONUÇLARI	66
3.1	Literatür Taraması	66
3.2	Metodoloji ve Veri Seti	73
3.3	Ekonometrik Metodoloji	75
3.3.1	Geleneksel Birim Kök Testleri	75
3.3.1.1	Augmented Dickey-Fuller (1981) Testi	76
4.	Ekonometrik Bulgular	79
4.1	Birim Kök Testi Sonuçları.....	79
4.2	ARDL sınır Testi Sonuçları.....	82

Sonuç 86

TABLolar LİSTESİ

Table 1:1970 ve 1980 konsolide Bütçe Açıkları GSYH'ya payı	6
Table 2:1980 ve 1989 Konsolide Bütçenin GSYH'ya payı.....	7
Table 3:1990 ve 2005 Bütçe Harcama, Gelir ve Açıklarının GSMH'ye Oranı ve Hedefler Tahmini	8
Table 4:2019-2020 Dönemi Hedeflenen Bütçe Açığı ve Gerçekleşen Bütçe Açığı	21
Table 5:Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Denge(2020).....	22
Table 6:Türkiye'de KKBG Ölçüm Yöntemi.....	29
Table 7:5018 Sayılı KMYKK'na Göre KKBG Ölçümü	30
Table 8:2000 ve 2004 Yılları Arasında Konsolide Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Payları (%)	32
Table 9:Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Nedenleri	44
Table 10:Türkiye'de son on yılda yaşanan Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)*2019 yılı verileri geçicidir	50
Table 11:Barro kuramının geçerliliği kapsamında yürütülen çalışmalar	61
Table 12:Bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ile ilgili bazı çalışmalar	69
Table 13:Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi (Zaman Serisi: 2016Q1-2020Q2).....	73
Table 14:ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları.....	80
Table 15:IO ve AO Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları.....	81
Table 16: Var gecikme uzunluğunu belirleme	82
Table 17:VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri Ve ARDL Sonuçları.....	84
Table 18:Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları	85

ŞEKİLLER TABLOSU

ŞEKİL 1:Bütçenin sınıflandırılması.....	4
ŞEKİL 2:Bütçe dengesi ve faiz dışı fazlanın GSYH'ya oranı (2002-2012) (%).....	14
ŞEKİL 3:Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Denge (2008-2013) (milyon TL)	16
ŞEKİL 4:Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklüklerinin GSYH İçindeki Payı (2002-2013) (%).....	16
ŞEKİL 5:Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (2009-2013) (Milyon TL)....	17
ŞEKİL 6:Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazlanın GSYH'ye Oranları (2002- 2016)	20
ŞEKİL 7:Bütçe Açığı Kuramları	23
ŞEKİL 8:İç Denge (GSYH İçindeki Payı).....	46
ŞEKİL 9:Çalışmada Kullanılan Serilerin Zaman İçindeki Seyri (2006Q1- 2020Q2)	74

KISALTMALAR LİSTESİ

BTC	: Bütçe Açıkları
M3	: Para Arzı
CRA	: Cari açıklar
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımları
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri safi yurtiçi hâsıla
İSS	: İşsizlik
İST	: İstihdam
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Vatandaşların devletten beklentisi kamusal gereksinimlerinin karşılanmasını istemektir. Devletin bu ihtiyaçları karşılamada kullandığı temel faktör bütçedir. Bütçe açıkları, her zaman ekonomik yaklaşımların odak noktasında yer almıştır. 1700-1920'li yıllar arası çoğunlukla kabul gören Klasik İktisadi Yaklaşım, bütçe açıklarının ekonomik bakımdan istikrarsızlıkların yaşanmasına sebebiyet vereceğini öne sürmektedir. Aynı zamanda, devleti sadece adalet ve güvenlik gibi iki temel bir görevi yerinde getiren bir aygıt olarak nitelendiren Klasik İktisadi Yaklaşım, açığı bulunan bir bütçenin, olağanüstü gelir olarak borçlanmayı çoğaltacağını ve bu durumdan kaynaklı, uzun sürede kamu masraflarını olumsuz etkileyebileceğini vurgulamıştır.

Söz konusu düşünce, devletin adalet ve güvenlik haricinde, ekonomiye karışmaması gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu düşünce, 1929'da Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkan dünya kapsamında ekonomik sıkıntılara yol açan krizi açıklamakta yetersiz kalmıştır. 1929'li yıllarda yaşanan büyük düzeyde krizden çıkış için önerilerde bulunan ve Klasik Yaklaşımına değişik bir yapı kurgulayan Keynesyen görüş, devletin kamu masrafları, kamu gelirleri ve bütçe aracılığıyla ekonomiye müdahale etmesini öne sürmüştür. Ancak, Klasik İktisadi görüşte kabul görünen denk bütçe ilkesinin vazgeçilemez bir kaide olmadığını savunan yeni Keynesyen yaklaşımı, kamu masrafları ve kamu gelirleri aracılığıyla yürürlüğe giren açık bütçe siyasetinin önemli rolünü ve makroekonomik parametreler üzerindeki etkisini ön plana almaktadır. 1980'lerden sonra Türkiye ekonomisinin önemli sorunlarından biri olan bütçe açıkları, enflasyon, GSYH ve cari açık gibi makroekonomik değişkenler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışmanın amacı, bütçe açıklarının başlıca makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini ölçmek ve sonuçları hakkında yetkili mercilere ve bilim dünyasına bilgi sunmaktır.

Bu tezin önemi ise, özellikle bütçe açığının makroekonomik değişkenler üzerinde etkisinin Türkiye ekonomisinin son on beş yılı üzerinde araştırmasıdır. Bu kapsamda 2006-2020 dönemi çeyreklik verileri kullanılarak ve ARDL sınır testi ile Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımı bağlamında bütçe açıklarının, cari denge, M3 para arzı ve GSYH gibi değişkenler üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır.

Buradan elde edilen bulgular sonuç kısmında politika önerilerinin yapılmasına hizmet edebilecektir. Bu tezin hipotezi, bütçe açığının enflasyon pozitif, cari açık negatif ve GSYH 'yı pozitif olarak etkilediğidir. Çalışmanın birinci bölümünde literatürde yer alan çalışmalar ışığında öncelikle bütçe açığının tanımı, daha sonra bütçe açıklarının çeşitleri ile devam etmektedir. İkinci bölümde ise bütçe açıklarının nedenleri ve ekonomik etkileri kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Üçüncü bölümde, bütçe açıkları ile cari denge, M3 para arzı, GSYH gibi seçili makro değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz eden uygulama yer almaktadır. Çalışma tartışma ve sonuç bölümüyle sonlanmaktadır.

1.BÜTÇE VE BÜTÇE AÇIĞI KAVRAMLAR

Bu bölümde, bütçe kavramına ilişkin genel bilgiler ve bütçenin sınıflandırılmasına yer verilmiştir.

1.1 Bütçe Kavramı

Bütçe, gelecekteki belirli bir süreçte gerçekleşmesi beklenen gelir - gider düzeyinin oransal öngörülerini kapsayan bir cetvel şeklinde ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla, bütçe, devletin geleceğe ilişkin gelir- gider düzeyini tahmin ederek, yürütme kurumlarına gerekli giderlerin yönlendirilmesi, yanı sıra gelirlerin birikimi ve yatırımı için belirleyici güce sahip bir kanun niteliğinde kabul görünmektedir. Böylelikle, devletin gerçekleştirdiği masraf ve gelir ayrıntılarını içeren, malum bir süreçte harcamaların yönlendirilmesi ve gelirlerin birikmesini denetleyen hukuksal bir belgeyi tanımlamaktadır.Bütçe, belirli bir sürede gereken giderleri ve kazanılacak gelirleri öngörülü bir biçimde ortaya koyar. Söz konusu süreç, mali yıl kavramını tanımlamaktadır. Aynı zamanda, mevcut durumda daha gerçekleşmemiş tahmini rakamları sergileyen bir mali gösterge niteliğinde işlev yapmaktadır. Bütçe iktisadi, politik ve hukuki sonuçlara yol açabilmektedir. Bütçenin dengeli olarak kullanıldığı durumlarda, kamu gelir, gelir dağılımı, iktisadi büyüme, ekonomik ve sosyal problemlerin çözümlenmesi bakımından olumlu etkileri bulunabilmektedir (Özen 2008: 1). Kanun niteliğinde olan bütçe içeriğinde işaret edilmeyen hiçbir gider - gelir faaliyeti milli örgütlerce gerçekleşmesi olanaksızdır. Bütçe kanunu yürütme organı tarafından düzenlenir ve yasama organı tarafından kabul edilmesi suretinde, yürürlüğe girer. Dolayısıyla, yeni yürürlüğe giren bütçe kanununun beraberinde, yürürlükte olan eski bütçe kanunu geçerliliğini kaybeder. Bütçe, milli gider - gelirlerin göstergesidir ve sadece kamusal iktisat alanındaki gelir-gider ayrıntılarını içermektedir. Böylece, özel iktisat kapsamında yer alan örgütlerin gider - gelir hususlarını içermemektedir. Bu ifadeden yola çıkarak, bütçe ve kalkınma planlarının ayrışması öne sürülmektedir. Dolayısıyla, kalkınma planlarında kamu ve özel ekonomilerin gelir-gider ilişkileri yer almaktadır. Ancak, bütçe de sadece kamusal gelir - gider dengesi bulunmaktadır. Bütçe kanununun düzenlenmesi sürecinde, ilk olarak giderlerin ayrıntıları incelenerek, en temel ihtiyaçların karşılanması esas alınır. Ardından, giderlere ilişkin ayrıntılar esasınca, en uygun şekilde gelir dengesinin

sağlanması hedef alınır. Giderler ve gelirler arasında denge sağlanamadığı durumlarda ise, bütçe açığı ortaya çıkmaktadır. Bütçe açığı tespit edildiği durumlarda devlet, söz konusu yetersizlik payını karşılayabilmek için, değişik girişimlerde bulunur. Örnek olarak, hâlihazır vergi oranlarını çoğaltır veya yeni vergi düzenlemeleri uygulayarak, bütçe açığını ortadan kaldırmayı hedef alır. Aynı zamanda, bütçe sadece devlet bütçesini kapsamına almaktadır (EDB: 2, 20.03.2020).

1.2 Bütçe Gelirleri ve Giderleri

Kurum ve kuruluşların bütçeleri için farklı sınıflandırmalar literatürde bulunmaktadır. Dolayısıyla bütçe kavramı, içerdiği konu, problemleri değerlendirme şekli, hedef, teknik yapı, kapsam, rakamlarının niteliği ve başlangıç rakamları bakımından Şekil 1’de verildiği gibi alt gruplara ayrılabilir. Bu tablo da bir bütün olarak farklı ölçütlere göre sınıflandırılmış olan bütçe biçimleri özetlenmiştir. (Özbek Püskül 2010: 10).

Konularına Göre Bütçeler	{ Gelir Bütçeleri Gider Bütçeleri
Kapsamlarına Göre Bütçeler	{ Bölüm Bütçeleri Genel Bütçeler
Amaçlarına Göre Bütçeler	{ Program Bütçeleri Faaliyet Bütçeleri Statik (Durağan) Bütçeler
Teknik Özelliklerine Göre Bütçeler	Karşılaştırmalı Statik Bütçeler Dinamik (Esnek) Bütçeler
Sorunları Ele Alış Biçimine Göre Bütçeler	{ Proje Bütçeleri Dönem Bütçeleri
Hazırlanma Şekline Göre Bütçeler	{ Klasik (Geleneksel) Bütçeler Sıfır Tabanlı Bütçeler
Rakamların Niteliği Açısından Bütçeler	{ Miktar Bütçeleri Tutar Bütçeleri

ŞEKİL 1: Bütçenin sınıflandırılması

Kaynak: Özbek Püskül 2010: 10

İçerdiği konulara nazaran bütçe kavramı gelir bütçeleri ve gider bütçeleri olarak iki başlık altında incelenebilmektedir. Kurum ve kuruluşların gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucu elde ettikleri maliyet-ürün ilişkisi, aynı zamanda hasılat bakımından da tahmin ve incelenmesinin yapıldığı bütçelere gelir bütçesi adı verilmektedir. Öte

yandan ise, kurum ve kuruluşların gerçekleştirdikleri faaliyet sonuçlarının sadece üretilen ürün/hizmet ile bunların üretim maliyetleri bakımından tahmin ve incelenmesinin yapıldığı bütçelere gider bütçesi adı verilmektedir. (Şeker 2019: 144).

Türk hukuku kanununda ise kamu gelir ve giderleri aşağıda verildiği gibi tanımlanmıştır (Sayılı 25326 Resmi Gazete):

Kamu gideri, *'kanunlarına veya Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderlerini'* kapsamaktadır.

Kamu geliri ise, *'kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri'* kapsamaktadır.

1.3 Bütçe Açığının Tarihsel Gelişimi

1.3.1 1970-1980 Dönemi

Türkiye 1963 yılı itibari ile planlı kalkınma dönemine geçiş yapmıştır. Bu açıdan 1970 yılları kalkınma planlarının uygulanmaya konulduğu yıllardır. Ayreten 1973 yılı ile bütçe uygulamalarında önemli bir değişim ile birlikte program bütçe yöntemine geçiş yapılmıştır. Program bütçeyle , bütçenin kalkınma planlarını göz önüne alarak hazırlanması ve uygulanması gereğini savunmuştur. Tabloda verildiği üzere, 1970 ile 1980 döneminde bütçe harcama, gelir ve dengesinin GSMH'ya olan payını göstermektedir.

Table 1:1970 ve 1980 konsolide Bütçe Açıkları GSYH'ya payı

Yıllar	Harcamalar	Gelirler	GSMH	Bütçe Açığı	Bütçe Açığı / GSMH (%)
1970	34.708	34.918	147.776	210	+ 0.14
1971	49.081	42.738	192.602	- 6.343	3.29
1972	54.373	54.010	240.840	-362	0.15
1973	67.254	65.308	309.829	-2.216	0.70
1974	82.270	78.366	427.098	-3.914	0.92
1975	120.364	119.155	535.771	-1.208	0.23
1976	162.357	158.402	624.986	-3.955	0.59
1977	248.904	208.556	872.864	-40.348	4.62
1978	362.000	338.000	1.290.700	-24.000	1.7
1979	633.000	573.000	2.200.000	-60.000	2.7

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991), BÜMKO Genel Müdürlüğü, Sayı: 1992/3, Ankara, 1992, s. 69-73.

Tabloda görüldüğü üzere yıllara baktığımızda en çok kırıma 1971, 1977 ile 1979 dönemlerinde görülmektedir. 1977 döneminde bütçe açıklarının GSMH'ye oranı en yüksek noktaya varmıştır. 1974 döneminde ortaya çıkan dünya petrol krizi ile beraber dünya genelinde yaşanan ekonomik durgunluk ile birlikte işsizliğin artmasıyla meydana gelen etkiler, Türkiye'de de etkisini göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin döviz rezervlerinin çok kısa zamanda bitmesi, bütçe açıklarını artmıştır. Ekonomik konjonktürün gün geçtikçe kötüye gitmesi ile 1978 ve 1979 döneminde artan borçlar dolayısı ile IMF ile anlaşarak borç erteleme uygulaması yapılmıştır. 1978 döneminde uygulamaya konulan istikrar programı sayesinde kısa

vadeli borçların ileriye atılması sağlanmıştır. Ayrıca döviz kuru ile petrol haricindeki KİT ürünlerinin fiyatlarında ayarlama yapılmıştır.

1.3.2 1980 1990 Dönemi

1979 ile 1980 yıllarında OPEC üyeleri petrol fiyatını % 150 oranında ikinci defa arttırmıştır. Yapılan oran artışı 1974 döneminde ki fiyat artışından daha alçak seviyede fakat daha yüksek bir fiyat seviyesinden yapıldığından ithalatçı ülkelerin ekonomilerini çıkmaza sürüklemiştir. Bununla beraber Türkiye kendini şiddetli bir ekonomik krizin içinde bulmuştur. Bu krizleri önlemek amacıyla 1980'de 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen bir istikrar programı ortaya atılmış ve bu program uygulanmaya başlanmıştır. 1980 döneminde bu uygulama ile enflasyon oranında kontrol sağlamak ,dış kaynak açığını yok etmek, ekonomideki kıtlığı önlemek ve ekonomiyi daha aktif hale getirmek için program uygulamaya konulmuştur. 24 Ocak 1980 istikrar programı ile beraberinde uygulanan politikalar serbest piyasanın güçlenmesine ve devletin ekonomik hayata müdahalesinin en aza indirilmesini sağlamak ve ekonomilerin uluslararası entegrasyonunu sağlamak amacını gütmektedir.

Table 2:1980 ve 1989 Konsolide Bütçenin GSYH'ya payı

Yıllar	Harcamalar	Harc. /GSMH	Gelirler	Gelir/ GSMH	Bütçe Açığı	Bütçe Açığı / GSMH (%)
1980	1.078	20.3	912	17.2	-166	-3.13
1981	1.516	18.9	1.392	17.4	-124	-1.54
1982	1.602	15.1	1.444	13.6	-157	-1.48
1983	2.613	18.7	2.300	16.5	-313	-2.24
1984	3.784	17.1	2.805	12.7	-979	-4.42
1985	5.313	15.3	4.514	13.0	-798	-2.26
1986	8.165	16.7	6.754	14.0	-1.411	-2.76
1987	12.696	17.4	10.089	13.9	-2.607	-3.48
1988	21.006	16.6	17.016	13.6	-3.990	-3.09
1989	38.051	16.9	30.379	13.6	-7.673	-3.33

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>'den geliştirilmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi 1984 döneminde bütçe açığının GSMH'ye payı % 4.4'e düzeyinde artmıştır. Bu yılda iç ve dış borçlardaki fazla artış faiz ödemelerinin bütçeye yük olmasına sebebiyet vermiştir. Bütçe açıklarının GSMH'ye oranı, kamu giderlerindeki yükselişe bağlı olarak artmıştır. 24 Ocak Kararları ışığında, 1983 ile 1990 dönemlerinde bütçe açıklarının finansmanın sağlanmasında TCMB'nin görevi kısılarak, önemli bir ölçüde kamu ile özel bankalara borçlanılarak bankalara yüksek faiz ödemeleri yapılmıştır. 24 Ocak kararları ışığında, sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi yılın popüler Laffer teorisinden kaynaklıdır. Laffer kuramına göre vergilerin hafifletilmesi üretimin artmasına ve sonucunda uzun dönemde vergi gelirlerinin de yükselişe geçmesini sağlar. Para miktarının IMF nezdinde denetlenmesi kamu kesiminin (dış borçlanma dışında) sadece iç borçlanma ile gelir sağlamasına neden olmuştur. 1985 yılından itibaren etkinlik kazanan iç borçlanma politikası içerisinde reel faizlerin gün geçtikçe artmasına ve devlet bütçesi harcama kaleminde giderek artış yaşayan faiz ödemelerine sebebiyet vermiştir. Vergi sisteminde ortaya çıkan önemli değişikliklerin ilki 1 Ocak 1985 tarihinde Katma Değer Vergisinin yürürlüğe girmesidir. Bu vergi zamanla, elde ettiği gelir bakımından vergi gelirleri içerisinde önemli bir yer tutar. Diğer önemi olan adım ise, yatırımların ve ihracatın teşvik edilmesi sebebiyle Kurumlar vergisine getirilen istisna ve muaflikların yükseltilmesidir. Uzun yıllar boyunca devletin önemli gelir kaynağı olan bu vergi zaman ilerledikçe istisnalar vergisi adını almıştır.

1.3.3 1990 - 2005 Dönemi

1989 yılı ikinci döneminden itibaren Türkiye ekonomisi 1990 yılı itibari ile tekrardan büyüme sürecine adım atmıştır. 1990 yılının Ağustos ayında baş gösteren Körfez Krizinin sebebiyet verdiği siyasi bunalım ile devamında gelen yeni petrol şokunun etkisi ile ekonomik konjonktürdeki 1990 döneminin öngörülerini istikrarsız bir bekleyiş içine sürüklemiştir.

Table 3:1990 ve 2005 Bütçe Harcama, Gelir ve Açıklarının GSMH'ye Oranı ve Hedefler Tahmini

Yıllar	Harc. /GSMH	Gelir/ GSMH	BA/GSMH (%)
1990	17,3	13,9	-3.01
1991	20,5	15,2	-5.28
1992	20,1	15,8	-4.30

1993	24,3	17,6	-6.70
1994	23,1	19,2	-3.91
1995	21,8	17,7	-4.03
1996	26,3	18,0	-8.27
1997	27,2	19,6	-7.63
1998	29,1	22,2	-7.28
1999	35,8	24,2	-11.86
2000	37,1	26,9	-10.93
2001	45,7	29,2	-16.91
2002	40,2	25,6	-15.25
2003	37,2	26,0	-11.42
2004	32,9	25,8	-7.1
2005	32,4	26,3	-2.1
2006*	33,7	32,5	-2.5
2007*	31,7	31,1	-2.0
2008*	29,4	30,1	-0,8

Kaynak: Maliye Bakanlığı; 2006 Bütçe Gerekçesi, Aralık 2005; Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>'den geliştirilmiştir

1990 ile 1994 dönemlerini incelediğimizde büyüme oranı 1990 yılında %9,4 oranındayken, 1994 yılında %6,1 oranındadır. Enflasyonun oranı ise; 1990 döneminde %9,4 iken 1994 döneminde % 120,7 oranına çıkmıştır. 1993 yılının sonuna geldiğinde en fazla kamu geliri sağlayan vergi gelirleri iç borç ana para ile faiz ödemelerini karşılayamayacak konuma gelmiştir. Bu bağlamda hiperenflasyonun ve durgunluğun aynı anda olduğu bir ekonomik konjoktüre girmemek, yükselen enflasyon oranını hızlı bir şekilde düşürmek, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlam bir temele oturtmak adına 5 Nisan 1994 tarihinde “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” tanımlanmıştır. Bu bağlamda 5 Nisan kararları öncelik olarak kamu açıklarını hızlıca düşürmeyi amaçlamıştır.

Alınan önlemler sonucunda bütçe açıklarında göreceli düşüşler görülmüştür. Örnek olarak 1994 Mayıs ayında 51.8 trilyon TL'lik bütçe gideri sağlanmış bununla beraber 51.8 trilyonluk bütçe geliri elde edilmiş ve 6.3 TL'lik bir gelir fazlası olmuştur. Fakat aynı ay içinde dış borç faizlerinin ödenmesi ile sonuç olarak 200 milyar TL

bütçe açığı çıkmıştır. Ayrıca 1994 döneminde bütçe açığı / GSMH payı %3.9 düzeyine gerilerken , aynı oran 1995 döneminde % 4.03 oranında görülmüştür. Fakat yine de bütçe açığı öngörülen seviyeye gelmemiştir. Bu şekilde olmasında özelleştirme kapsamında istenilen gelirlerin toplanamaması ve kısa vadeli borç faizi ödemelerinin verilmesinden kaynaklıdır.Erken seçimden ötürü 1996 senesinin bütçe kanunu yürürlüğe konulamamış bundan ötürü Geçici Bütçe Kanunu ortaya çıkmıştır. 1996 yılı ilk çeyreğinde transfer harcamalarındaki ödeneklerin yetersizliğinden dolayı yapılmayan ödemeler, bütçe avanslarında gösterildiğinden bütçe harcamaları % 60.4 bütçe gelirleri ise %65.2 düzeyinde artmıştır. 5 Nisan kararlarıyla düşen bütçe açıkları daha ilerideki süreçlerde tekrar artış eğilimine geçmiştir.Tablo 3' e bakıldığında 2001 döneminde Bütçe Açığı/ GSHM oranı % 15.25 oranıyla en yüksek seviyeye gelmiştir.1998 döneminde dünya ekonomisinde Asya kriziyle beraber gelen durgunluk sürecinin yaşanması Türkiye Ekonomisine olumsuz olarak yansımıştır. 1999 döneminde peş peşe yaşanan depremler ile beraber gelen ekonomik yük, bir taraftan bütçe açıklarının finansmanı için borçlanma politikasının ağırlıklı ölçüde tercih edilmesi iç ve dış borçlanma ihtiyacının artmasına sebep olmuştur.Yurt içi kaynaklı bu sorunların yanı sıra bir dış faktör olan Asya krizi ülke ekonomisini etkilemiştir. Bu etki TL'nin aşırı değerlenmesi ile dış borçlanmanın artması neticesinde ödemeler bilançosu açıklarının yükselmesidir. Borçlanma politikası etkili bir istikrar politika aracı olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı bütçe açıklarıyla birlikte yatırımlar düşürülerek ülke ekonomisinde durgunluğu körüklemiş, sonucunda ekonomik büyüme azalmıştır. 1999 senesinde konsolide bütçe rakamlarına bakarak, harcamaların bütçe içindeki oranı 27.802 trilyon TL'dir. Bu oranın 1996 döneminde yalnızca 3.940 trilyon TL olduğu bilindiğine göre, kamu maliyesinde oluşan kriz,yüksek kamu harcamaları ile bundan dolayı yüksek bütçe açığına neden olduğu görülebilir.Tablodan da gördüğümüz üzere 1999 senesinde kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı %18 iken, krizin olduğu 1999 döneminde %24,2 oranına çıkmıştır. Harcamaların artması finansmanın yetersizliğine sebebiyet vermiştir bu yetersizlik kamu açığını daha2 da arttırmış ve bu da borçlanma gereksinimini arttırmıştır. Borçlanmanın artmasıyla beraber bütçe açığının yol açtığı olumsuzluklar ile mücadele etmek adına IMF'ten yardım istenmiş ve 9 Aralık 1999 tarihinde (17. Stand-by anlaşması) “Döviz Kuruna Dayalı Enflasyon İle Mücadele Programı” adında bir

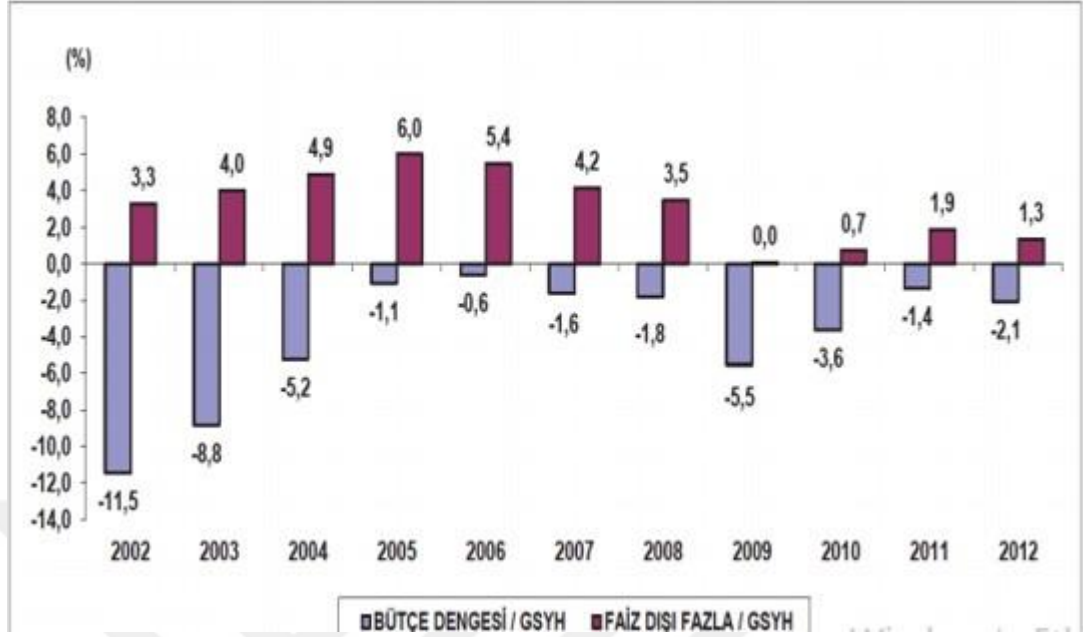
istikrar programı yürürlüğe konmuştur. Programın edindiği amaç malî disiplinin sağlanmasıdır. Malî disiplinin dayanağı ise bütçe de % 6,5 faiz dışı fazlasının oluşturulmasıdır. Bundan dolayı harcamaların düşürülmesine yönelmiştir. 1 yıllık uygulama sonucunda daraltıcı politika başarılı olmuştur. Bu yolla bütçe açıklarının GSMH içindeki oranı % -11,7 oranındayken, 2000 döneminde % -10,6'ya gerilemiştir. Yapılan uygulama ile istikrar programındaki sapmalar yurt içinde dengeyi negatif etkilemiş ve 2000 yılından itibaren yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizin temel sebebi istikrar programına uygun olarak faizlerin uzunca bir süre suni olarak alçak düzeyde tutulması ve KKBBG'nin yükselmesi ile ödemeler dengesinde açık olması yer almaktadır. Şubat 2001'de yaşanan krizin önemli sebeplerinden birisi , hazinenin kamu borcunu uzun süre kamu bankalarına ödemesini yapmamasıdır, dolayısı ile kamu bankalarının buna karşılık özel bankalara karşı yükümlülüklerini yerine getirememelerinden kaynaklıdır. Şubat 2001'de yaşanan krizin diğer bir nedeni ise dış borç stokunda ve ödemeler bilançosu açıklarında fazla olmasıdır. Yaşanılan bu süreçte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı ortaya çıkan yeni bir istikrar programının devreye girmesine ön ayak olmuştur. Bu İstikrar programı döviz çapasından vazgeçmesinin yanı sıra bütçeye yönelik olan kamu açıklarının ve borçlanmanın düşürülmesine odaklanmıştır. Bununla beraber bütçe açığı/GSMH oranında nispi bir düşüş olmuştur. Fakat istenilen sürdürülebilir büyümeyi sağlayamamıştır. 2002 döneminde yeni hükümet ile birlikte ekonomide var olan istikrarsızlığı iyileştirmek adına Acil Eylem Planı (AEP) adıyla ekonomik önlemler paketi düzenlemiştir. AEP ile vergi ve harcama reformları (bütçe reformu), özelleştirilmelerin hızlandırılmasını hedeflenmiştir. 2002'de oluşan bütçe açığı bir önceki döneme göre düşüş sağlamıştır. Sonuca bakılırsa 2002-2005 yıllarında GEGP'nin uygulanmaya konulmasıyla bütçe açıkları azalma yönünde olmuştur. 2005 yılından itibaren bütçe açığının %67.8 düzeyinde düşmesi ve Faiz oranlarının hızlı bir şekilde azalması sonucunda bütçe açığı %2.1 oranında gerçekleşme göstermiştir. 2006 yılı bütçe planında bu oran %2,5 olarak öngörülmektedir. Türkiye'de bütçe açıklarının gelişimine baktığımızda açıkların uzun dönemler halinde devam ettiğini, bununla birlikte devletin borç tuzağı adı altında yatırım yapamayacak hale geldiğini görebilmekteyiz. Yüksek faiz oranında devlete borç verebilme imkanı bulunan bankalar, özel sektöre daha az kaynak aktarımı sağlamışlardır. Devletin iç borç baskısı

sebebiyle artış gösteren faiz oranları, dışlama (crowding-out) etkisini ortaya çıkarmış ve enflasyon beklentisini güçlendirmiştir. Yüksek enflasyon, istemsizce, döviz kurlarının artışına yol açmıştır. Bununla birlikte ciddi ekonomik problemler meydana gelmiştir. Türkiye’de bütçe açıklarının sebebiyet verdiği sonuçlarla borçlanmaya gidilmesi sonucu iç ve dış borçların yükselmesiyle kronik sorunların meydana gelmesi tetiklenmiştir. 1980 sonrası dönemde oluşan krizlerin altındaki etmen borç stokları ile finansal liberalizasyon neticesinde oluşan finansal istikrarsızlıktır. Son yıllarda bütçede disiplini sağlamak için 5018 sayılı ‘Kamu Malı Yönetimi ve Kontrol Kanunu’ çıkarılmıştır. Bu kanunun amacı, “kalkınma planlarında ve programlarında bulunan politika ve hedefler ışığında kamu kaynaklarının etkin , ekonomik ve verimli bir biçimde sağlanması ve kullanılması, hesap verilebilir, malî saydamlık ile, kamu malı yönetiminin yapısı ile işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını ve uygulamaya konulmasını bütün malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü gerçekleştirmek” şeklinde ifade edilmektedir. Bu hedef doğrultusunda kamu maliyesinde savurganlığın önlenmesi amaç edinilmekte ve bütçe açıklarının bu yönde düşürülebileceği öngörülmektedir. Kanunla beraber bütçe sistemimize “çok yıllık bütçe” ifadesi gelmiştir. Çok yıllık bütçe uygulaması ile kamu giderleri ve gelirlerinin orta vadeli tahminleri yapılmakta ve bütçe açıklarının düşeceği öngörülmektedir. Çok yıllık gider ve gelirlerin tahmininin yapılması bütçe açıklarının ortaya çıkmasında frenlenleyici bir etkiye sahip olacaktır. Fakat bu durumun olabilmesi için belirlenen hedeflerin gerçekliğinin yüksek olması ve tahminlerinin iyi yapılmasına bağlıdır.

1.3.4 2006-2013 Dönemi

Dönemi Güçlü Ekonomiye Geçiş adı verilen istikrar programının nihai amacı, mali disiplin, fiyat istikrarı ve istikrarlı bir büyüme sürecini başlatacak bir yapısal dönüşümü sağlamak olarak ifade edilmektedir. Program çerçevesinde kamu kesiminde mali disiplinin sağlanmasına yönelik olarak uygulanacak maliye politikalarının en önemli unsur, faiz dışı bütçe fazlası olarak belirlenmiştir. 2000 yılından itibaren % 2,8 olarak ortaya çıkan faiz dışı bütçe fazlasının GSYH'ye oranı 2001 döneminde % 5,5, 2002 yılında % 6,5 şeklinde hedeflenmiştir. 2001 yılında bankacılık sektörünü derinden sarsan krizle beraber artan borç yükü % 94'e çıkmıştır. Bu sebepten ötürü faiz dışı fazla verilmesi borç yükünün düşürülerek borçlanmanın sürdürülebilmesi açısından önemli bir hedef olarak kabul görülmüştür. Kamu finansmanında dengeyi sağlamak için kamu gelirlerinin artırılması gerektiğinden özelleştirmeye ağırlık verilecektir. Mali disiplinin sağlanmasının kamu maliyesi nezdinde temel hedef olduğu bu programla şeffaflığın artırılması ayrıca kamu finansmanının güçlendirilmesi amacıyla kamu kuruluşlarının görev zararlarının düşürülmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. GEGP kapsamında 2002 Tarihli Kamu Finansmanı ile Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 2003 tarih ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 2002 tarih ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ile bütçe disiplinine yönelik yapısal iyileştirmelere gidilmiştir. Mali disiplini sağlamak amacıyla 2001 tarih 4651 sayılı Merkez Bankası kanunu da bu program kapsamında yapılan yapısal reformlara gösterilebilir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Uygulama Sonuçları GEGP, bütçe açığı ile dış açığı kontrol etmeye dayanan bir program niteliğinde, bütçe dengesi için birincil (faiz dışı fazla) yaratılarak borç yükünün hafifletilmesi, dış denge için ise dalgalı kur rejimi benimsenmiştir (Pınar, 2013:13-16). Güçlü Ekonomiye Geçiş programı çerçevesinde ilk olarak bütçe gelir gider dengesi ile dolayısı ile mali disiplin büyük bir öneme sahiptir. 2002 döneminde seçimin olmasıyla hedeflenen düzeyde mali disiplin sağlanamamıştır fakat stand-by anlaşması gereği faiz dışı fazla hedefini (faiz dışı fazla/GSYH oranı olarak % 6,5) 2002 - 2008 yılları arasında büyük ölçüde yakalamıştır. (Kantarıcı ve Karacan, 2008:157).

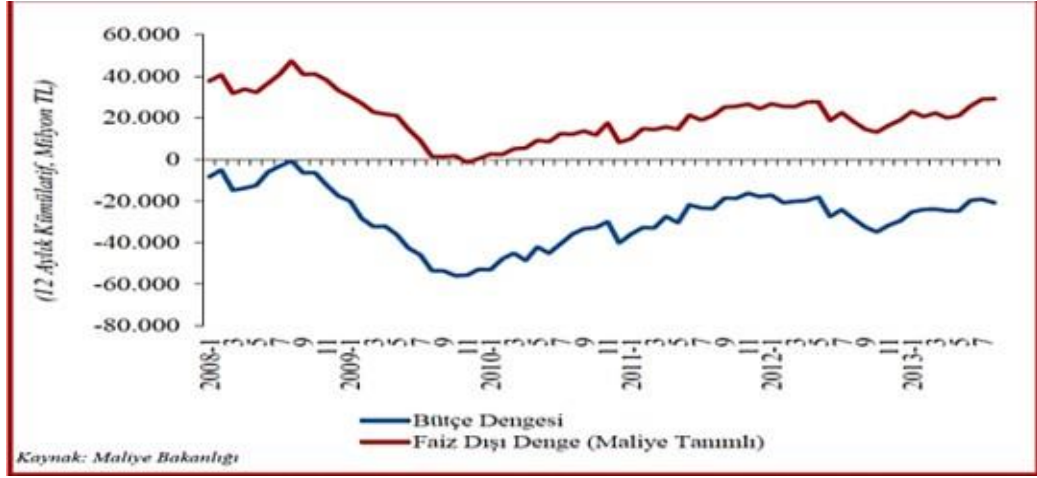

ŞEKİL 2: Bütçe dengesi ve faiz dışı fazlanın GSYH'ya oranı (2002-2012) (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2014 Yılı Bütçe Gerekçesi, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/7862,butceperformansi2014pdf.pdf?0> (24.06.2018)

Şekil 2’de görüldüğü gibi 2002 ile 2008 yıllarında GSYH’ye oranı ortalama % 4,5 olarak gerçekleşen faiz dışı fazla 2009 döneminden itibaren küresel kriz sebebiyle hızlıca azalmaya başlamış ve 2012 döneminden itibaren % 1,3 oranında ortaya çıkmıştır. 2002 döneminde % 11,5 olan bütçe açığının GSYH’ye payı, 2003 döneminden itibaren alınan mali konsolidasyon tedbirleri kapsamında düşerek 2006 döneminde binde 6 düzeyine kadar gerilemiştir. Küresel kriz sebebiyle 2009 döneminde % 5,5 düzeylerine yükselen bütçe açığının GSYH’ye payı, takip eden yıllarda düşerek 2012 döneminde % 2,1 seviyesine gerilemiştir. 2013 yılı bütçe açığının GSYH’ye payı % 2,2, faiz dışı fazlanın GSYH’ye oranı ise % 1,2 olarak hedeflenmiş olup 2013 sonundan itibaren faiz dışı fazlanın GSYH’ye oranının % 2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. (Maliye Bakanlığı, 2014:3) 2006 yılında bütçe, GSYH’nin % 0,6’sı oranında açık meydana gelmiştir. 2007 ile 2008 yıllarında bütçe açıklarının GSYH’ye oranları sırasıyla % 1,6 ile % 1,8 olarak gerçekleşmiştir. 2009 dönemine bakıldığında küresel ekonomik kriz sebebiyle bütçe açığının GSYH’ye oranı % 5,5 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığı 2010 ile 2011 yıllarında düşerek

sırasıyla % 3,6 ve % 1,4 şeklinde ortaya çıkmıştır.2012 döneminde ise bütçe, GSYH'nin %2,1'i oranında açık vermiştir. 2006 ve 2010 yıllarında bütçe dengesi ortalaması % -3 ve faiz dışı dengenin ortalaması ise % 3 olarak gerçekleşmiştir. 2001 döneminde ortaya çıkan ekonomik krizin bütçedeki etkisi 2009 dönemindeki krizin etkisine kıyasla daha çok olmuştur. Bunun temel nedenleri olarak kamu kesimi açısından 2002'den itibaren başlatılan istikrar programında ısrar edilmesi ve bütçe disiplininin başarılı bir şekilde uygulanması ifade edilebilir. Bununla beraber bütçe dengelerinin ekonomik krizlere duyarlı olduğu, kriz sonrası dönemlerde alınan tedbirlere bağlı olarak bütçe dengelerinde iyileşmeler görüldüğü söylenebilir. GEGP uygulanmaya başlandıktan sonraki dönemde faiz dışı fazlanın gelişiminden bahsetmek gerekirse , 2006 yılında % 5,4 olarak gerçekleşirken GSYH' ya oranın 2007 ve 2008 yıllarında gerileyerek sırasıyla % 4,2 ve % 3,5 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise küresel ekonomik kriz nedeniyle faiz dışı fazla verilememiştir. Faiz dışı fazla 2010 ve 2011 yıllarında artmış, 2012 yılında ise 2011 yılına göre gerileyerek % 1,3 olarak gerçekleşmiştir (Susam vd., 2013). Faiz dışı dengede başarılı olunması mali istikrarın hem sonucu hem de bir nedenidir. Faiz dışı fazla verilmesi faiz harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Nitekim bu dönemde faiz harcamalarının GSYH'ye ve toplam kamu harcamalarına oranı istikrarlı bir şekilde azalmıştır. Maastricht Antlaşması'na göre, bir ülkenin bütçe açığının GSYH'ye payı % 3'ü geçmemelidir. Ülkemizde bütçe açıklarının GSYH' ye oranları 2006 yılından itibaren, 2009 ve 2010 yılı hariç olmak üzere, % 3'ün altında seyretmiştir. Buna göre, bütçe dengesi yönünden Türkiye Maastricht mali açık kriterini 2006, 2007, 2008 ve 2011 yıllarında sağlamış bulunmaktadır. Bu durum mali disiplinin gerçekleştirilebilmesi açısından olumlu görülmektedir.

ŞEKİL 3: Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Denge (2008-2013) (milyon TL)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, s.13,
<http://www.maliye.gov.tr/YillikEkonomikRapor/Yillik%20Ekonomik%20Rapor%202013.pdf> (24.06.2018)

Şekil 3’de görüldüğü üzere 2008’de ortaya çıkan ekonomik krizin etkileri en çok 2009 yılının son çeyreğinde görülmektedir. Krizle mücadele kapsamında uygulanan tedbirler doğrultusunda faiz dışı fazla politikasında önceki dönemlere kıyasla taviz verilmesi bütçe dengeleri üzerindeki bozulmanın sebebidir.(Öztürk, 2012:92).Diğer taraftan 2011 döneminden itibaren alınan maliye politikası tedbirleri sonucunda bütçe dengesinde iyileşme sağlanmıştır.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 Bütçe	2013 Gerç. Tabanını
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	34,1	31,1	27,2	24,6	23,5	24,2	23,9	28,2	26,8	24,2	25,6	25,7	26,1
FAİZ HARİC GİDERLER	19,4	18,2	17,1	17,6	17,4	18,4	18,6	22,6	22,4	21	22,1	22,3	22,8
FAİZ GİDERLERİ	14,8	12,9	10,1	7	6,1	5,8	5,3	5,6	4,4	3,3	3,4	3,4	3,2
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	22,7	22,2	22	23,5	22,9	22,6	22,1	22,6	23,1	22,9	23,5	23,6	24,8
BÜTÇE DENGESİ	-11,5	-8,8	-5,2	-1,1	-0,6	-1,6	-1,8	-5,5	-3,6	-1,4	-2,1	-2,2	-1,2
FAİZ DIŞI DENGE	3,3	4	4,9	6	5,4	4,2	3,5	0	0,7	1,9	1,3	1,2	2
GELİRLERİN GİDERLERİ KARŞILAMA ORANI (%)	66,4	71,5	80,8	95,7	97,4	93,3	92,3	80,3	86,4	94,3	91,9	91,6	95,2
FAİZ GİDERLERİ / BÜTÇE GELİRLERİ (%)	65,1	57,9	45,9	29,9	26,5	25,6	24,2	24,7	19	14,2	14,6	14,3	13

ŞEKİL 4: Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklüklerinin GSYH İçindeki Payı (2002-2013) (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2014 Yılı Bütçe Gerekçesi, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/7862,butceperformansi2014pdf.pdf?0> (24.06.2013)

2014 dönemine bakıldığında ilk 7 ayda bütçe dengelerinde, vergi gelirlerinde önemli gerilemeler yaşanmasına bağlı olarak faiz dışı fazla verilmesi bir yana faiz dışı açıkla karşı karşıya olduğu görülmektedir. 2013 yılında ise ilk yedi ayda 5 milyar 112 milyon TL olarak gerçekleşen “faiz dışı fazla”, 2014 yılında ilk 7 ayı itibarıyla 2 milyar 274 milyon TL “faiz dışı açık” olarak gerçekleşmiştir. Bütçe dengeleri açısından bir diğer önemli uyarı Hazine nakit dengesi gerçekleştirmeleri üzerinden verilmektedir. Hazine nakit açığı 2013 yılında ilk 7 ay için 15 milyar 34 milyon TL olarak gerçekleşirken, 2014 yılının ilk 7 ayı için 24 milyar 284 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Sadece 2014 yılı Temmuz ayında gerçekleşen nakit açığı 9 milyar 596 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. İç talepteki gerileme, banka kredi kartları ile yapılan harcamalardaki kısıtlama ve yürürlüğe konulması beklenen vergi affı sebebiyle vergi gelirlerinde düşüşler yaşanmış ve bu durum ağırlıklı olarak dolaylı vergilere bağlı olan kamu gelirlerinde önemli düşüşlere sebebiyet vermiştir. 2014 dönemine ait bütçe hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından bütçenin gelir kısmındaki bu negatif gelişmeler göz önünde bulundurularak harcama disiplinine özen gösterilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bütçe açıklarında sürdürülebilirliğin olabilmesi için göz önünde tutulması gereken ana sebeplerden biridir iç borç stoku. Ülkemizdeki tanımıyla Merkezi Yönetim İç Borç Stoku, Hazine Müsteşarlığı tarafından yurt içinde ihraç edilen Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) çerçevesinde ve senede bağlı olup olmadığına bakmadan yurt içinde Müsteşarlıkça üstlenilen bütün mali yükümlülüklerin toplamı şeklinde ifade edilmektedir.

	2009	2010	2011	2012	2013
Toplam Borç Stoku	441.508	473.561	518.350	532.197,8	585.835
İç Borç Stoku	330.005	352.841	368.778	386.541,6	403.006,9
Dış Borç Stoku	111.504	120.720	149.572	145.657,2	182.829,1

ŞEKİL 5: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (2009-2013) (Milyon TL)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Kamu Borç Yönetimi Raporu, Haziran 2014, s.7, <http://www.hazine.gov.tr> (17.06.2018)

Fakat 2013 dönemine bakıldığında toplam borç stoku içerisindeki dış borç stokunun oranı önceki yıllara kıyasla artmıştır.2012 yılında toplam stokun % 27'si iken, 2013 yılında bu oran, % 31'e yükselmiştir(Hazine Müsteşarlığı, 2014:7).Dış borç stokundaki oluşan yükselme toplam borç stokunun kompozisyonundaki olumlu görünüm açısından bir risk ögesi olarak değerlendirilmektedir. GEGP kapsamında 2014 döneminden itibaren Hazine'nin borçlanma risk ve maliyetini minimuma düşürmesi ile daha verimli borçlanabilmek adına geliştirdiği stratejik ölçüt uygulaması ve nakit iç borçlanmanın, daha çok sabit getirili ve TL cinsinden gerçekleştirilmesi ve vadenin uzatılması amaçlanmaktadır. Yapılan uygulamayla Hazine döviz kurundaki hareketliliğin maliyetinden kurtulmuş olmaktadır. 2012 döneminde iç borçlanmanın % 80,2'si sabit faizli, % 19,8'i ise değişken faizli DİBS'lerden oluşmaktadır. 2013 döneminde ise sabit faizlilerin oranı % 67'ye düşmüştür. 2012 senesindeki stratejik ölçüt uygulaması ile birlikte döviz cinsi (gerek sabit faizli, gerekse değişken faizli) iç borçlanma sıfırlanmış, bu alandaki aynı gelişim 2013 döneminde de gözlemlenmiştir. Bundan dolayı gerek 2012 döneminde gerekse 2013 döneminde iç borçlanmanın tümü TL cinsinden gerçekleşmiştir (Yılmaz ve Ataer, 2014:3). Geçmiş dönemlerdeki gibi 2014 ve 2016 döneminde de uygulanacak maliye politikasıyla büyüme ve istihdamın artırılması, ekonominin verimlilik seviyesinin yükseltilmesi ve faiz dışı harcamaların kontrol altında tutması hedeflenmektedir.Orta Vadeli Mali Plana dayalı olarak hazırlanan 2014 ile 2016 yılları merkezi yönetim bütçesi, kamu idarelerinde kaynakların ekonomik ve verimli bir şekilde kullanımının teşvik edilmesi, harcama programlarının önceliklendirilmesi ve harcamaların etkililiğinin artırılmasıyla faiz dışı harcamaların kontrol altında tutulmasını amaçlamaktadır. 2003 döneminden itibaren mali disiplinin sağlanmasını amaçlayan politikalar çerçevesinde, merkezi yönetim bütçe açığının finansmanına yönelik olarak stratejik ölçütlere dayalı borçlanma politikaları yürütülmektedir. Bu çerçevede, kamu borç stokunun faiz ve döviz kurları gibi piyasa değişkenlerine karşı duyarlılığı önemli ölçüde azaltılmış, borçlanma vadeleri oldukça yüksek düzeye uzatılmıştır. Türkiye'de 2002 sonrası dönemde uygulanmaya başlanan ihtiyatlı maliye politikaları makroekonomik istikrarın sağlanmasında ana unsur olmuştur. Politikaların uygulanmasıyla 2009 son çeyreği hariç kamu dengeleri sürekli olarak iyileşme göstermiştir.Mali disiplin ile makro göstergelerdeki olumlu seyir neticesinde kamu borç yükü genel anlamda düşüş

göstermiş , borçlanmanın reel maliyeti alçak düzeylerde gerçekleşmiş, borç stokunun ortalama vadesi uzamış ve borç stoku içinde faiz ve döviz kuruna duyarlı borç senetlerinin payı azalmıştır (Maliye Bakanlığı, 2012:59). Bundan dolayı, GEGP uygulaması neticesinde, siyasal kararlılığın da etkisiyle makroekonomik göstergelerde büyük iyileşmeler sağlanmıştır. Faizlerin düşmesi, borç vadelerinin uzaması, enflasyonun tek haneli rakamlara düşmesi, mali disiplinin sağlanarak büyümenin de olumlu etkisiyle borç yükünün düşürülmesi bu iyileşmelere örnek olarak verilebilir. Fakat yapısal bir sorun olan cari açığın önemli oranlarda sürdüğü görülmektedir. Söz konusu ekonomik başarılarla 2008 yılına kadar yaşanan küresel likidite bolluğunun da etkisinin bulunduğu göz önüne alınmalıdır. Türkiye Ekonomisi'nde 2008 döneminden bu yana sorunların büyük bölümü küresel ekonomik krizden kaynaklanmaktadır. Nitekim Türkiye'de 2009 ile 2010 yıllarında faiz dışı fazlanın milli gelire oranı küresel krize bağlı olarak yaşanan ekonomik daralmanın da etkisiyle ortalama olarak % 1'in altına gerilemiştir.(Pınar, 2013:13-16). Kriz sonrası süreçte özellikle 2010 yılında gerek iktisadi faaliyetlerde beklenenden daha erken ve güçlü toparlanma sonucu artan vergi gelirleri, gerekse de faiz giderlerindeki düşüşler kamu mali dengelerinin olumlu bir seyir izlemesine sebep olmuştur.İktisadi faaliyetlerdeki istikrarlı toparlanma ve yapılan vergi ayarlamaları sonucu vergi gelirlerinin hızlı ve keskin bir şekilde arttığı görülürken; harcamalar tarafında ise, özellikle faiz dışı harcamaların kontrol altına alınması ve iç borçlanma giderlerindeki düşüşe bağlı olarak faiz giderlerindeki azalma; merkezi yönetim bütçesindeki bu olumlu seyre katkı yapmıştır (TÜSİAD, 2010).

1.3.5 2013 2017 Dönemi

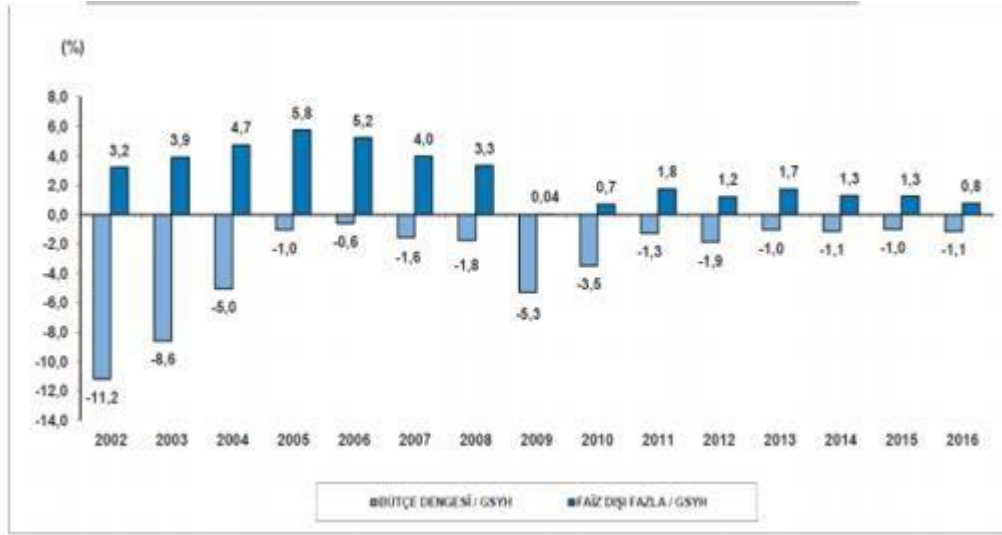
Bu dönemde Kamu maliyesinin performansının değerlendirilmesinde kullanılan iki önemli göstergeden biri bütçe dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranı, diğeri ise faiz dışı dengenin GSYH'ye oranıdır. 2002 döneminde % 11,2 olan bütçe açığının GSYH'ye oranı, 2003 döneminden itibaren alınan mali konsolidasyon tedbirleri sayesinde düşerek 2006 senesinde % 0,6 seviyelerine kadar gerilemiştir.Küresel krizin etkisi sebebiyle 2009 döneminde % 5,3'e çıkan bütçe açığının GSYH'ye payı, takip eden yıllarda düşerek 2016 döneminde % 1,1 düzeyine gerilemiştir. 2002 döneminden bu yana yüksek oranlı faiz dışı fazla verilerek kamu borç stokunun düşürülmesi hedeflenmiştir. 2002 ve 2008 yıllarında GSYH'ye

oran

olarak ortalama % 4,3 düzeylerinde faiz dışı fazla çıkmıştır. 2009 döneminde küresel kriz sebebiyle hızlı bir şekilde azalan faiz dışı fazlanın GSYH'ye oranı 2016 senesinde yüzde 0,8 olarak gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2017a:3).

ŞEKİL 6: Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazlanın GSYH'ye Oranları (2002-2016)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2018 Yılı Bütçe Gerekçesi, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/7923,2014yilibutcegerekesi.pdf?0>, 01.07.2018

2016'nın son çeyreğinde ortaya çıkan daralma sonrasında ekonominin canlanmasını sağlamak için genişletici maliye politikası uygulanmaya başlanmış, bu kapsamda üretim, yatırım ve istihdamı desteklemek adına hem nakdi hem de vergisel teşvikler sağlanmıştır. Uygulanan genişletici maliye politikası ekonomik büyümeyi desteklemiş, alınan mali tedbirler, verilen teşvikler ve ekonomide sağlanan güven ortamıyla Türkiye ekonomisi güçlü bir büyüme sürecine girmiştir. 2017 döneminin ilk sekiz aylık döneminde uygulanan genişletici maliye politikası, alınan tedbirler ve verilen teşviklerin yanında kamu yatırım ile tüketim harcamaları vasıtasıyla da büyümeye katkı sağlamıştır. Bu kapsamda özel sektöre finansman desteği sağlamak, üretim, yatırım ve istihdamı desteklemek amacıyla alınan tedbirler ve yılın ilk üç aya ait sosyal güvenlik prim ödemelerinin yılın son çeyreğine ertelenmesi gibi destekler yılın bu döneminde merkezi yönetim bütçe açığının artmasına neden olmuştur. Ancak bu oranlar yüzde 3 olan Maastricht Kriterinin altında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıklarına kıyasla da oldukça düşük düzeydedir. Benzer şekilde

Türkiye’de borç stokunun GSYH’ye oranı sürdürülebilir düzeyde ve küresel ölçekte

oldukça düşüktür. Avrupa Birliği tanımlı genel yönetim borç stoku 2016 yılında yüzde 28,1 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe dengeleri açısından bakıldığında 2017 yılının ilk sekiz ayında merkezi yönetim bütçesi 25,2 milyar TL açık verdiği görülmektedir. Bunda özel sektöre finansman desteği sağlamak, yatırımı ve istihdamı canlandırmak amacıyla alınan tedbirler ve verilen teşvikler kapsamında yapılan harcamalar ile yılın ilk üç ayına ait sigorta prim ödemelerinin yılın son çeyreğine ertelenmesi gibi destekler etkili olmuştur. Diğer yandan 2017 yılının ilk sekiz ayında bütçe 13 milyar TL faiz dışı fazla vermiştir. 2017 yılı sonunda bütçe açığının yılın başındaki bütçe hedefine göre 14,8 milyar TL artması öngörülmektedir. Bu kapsamda 2017 yıl sonunda merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranının yüzde 2 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir (Maliye Bakanlığı, 2017b: 35). Bütçe açığındaki artışa rağmen Türkiye'de kamu mali dengelerinin mali alan sınırları içerisinde ve yönetilebilir bir düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak bu noktada önümüzdeki dönemde bütçe politikalarının planlama aşamasında özellikle harcama boyutunda daha kontrollü bir politika uygulanması gerektiği ifade edilebilir.

1.3.6 2018 -2020 Dönemi

Tablo 4:2019-2020 Dönemi Hedeflenen Bütçe Açığı ve Gerçekleşen Bütçe Açığı

YIL	Hedeflenen Bütçe Açığı (milyar TL)	Gerçekleşen Bütçe Açığı (Milyar TL)
2011	33.5	17.4
2012	21.1	28.8
2013	33.9	19.4
2014	33.3	22.7
2015	21	22.6
2016	29.7	29.3
2017	46.8	47.4
2018	65.9	72.6
2019	80.6	123.7
2020	198.9	140.6

Kaynak: T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı Not: 2020 yılı hedeflenen bütçe açığı 138.9 milyar TL iken , Eylül ayına kadar toplam bütçe açığı 140.6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

2018,2019 ve 2020 yıllarına dair açıklanan verilere göre hem hedeflenen bütçe açıklarının önceki yıllara nazaran oldukça artış gösterdiğini, hem de gerçekleşen merkezi yönetim bütçe açığının öngörülen oranlardan oldukça fazla açıklandığı görülmüyor. 2018 yılında yaklaşık olarak 66 milyar TL 'lik bir bütçe açığı hedeflenirken yıl sonunda 72.6 Milyar TL'lik bütçe açıklanmış,2019 yılında ise bütçeye dair bu veriler ve 123.7 Milyar TL olarak belirtilmiş.2020 yıl sonuna dair beklenti veya hedef yaklaşık olarak 139 milyar TL iken, bu sayı ilk 9 ayda 140.6 Milyar TL'ye çıkmış. Bunlarla birlikte bir önceki döneme ait bütçe açığının oransal olarak en çok artış gösterdiği yıllar ise %70 ile 2019,%62 ile 20147 yılları olmuştur.

2020 yılında faiz dışı bütçe dengesi ve toplamda bütçe dengesi detaylı araştırıldığında,bütçe dengesinin negatif seyrettiği aylarda bütçe açığının önemli bir kısmını faiz giderlerinin oluşturduğu görülmüyor.2020 yılının ilk 9 ayının yedisinde bütçe dengesi negatif seyrederken altısında ise faiz dışı bütçe dengesi negatif seyretilmiştir.

Tablo 5:Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Denge(2020)

AY/YIL	BÜTÇE DENGESİ (MİLYAR TL)	FAİZ DIŞI BÜTÇE DENGESİ (MİLYAR TL)
Ocak 2020	21.5	34.2
Şubat 2020	-7.4	6.8
Mart 2020	-43.7	-32.4
Nisan 2020	-43.2	-26.2
Mayıs 2020	-17.3	-7.6
Haziran 2020	-19.4	-13.1
Temmuz 2020	-29.7	-21.2
Ağustos 2020	28.2	40.1
Eylül 2020	-29.7	-13.5
Toplam	-140.6	

Kaynak: T:C Hazine ve Maliye Bakanlığı

Bu verilerle beraber 2020 yılının ilk 9 ayında toplam bütçe gideri 870 milyar TL iken Faiz giderleri de 107.8 Milyar TL' seviyesindeydi. Bütçe Gelirleri ise 9 ayda 729.4 milyar TL iken, bunun 578.7 milyar TL'sini yani %79.3'ünü vergi gelirlerinden oluşmaktadır.

1.3 Bütçe Açığı kavramı

Genel anlamda, bütçe açığı, belirli bir mali yıl sürecinde (çoğunlukla 1 yıl süresi kabul görünmektedir) devletin bütçe gelir - giderleri arasında bulunan farkı belirlemektedir. Kısacası, bütçede yer alan giderlerin gelirlerden fazla olması durumunu ifade etmektedir. Kamu açıklarının büyük bir çoğunluğunu, ortaya gelen bütçe açıkları teşkil etmektedir. (Koç 2009: 6).

Bütçe açıklarını değerlendirilmesine yönelik, çeşitli kuramsal yaklaşımlar farklı araştırmacıların çalışmaları esasınca geliştirilmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan bütçe açığı yaklaşımları şekil 1’de verildiği gibi özetlenebilmektedir. (Sağlam Çeliköz ve Yukacı 2016: 480). Bu bölümde, sözü geçen bütçe açığı kuramlarına ilişkin bazı bilgiler aktarılmıştır.

ŞEKİL 7: Bütçe Açığı Kuramları

Kaynak: Sağlam Çeliköz ve Yukacı 2016: 480.

Neoklasik yaklaşımında, bütçe açıklarının finansman yöntemi, karşılaşılan toplam talep miktarında tesir etmektedir. Dolayısıyla, bütçe açığının yatırım değerlendirmelerinde, vergi yerine borçlanmanın kabul görünmesi, özel sektörün varlığını olumlu yönde etkilemekle birlikte, tüketim ve toplam talebin çoğalmasına sebebiyet verebilmektedir. Fakat söz konusu varlığın çoğalması, özel sektörün borçlanma senetlerinden oluşacak faiz ile anapara ödemelerinin gelecekteki vergilerle finanse edileceğini algılayamamasında mantıklı olacaktır. Tam istihdam koşullarında, bütçe açıklarının tahvil satışlarıyla finansmanı, gerçek faiz yüzdelerinin çoğalmasını tetikleyerek, yatırım, net ihracat ve sermaye toplanmasının dışlanmasına sebebiyet verebilmektedir. Öte yandan, bu yaklaşıma göre, söz konusu borçların gelecekteki nesillere yük oluşturacağı ortaya konulmuş ve borçlanan kişilerin ölüm gibi sebeplerden ortadan kalkması ile borcun faizler ve anaparasının çoğunluğu gelecekteki nesillere yükleneceği açıklanmıştır. (Altıntaş ve ark. 2008: 187). Yeni klasiklere göre, toplam talebin ve fiyatların açıklanmasında, bütçe açıklarının ehemmiyeti bir yerinin olmadığını belirterek neoklasik yaklaşımın parasal siyasetlerde özel sektörün gerçekçi davranış kaidelerini önemsemediğini öne sürmektedir. Ricardocu denklik teorisi olarak tanımlanan bu görüşte, kamuoyu, borç finansmanının gelecekte alınan vergilerle karşılandığını idrak edebilmekte, gelecekte toplanan vergilerin değerinin cari dönemde kaçınılan vergilerle dengeye geleceğini ve özel tasarrufların ulusal tasarruf düzeyinde meydana gelen değişimleri giderecek düzeyde ayarlanacağı bilgisine sahip olmaktadır. Böylelikle, atfi geçen siyaset uygulaması ile birlikte, toplam talep, faiz ve fiyatların genel düzeyinde dalgalanma oluşmayacağından, kamu açıkları sermaye etkisine yol açmamakta ve dolayısıyla maliye politikası tesir etmemektedir. (Saçkan 2006: 8)

Keynesyen kuramına göre, bütçe açıkları cari açıklar üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bütçe açıklarındaki açığın artması ile yurt içi faiz oranındaki artış sermaye akımına sebep olmaktadır. Sermaye akımları ile birlikte ülke parasının değerlendirilmesi ise cari dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Özetle, Keynesyen ekol bütçe açıklarındaki artışın cari açıklarda artışlara neden olmasını ithalatın artmasına bağlamaktadır.

Bahsi geçen yargılar ışığında, Barro (1974); vergiler kapsamında ortaya çıkan yükselmelerin tüketim masraflarında etkisinin olmayacağını, lakin vergilerdeki artış

ile birlikte tasarrufları artması beraberinde harcanabilir geliri olumlu yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Böylelikle, Ricardocu denklik teorisinin desteklendiği görülebilmektedir. Dolayısıyla, özel sektör, gelecek günlerde beklenen vergilerde uygulanan yükselişi karşılamak suretiyle birikimlerini çoğaltacaktır. Bu durumdan kaynaklı olarak ise, kamu açıklarının artı özel sektör tasarrufları ortaya konulacak veya devlet tahvili satışıyla karşılanması, faiz oranları, yatırımlar ve net ihracatta olumsuz bir etki sağlaması olanaksız olabilmektedir. (Altıntaş ve ark. 2008: 187) Bu şekildeki bir etkinin toplam kamu gelirlerinde sikke vergisi gelirlerinin çok düşük olduğu sanayisi gelişmiş devletlerde gerçekleşebileceğini belirterek, tüketicilerin mantıksal beklentilerinin olduğundan yana parasal etkinin ortaya çıkmayacağını vurgulamıştır.(Saçkan 2006: 2).

Fakat gelişim sürecinde olan devletlerde, maliye politikasının zorunlu otoriteden uzak olması koşullarında, merkez bankasının fiyat istikrarını sağlamak için yürüttüğü en uygun politikaların yürütülemeyeceği ve temel fiyat sınırlarının tarafsız olamayacağını beyan etmektedir. Esas maliyet düzeyindeki değişikliklerin bütçe darlığı ve maliye politikası programlarından kaynaklanacağından ötürü bu politika Ricardocu olmayan rejim olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu yöntemde, kamu açıklarına dayalı ortaya gelen kamu borçları varlık etkisi doğurmakta ve esas maliyet düzeyinin sebat kazanmasında katkısı bulunmaktadır. (Altıntaş ve ark. 2008: 188).

Sargent ve Wallace (1981) bütçe açıkları finansmanı için ehemmiyet taşıyan bazı ilişkileri öne sürmüş ve hali hazırda uygulamada olan daraltıcı mali siyasetler sebebiyle açıkların finansmanı konusunda borçlanmaya gidilmesi uzun vadede borçların mali finansmanından güçlü bir enflasyonist etkilere yol açacağını savunmuştur. “Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik” olarak nitelendirilen söz konusu ifadede, kamu açıklarını gidermek suretiyle devletin vergiler veya borçlanma siyasetlerinden dolayı faiz yükü ile karşılaşmasının er geç enflasyona sebebiyet vereceği belirtilmiştir. Böylelikle bu yaklaşımda, Ricardocu rejimi kapsamında bile parasal politikasının temel fiyat seviyesine tesir edebileceğinin olanaklı olduğunu ifade etmiştir (Sargent ve Wallace 1981; akt. Saçkan 2006: 8).

1.4 Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Günümüzde gelişmiş veya gelişmekte olan devletlerde sıkça karşılaşılan en esas makroekonomik problemler arasında, bütçe açıklarından söz etmek gerekmektedir.(Özen, 2002: 21). Bütçe açıkları, kamu giderlerinin kamu gelirlerinden daha fazla olması durumlarda bir negatif fark şeklinde belirtilmektedir. (Güneysu Balaban 2012: 8). Devletlerin temel kamu gelirlerinin kamu masraflarını gideremediği durumlarda, bütçe açığı kavramı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bütçe yetersizliğinin karşılanması için ise değişik yöntemlere başvurulmaktadır.(Günay 2006: 33).Bu kapsamda, kamu açıkları, malum bir süreçte normal kamu gelirlerinin, kamu giderleri karşılayamadığı durumları ifade etmektedir. Ancak, kamu borçları, malum bir sürece dayalı mevcut birikmiş toplam kamu açık değerini belirtmektedir. Kısacası, kamu açıkları veya başka bir ifadeyle kamu kesimi, borçlanma gereksinimi ve bir akım-değer özelliğini taşımaktadır. Buna karşı ise, kamu borçları bir depo değer özelliği içermektedir. Böylece, farklı süreçlerde ortaya gelen kamu açıklarının toplanmasıyla, malum bir süreç aralığındaki kamu borçları kavramını açıklamaktadır.(Direkçi 2006: 6).Literatürde farklı türde bütçe açığı ifadeleri belirtilmiştir. Fakat mevcut açıklamaların kullanıldıkları alanın belirtilmesi lüzumludur. Değişik bütçe açığı ifadeleri önemli düzeyde bir farklılık taşıyan görüş açılarını içermektedirler. Dolayısıyla, alan yazında, tanımlanan hedefler için değişik tanımların değerlendirilmesinin uygunluğu ve farklı görüşlerin oransal üstünlüklerinin geçerliliği hakkında önemli çelişkiler bulunmakla birlikte, değişik bütçe açığı kavram ve ölçüler, ekonomik siyasetlerin belirlenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Böylece, en uygun bütçe açığı açıklamalarının kullanılması ve bu açıklamaların karmaşıklık yaratabilecek niteliklerinin bulunmaması için, bu değişik kavramlar ve ölçümlerin dikkatle incelenmesi önemli bulunmaktadır.(Günay 2006: 34).

1.4.1 Geleneksel Bütçe Açığı

Bu sınıf bütçe açığı ölçüm yöntemleri, geleneksel bütçe açığı, birincil açık, işlemsel açık, nakit açığı-tahakkuk açığı ve nominal bütçe açığı-reel bütçe açığı tanımları ile incelemek mümkündür.(Günay 2006: 37).

Geleneksel bütçe açığı, nakit nitelikte olmakla birlikte, devletin toplam nakit giderleri ile vergi ve vergi dışı gelirlerin toplamı arasındaki farklılığı ölçümlenmektedir.

Başka bir deyişle, borç faiz ödemeleri gidere eklenmekte olup, borç geri ödemeleri gider olarak hesaplanmaz. Ayrıca, cari gelirler hükümet geliri niteliği taşıırken, borçlanma geliri hükümet gelirlerinden sayılmaz. Söz konusu mali açıklar, merkez bankası tarafından doğrudan borçlanma dahil net kamu borçlanmasıyla karşılanabilen bütçe açığı tanımlamaktadır. Dolayısıyla, geleneksel bütçe açığı, borçlar kapsamında ortaya gelen değişiklikler haricinde yer alan toplam kamu giderleri ve toplam kamu gelirleri arasındaki fark olarak, aşağıdaki formülde verildiği gibi açıklanabilmektedir.(Günay 2006: 38):

$$G_{t-1} = G_t - I_t - F_t$$

$$= G_t - I_t - F_t - G_{t-1}$$

Geleneksel bütçe açığının en düzgün biçimde hesaplanabilmesi için ilk olarak, standart bir muhasebe sisteminin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fakat gelişim sürecinde olan devletlerde, etkili bir muhasebe sistem halen bulunmamaktadır. Bu durumdan kaynaklı olarak, geleneksel bütçe açıklarının sağlıklı ölçülmesini, aynı zamanda, devletlerarası bu alanda bir karşılıklı değerlendirme uygulanabilmesi olanaksız nitelendirmektedir. Öte yanda ise, geleneksel açıkları faiz ödemelerini içermesi ve enflasyondan önemli düzeyde tesir alması sebebiyle, hesaplamalarda yanlışlıklara sebebiyet verebilmektedir. Örnek olarak, enflasyon yazılı faiz yüzdelerini çoğaltmakta ve faiz yüzdesi yükseldikçe de bütçe açıklarında artış meydana gelebilmektedir. Aynı zamanda, açık, merkezi hükümetin bütçe açığının dışında, başka kamu ünitelerin bütçelerinin de önemli ölçüde açık veya fazla olduğunda, etkisi bütçe açığında küçülme veya büyüme gibi yansımaktadır. Bu durumdan kaynaklı olarak da, makroekonomik siyasetlerinin devamlılığı kapsamında yanlış değerlendirmelere imkan verebilmektedir. Geleneksel bütçe açığı ölçümlemesi metotlarına birçok eleştirisel yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu kapsamda ortaya gelen çelişkili görüşler, Rutayısıre (1987) araştırmasında, aşağıda verildiği gibi özetlenebilmektedir. (Yılmaz 2010: 8).

- Bütçenin yurtiçi masraf akışına yansıttığı etkinin ölçümündeki yetersizlik,
- Ekonomideki periyodik değişikliklerin bütçe üzerindeki etkileri gidermek konusunda yetersizlik,

- Devletlerin orta veya uzun vadeli amaçlarının doğrultusunda, maliye siyaset yatkınlığını değerlendirmede başarısızlık,
- Tekrarlanan bütçe açıkları ve sermaye bütçesi ihtiyaçlarını ayırt etmede yetersizlik,
- Merkezi hükümet bütçesi ve kamu girişimleri arasında kredi ve sermaye aktarımı sonucu gelişen bütçe dışı bağlantının önemsenmemesi,

Yukarıda bahsi geçen yetersizliklerin ortadan kaldırılması için, alternatif bir çözüm olarak, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) bütçe açığı göstergesi geliştirilmiş ve kullanılmaktadır.(Koç 2009: 6).

1.3.1.1 Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

KKBG, kamu kesimini teşkil eden tüm ünitelerin toplam masrafları ve toplam kazançları arasındaki farklılığı tanımlamaktadır. (Yılmaz, 2010: 8). Kamu kesiminin gelir kısmının masraflar kısmından daha yüksek olduğu durumda da, Kamu Sektörü Borç Geri Ödemesi (Public Sector Debt Repayment) şeklinde ifade edilmektedir. Kamu kesimi masraflarında, normal kamu gelirleri düştüğünde, klasik kamu açığı değişkeni elde edilir. Kamu harcamaları ve olağan kamu gelirlerinin farklılık payı kamu kesimi finansman gereğini tanımlamaktadır. KKBG Kamu açıklarının ülkeler arası karşılıklı değerlendirme imkanı sumaktadır. KKBG’de, borç ödemelerinin istisna edildiği için, ülkenin taze mali kaynak kullanımını ortaya koymaktadır. (Günay 2006: 40).

Türkiye’de KKBG en kapsamlı ölçüm yöntemi olarak kullanılmaktadır ve esasen aşağıda verildiği gibi, altı birimin açık veya fazlalarının bütünü içerilmektedir.(Yılmaz, 2010: 9):

- Merkezi veya konsolide Yönetim,
- Yerel Yönetimler,
- KİT’ler,
- Fonlar,
- Döner Sermayeler,
- Sosyal Güvenlik Kuruluşları,

Türkiye gibi, merkezi idare kapsamı haricinde, özek kamu kurum ve kuruluşlarının bulunduğu ve tek bir devlet bütçesi işlenmeyen devletler için KKBG bütçe açığı göstergesinin kullanılması, mali performansın daha düzgün biçimde ölçümleme ve inceleme bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda, söz konusu KKBG yöntemi aracılığıyla, kamu kesiminin bütçesinin temel incelenmesi daha basit bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Böylelikle, KKBG göstergesi sayesinde, kapsamlı bir bütçe açığı ölçüm metodu niteliğinde olmakla birlikte, kamu kesimini teşkilatında yer alan tüm ünitelerin açıklarını kapsamaktadır. Türkiye’de KKBG ölçümü yöntem Tablo 4’te verilmiştir. KKBG’ni Türkiye bazında işlenmesinde kullanılan yöntemlerden biri olarak, konsolide bütçe bu bölümde aktarılmıştır.(Günay 2006: 39-40).

Table 6:Türkiye’de KKBG Ölçüm Yöntemi

Konsolide Bütçe Açığı (Genel + Katma (Özel) Bütçe)	A
KİT’lerin Finansman Açıkları Toplamı	B
Mahalli İdarelerin Finansman Açıkları Toplamı	C
Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının Finansman Açıkları Toplamı	D
Fonların Finansman Açıkları Toplamı	E
Döner Sermaye İşletmelerinin Finansman Açıkları Toplamı	F
Toplam Kamu Kesimi Finansman Açığı	T
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)	= T / GSMH × 100

Kaynak: Günay 2006: 41

Türkiye’de KKBG ölçümünde Tablo 4’te verildiği gibi, belirlenen kamu kesimi finansman açıkları de işlenmekte olmuştur. Ancak, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK)’nun 10.12.2003 ‘de onaylanması ve 24.12.2003 ‘de ve 25326 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanmasıyla birlikte, kamu kurum ve kuruluşlarının sınıflandırılması ve bütçe türlerinde değişiklikler ortaya gelmiştir. Bu kanunun, Muhasebe-i Umumiye Kanunu’nun yerine geçmesinin beraberinde, kanunen muhasebede değişiklikler çizelge 1-2’de verildiği gibi getirilmiştir.(Günay,2006:41)

Geleneksel bütçe açığı, Konsolide Bütçe Açığı, KİT açığı ve Sosyal Güvenlik Açığı başta olmak üzere üç başlık altında ele alınabilmektedir. (Yılmaz, 201

Table 7:5018 Sayılı KMYKK’na Göre KKBG Ölçümü

Merkezi Yönetim Bütçe Açığı (Fazlası) (Genel Bütçe + Özel Bütçe + Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Bütçeleri)	A
Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçe Açığı (Fazlası)	B
Mahalli İdareler Bütçe Açığı (Fazlası)	C
KKBG (Genel Yönetim Bütçe Açığı (Fazlası))	= A + B + C

Kaynak: Günay 2006: 42

1.4.1.2 Konsolide Bütçe

Kamu kesimine ilişkin değişik bütçelerin bütünleşmesiyle oluşan bütçe, konsolide bütçe tanımıyla belirtilmektedir. Ülkemizde, konsolide bütçe, genel bütçe ve katma bütçe değerlerinin toplamından elde edilmektedir. Dolayısıyla, Konsolide Bütçe Gelirleri, genel bütçe ve katma bütçe gelirlerinin toplamı, Konsolide Bütçe Giderleri de, genel ve katma bütçe gider değerlerinin tümünün toplamı ile hesaplanmaktadır. Aynı zamanda, hesap işlenmesinde tekrarları çıkarmak için, hazine yardımlar veya transferlerin bu değerden düşürülmesi gerekmektedir. İlişkin hesaplamalar aşağıda verildiği gibi işlenmektedir. (Yılmaz 2010: 10):

$$\begin{aligned} & \text{Genel Bütçe Açığı (Fazlası)} \\ &= \text{Genel Bütçe Gelirleri} \\ &+ \text{Katma Bütçe Gelirleri} - \text{Genel Bütçe Giderleri} \\ & \text{Konsolide Bütçe Açığı (Fazlası)} \\ &= \text{Genel Bütçe Açığı (Fazlası)} + \text{Katma Bütçe Açığı (Fazlası)} \\ & \text{KKBG (Genel Yönetim Bütçe Açığı (Fazlası))} \\ &= \text{Genel Bütçe Açığı (Fazlası)} - \text{Genel Yönetim Bütçe Açığı (Fazlası)} \end{aligned}$$

Bu kapsamda, yukarıda belirtildiği üzere, konsolide bütçeyi belirleyen unsurlardan biri olarak genel bütçe, merkezi devlet teşkilatı bütçesini içermektedir. Katma bütçe değeri ise genel bütçeli kurumlardan farklı bir tüzel kişiliğe ve özel gelirleri olan kurumların bütçesine denmektedir. Katma bütçeli örgütler arasında, üniversiteler veya Karayolları Genel Müdürlüğü gibi mal ve hizmet üreten bazı genel müdürlüklerden söz etmek gerekmektedir.(Günay 2006: 40).5018 sayılı KMYKK’nda

“Konsolide Bütçe” yerine “Merkezi İdare Bütçesi” tanımı getirilerek, bütçe açığı/fazlası ölçümü aşağıdaki gibi belirtilmiştir. (Günay 2006: 44):

$$\begin{aligned}
 & \text{Konsolide Bütçe Açığı/Fazlası} \\
 &= \text{Merkezi İdare Bütçesi Açığı/Fazlası} + \text{Özel Gelir ve Fonlar Bütçesi Açığı/Fazlası} \\
 &+ \text{İç Borç Gelirleri Bütçesi Açığı/Fazlası} \\
 &= \text{Merkezi İdare Bütçesi Açığı/Fazlası} + \text{Özel Gelir ve Fonlar Bütçesi Açığı/Fazlası} \\
 &+ \text{İç Borç Gelirleri Bütçesi Açığı/Fazlası} \\
 &= \text{Merkezi İdare Bütçesi Açığı/Fazlası} - \text{Merkezi İdare Bütçesi Fazlası}
 \end{aligned}$$

Genel bütçeli idareler gelirleri kapsamında, vergi gelirleri (dolaysız ve dolaylı vergiler), vergi dışı normal gelirler (kurumlar hasılatı ve devlet payları ile devler mülklerinin gelirleri, vs.), özel gelir ve fonlar ile iç borç gelirleri yer almaktadır. Katma bütçeli idarelerin gelirleri, faaliyet konusu işlemleri esasınca hesaplanmaktadır. Konsolide bütçe giderleri aşağıda verildiği gibi üç temel unsurdan oluşmaktadır.(Yılmaz ve Kaya 2005: 260):

- Cari harcamalar: personel harcamaların (maaş ve ücret ödemeleri, kırtasiye, akaryakıt ve demirbaş masrafları, ülkenin iç ve dış güvenliğine yönelik harcamalar),
- Yatırım giderleri: devletin okul, hastane, otoyol kapsamında yer alan alt ve üst yapı yatırımları,
- Transfer giderleri: iç ve dış borç faiz ödemeleri, KİT ve Sosyal Güvenlik Sistemine transferler ve tarımın desteklenmesi.

1.4.1.2.1 Konsolide Bütçenin Sınıflandırılması

Konsolide bütçe gelirlerinin sınıflandırılması aşağıda verildiği gibi vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve özel gelir ve fonlar başlıkları altında incelenebilmektedir. (Cımat ve Taş 2003, 22.03.2020):

1.4.1.2.1.1 Vergi Gelirleri

Vergi gelirleri, dolaylı ve dolaysız gelirler olarak iki başlık altında incelenebilmektedir. Söz konusu vergi gelirleri, konsolide bütçe gelirinin içinde, ortalama % 75 payı içermektedir. GSMH oranı ise, Tablo 6’da verilmiştir. Bu tablo

incelendiğinde, 2000-2002 yılları arasında %0,71 (% 21,10'den % 21,81'e) oranla bir yükselme görülebilmektedir. 2004 yılında ise % 25,9 oranda bir değer öngörüsü yapılmıştır. Vergi gelirleri içerisinde büyük bir orana sahip olup, gelirden tahsil edilen vergilerin GSMH'de payı 2000 yılında %9,5 ve 2002 yılında %8,1 olarak gerçekleşmiştir. Gelirden tahsil edilen vergi payının fazla olmasına etki eden en esas unsurlardan biri, ücretlilerden tahsil edilen gelir vergisine bağlantılıdır. Vergi gelirleri kapsamında en büyük oran sahibi mal ve hizmet vergilerinin GSMH 'de oranının 1980 yılları ardından yükselmesi ise, dolaylı vergi olarak KDV'nin 1985'de uygulamaya başlanmasıyla bağlantılıdır. Bu tabloda verildiği gibi, mal ve hizmet vergilerinin GSMH 'de payı, 2000'da % 15,2 ve 2002'da % 15,6'ye yükselmiştir. Kamu açıklarının en önemli nedeni ise vergi gelirlerinin yeteri düzeyde yükselmemesinden kaynaklanmaktadır. (Cımat ve Taş 2003).

Table 8:2000 ve 2004 Yılları Arasında Konsolide Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Payları (%)

	2000	2001	2002	2003	2004
	Gerçekleşen	Gerçekleşen	Gerçekleşen	Bitçe Hedefi	Program
Harcamalar	37,19	45,66	42,3	41,16	40,1
Faiz Hariç Harcama	20,91	22,39	23,33	22,7	22,6
I. Personel	7,95	8,62	8,44	7,91	8,4
II. Diğer Cari	2,89	2,97	2,93	2,62	2,4
III. Yatırım	1,97	2,35	2,52	2,26	2,4
IV. Transfer	24,38	31,72	28,41	28,38	1,8
1. Borç Faizi	16,27	23,27	18,97	18,46	15,8
2. Diğerleri	8,1	8,45	9,44	9,92	10
Gelirler	26,63	29,21	27,64	28,42	32
I. Veri Gelirleri	21,1	22,52	21,81	24,24	25,9
II. Vergi Dışı Nor. Gel.	2,78	4,2	3,98	2,9	2,6
III. Özel Gel. + Fonlar	2,43	2,12	1,5	1,16	1
IV. Katma Bütçe Gel.	0,32	0,37	0,36	0,12	0,2
Bütçe Dengesi	-10,56	-16,45	-14,66	-12,74	-11,1
Faiz Dışı Denge	5,71	6,81	4,31	5,72	5
GSMH (Milyar TL)	125.596.129	176.484.000	273.463.000	354.575.000	419.692.000

Kaynak: Cımat ve Taş 2003

1.4.1.2.1.2 Vergi Dışı Normal Gelirler

Vergi dışı normal gelirler, özelleştirme ile kamu mallarının satışı ve kiralamasından sağlanan gelirler şeklinde tanımlanmaktadır. Söz konusu gelirlerin devamlılığı ve güvenilirliği bakımından şüpheye dayalı düşünceler söz konusu olmaktadır.(Sarı 2003: 151). 2000 yılı GSMH payı % 2,2 ve 2002 döneminde ise, bu pay % 3,1'e ulaşmıştır ve bütçe gelirleri arasında düşük bir paya bulunmaktadır (Cımat ve Taş 2003, 22.03.2020).

1.4.1.2.1.3 Özel Gelir Ve Fonlar

Genelde konsolide bütçe haricinde değerlendirilmekte olsa da, günümüzde bütçeye dahil edilen kamu özel fonlarından elde edilen gelirleri içermektedir.(Sarı 2003: 151). Söz konusu özel gelir ve fonları Tablo 6'da verildiği gibi bütçedeki payını incelediğimizde, düşük bir değerde gerçekleştiği görülebilmektedir.

Kamu kuruluşlarına planlanan hedeflere ulaşmak için ayrılan gelir ve harcamaları özel hükümlere bağımlı olan özel gelir ile fonların 2000 dönemlerinde GSMH'da olan payı % 2,43 iken, 2002 döneminde bu pay % 1,50'ye gerilemiştir. Bütçenin şekil şartları ve şartları haricinde yer alan özel gelir ve fonların büyük bir kısmı 1980 dönemlerinde ortaya çıkmış ve 1996 yılında sayıları 125'e yükselmiştir. 1995 'li 1996'lı yıllarda 115'i bütçe kapsamına girmiştir. Bu fonlar 1992 yılından sonra TCMB tarafından oluşturulan Müşterek Fon Hesabında takibi sağlanmıştır. (Cımat ve Taş 2003).

1.4.2 Nakit Açığı-Tahakkuk Açığı

Nakit Açığı-Tahakkuk Açığı Genel amaçlı bütçe açığı hesaplamaları için kullanılan yöntemlerden biridir. nakit ve tahakkuk açığıdır. (cash and accrual deficit). Nakit açığı, bir mali dönemde içerisindeki kamu giderleri ve gelirleri için harcanan nakit ile gerçekleşen gelirleri kapsamaktadır. Tahakkuk açığı (dönem sonu bütçe açığı) ise, dönem sonundaki tahakkuk ve nakit durumunu aynı anda değerlendiren bütçe açığı yöntemidir. Bu yöntemde, faiz ödemeleri genel olarak vadesi geldiğinde gider olarak ele alınırken, gelirler, tahsil edildikleri zaman kayıt altına alınmaktadır. Buna bağlı olarak tahakkuk açığı, bir mali yıl süresince yapılan kamu taahhütlerinin tahsilatını göz ardı ederek hesaplanmaktadır.(Erken, 1993, s. 58). Nakit açığıyla, tahakkuk açığının farklı olmasının sebebi bütçe emanetlerini ve avanslarını

içermesidir. (Saraçoğlu, Engin, & Ejder, 2014, s. 171). Nakit dengesinin bütçe dengesinden fazla olması emanet hesapların fazla olmasına bağlıdır fazla olduğu sürece nakit dengesi bütçe dengesini geçmektedir. Emanet hesaplarında bulunan paralar sahiplerine ödendiği sürece aradaki fark düşüş göstermektedir. Bundan dolayı bazı dönemlerde bütçe açığı nakit açığa göre daha yüksek bir seyir göstermektedir. Bir diğer durum, avans hesaplarının nakit dengesinde bozucu bir etki yaratmasıyla bütçe açığının bir unsuru olarak görülmektedir. (Berksoy, 1993, s. 148). Hak edilen gerçekleşmeden ödemesi yapıldığı için bütçeye gider olarak yazılmayan tutarlar, bütçe açığı üzerindeki etkisi nötrdür, ve bu nakit açığını yükseltmektedir.(Eğilmez, 1993, s. 8). Bunun sonucunda yapısı gereği emanetler ve avanslar nakit açığı yöntemi bütçe açığını doğru lansettirmemektedir. Bu yöntem ile ortaya çıkan belirsizliğin olması gereken durumdan küçük ya da büyük hesaplanmasına sebebiyet vermektedir. Böyle bir durumda belirsizliği hesaplamak için nakit açığı yöntemini kullanmak doğru bir seçenek değildir. Bütçede giderler tahakkuk (üstlenme), gelirler ise tahsilat bazında gözlemlenmektedir.

Sadece esaslı muhasebe sisteminin uygulanmasıyla mümkündür. Tahakkuk esasına dayanan muhasebe sisteminin uygulanmasıyla beraber, hükümetler, kamu giderlerinin toplam miktarını gözlemleyebilmektedirler. Eş zamanlı olarak sahip olunan varlıkların değerlendirmesini yapabilirler. Bundan dolayı da nakit açığına bakılarak tahakkuk açığının kapsam alanı daha fazla olan bir açık ölçüm yöntemi olduğu görülmektedir. Çok yıllık bütçe ve orta vadeli harcama sisteminin gelişmesi, Dünya üzerinde tahakkuk esaslı sistemin kullanımını arttırmıştır.(Lamba, 2006, s. 9). Tahakkuk esasına dayalı olan muhasebede ,bütçe belgesi temelinde uygulamaya koyan kurumların tahakkuk esasından kaynaklı açıklarının analizlerinin karmaşık hale gelmesine sebebiyet verebilir. Sonuç olarak bakarsak tahakkuk açığını ölçmede zaman unsurunun belli olmaması, bütçe açığının belirsizliğini tespit analiz incelemesini güçlendirmektedir. Bundan dolayı bütçe açığındaki belirsizliği hesaplamak için tahakkuk açığı yöntemini kullanmak bir sorun oluşturabilmektedir. Ayreten uluslararası istatistiksel yayınlarının birkaçı tahakkuk açığını bir kesiminde nakit açığını benimsemesi ayrı bir sorunu teşkil etmektedir. Sonuca odaklandığımızda var olan iki yöntemde bütçe açığını hesaplamada kullanılmaması tercih edilmektedir.

1.4 Özel Amaçlı Bütçe Açığı Yöntemleri

Devlet faaliyetlerinin ekonomideki etkilerini ölçmede kullanılan genel amaçlı bütçe açığı ölçüm uygulamalarının gereken düzeyde olmamasından ötürü farklı ölçüm yöntemleri ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu ölçüm teknikleri özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bu yöntem kendi arasında birincil açık, cari açık, sermaye açığı, operasyonel açık, nominal-reel açık, yurtiçi-yurtdışı açık, yapısal açık, konjonktürel açık ve yâri mali açığı içermektedir.

1.4.1 Birincil Açık

Özel amaçlı ölçüm yöntemlerinden ilki birincil açıktır. Kamu kesiminin borç faiz ödemelerini kapsamayan kamu giderleri ve kamu gelirleri ile hesaplamaya konulan bütçe açığı birincil bütçe açığı olarak adlandırılmaktadır. Sade bir ifade ile, geleneksel bütçe açığından faiz ödemelerinin düşürülmesiyle elde edilen negatif değerdir. Birincil açık konsolide bütçe olarak ele alındığında aşağıdaki formüldeki gibi hesaplanmaktadır. Maliye politikasının uzun dönem çerçevesinde sürdürülebilir olup olmadığını gösterebilmekle beraber bu açığın uzun bir süre devam etmesi de olanaklı değildir. iç ve dış faiz ödemeleri ülkeler açısından yüksek bir maliyet riski oluşturmakta, bununla beraber var olan maliyetler sadece bütçe fazlası ile temin edilebilmektedir. Birincil açığın güvenirliliği ülkede kullanılan muhasebe yöntemlerinin etkinliğine bağlı olduğu düşünülmektedir. Eğer ülkeler faiz ödemelerinin etkisinden temizlenmiş bir bütçe açığı elde etmek istiyorsa birincil bütçe açığını kullanmalıdırlar. (Tanzi, 1992, s. 657). Sebebi ise maliye politikası uygulamalarının ekonomi üzerinde yarattığı etkileri daha tutarlı şekilde değerlendirme imkanı sağlamasıdır. Birincil açık, var olan eylemlerin kamu net borç stokunu nasıl etkilediğini ölçmekte ve bütçe açıklarının sürdürülebilirliği ile ilgili bilgi sağlamaktadır. Bütçe açıklarının kesintisiz bir şekilde yürütülebilmesi için, cari borç faizinin belli bir bölümünün tedarik edilmesi ve belli bir sürede faiz dışı dengenin pozitif bir hal alması gerekmektedir. Kamu gelirlerinin reel faiz oranından daha çabuk büyümesiyle, faiz dışı denge dahi açığı ortadan kaldırabilmektedir. Bununla beraber, uzun vadede faiz oranından yüksek bir artış beklemek olanaksızdır. Kamu borcunun fazla olduğu ülkelerin mali sürdürülebilirliği için birincil denge önem arz etmektedir. Buna bağlı olarak , mali sürdürülebilirliği elde etmek için 3 ana unsur vardır.

Bunların başında reel faiz oranı gelmektedir. Sonrasında sırasıyla reel büyüme oranı ve birincil fazla olarak devam etmektedir. Borcun sürdürülebilir olması bakımından sözü edilen unsurların birbirleriyle olan ilişkisi aşağıda verildiği gibidir. GSYĖH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranını, FDF: Faiz Dışı Fazlayı, r: Reel Faiz Oranını, g: Ekonominin reel büyüme oranını ifade etmektedir. Ekonomilerde reel büyüme oranı reel faiz oranından daha yüksek ise , borç stokunun GSYH'ye payı zamanla artacaktır. (Şen vd., 2007, ss. 11–12). Tam tersi durumda ise; yani reel faizin reel büyümeden fazla olması durumunda borç stokunun GSYH'ya oranı zamanla artacaktır. Bu koşul sağlandığında , hali hazırda bulunan Kamu Borç Stoku/GSYĖH oranının yıllara göre sabit kalmasını sağlamak için ve borcun sürdürülebilirliğin elde edebilmek adına mutlaka faiz dışı fazlaya ihtiyaç vardır. Bundan dolayı yukarıda verilen eşitsizlik sağlandığı ölçüde borçların sürdürülebilirliğinden söz edilmektedir. Sonucunda birincil açık bütçe açığı ölçüm yöntemleri içerisinde maliye politikası uygulaması hakkında daha çok bilgi aktarımı sağladığı için tercih edilmektedir. Literatürde belirsizliklerin hesaplanması için genel olarak kullanılan yöntem birincil açık yöntemidir. Agnello & Sousa, 2009; Arif & Hussain, 2018; Javid, Arif, & Arif, 2011; Mara, 2012).

1.4.2 Cari Açık-Sermaye Açığı

Geleneksel açık kamu yatırımları ile kamu tasarrufları arasında oluşan farkı ölçmek için kullanılır. Cari açık, kamu tasarruflarını saklamak için, yatırım harcamaları ile sermaye gelirlerini katmadan hesap yapılmaktadır. Tanım olarak cari açık, (CA) sermaye dışı gelir ve gider arasındaki fark olarak adlandırılmaktadır. (Blejer & Cheasty, 1991, s. 1651). Bir diğer deyişle cari açık, geleneksel açıktan sermaye gelirleri ve yatırım giderlerinin düşürülmesiyle meydana gelen negatif değer olarak tanımlanmaktadır. Cari açık aşağıda görüldüğü gibi formüllendirilir. (Şen vd., 2007, s. 25). Diğer bir açık ölçüm yöntemi ise sermaye açığı (capital deficit), sermaye giderlerinden sermaye gelirlerinin eksilmesi neticesinde ortaya çıkan negatif değerdir. Cari harcamalar ve gelirler bunun kapsamı dışındadır. Bu açık yönteminin gösterimi aşağıda verilmiştir; Cari açık ile sermaye açığı arasında çeşitli ölçüm eksiklikleri vardır. (Günay, 2007, ss. 54–55). Hangi harcama kalemlerinin cari harcama olduğunu, hangilerinin ise yatırım harcaması olduğunu tespit etmek zordur. Bundan

dolayı cari açık ölçüm yöntemine olan güven azalmaktadır.Sabit sermaye mallarının amortismanları çoğunlukla cari harcamalar içerisinde yer aldığından,cari açığın ölçümü sağlıklı bilgi vermekten uzaklaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere uluslararası kuruluşların sağlamış olduğu düşük faizli krediler ile finanse edilen yatırımlar veya özelleştirme gelirleri vb. geçici durumlar cari bütçe dengesinde kaymalara (cari açığa veya cari açık artışına) sebebiyet vermektedir. Böylelikle cari açık ile sermaye açığı ayırımından kaynaklı oluşan riskler bu açık ölçüm yöntemini güvensiz bir şekilde sokmaktadır. Bu sebeple bu iki ölçüm yöntemi ile belirsizliklerin hesaplanması çok sağlıklı bulunmamaktadır. (CA)Cari harcamalar Cari gelirler CA=Geleneksel açık-Sermaye açığı CA=Geleneksel açık- [Yatırım harcamaları- Sermaye gelirleri] ile elde edilir.

1.4.3 Operasyonel Açık(İşlemsel Açık)

Konsolide bütçe açığı ile birincil açık arasında bulunan operasyonel açık, konsolide bütçe açığından iç ve dış borç faiz ödemelerinin enflasyondan arındırılmış şeklinin çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Ayreten operasyonel açık, kamu kesimi borçlanma gereği baz alınıp ölçüm yapılmaktadır. Enflasyon oranı farklı yönlerden bütçe dengesini etkilemektedir. Enflasyonun reel gelir üzerindeki bozucu etkisiyle beraber,(Tanzi, 1977) hükümetin varlık ve yükümlülüklerinin hakiki değerlerinin de (endekslenmemiş kamu borç stokunun reel değerini azaltırken) düştüğü gözlemlenmektedir. Operasyonel açık, enflasyonun meydana getirdiği etkileri göz önünde bulundurarak hesaplama yapıp,ayreten faiz ödemelerinin bütçeye taşıdığı yükü de içine almaktadır. Ayrıca hükümetin borcu için yaptığı faiz ödemelerinin kısmı bir bölümünün esasen bu borcun amortismanının bir parçası olduğu söylenmektedir.(Blejer & Cheasty, 1991, s. 1655) Geleneksel açığın yarattığı eksikleri temizlemek adına sunulan en popüler alternatif açık; operasyonel açıktır. Enflasyonun çift rakamlı olduğu ülkelerde bu açık daha kullanışlı bir yöntem olarak öngörülmektedir. Örnek olarak, enflasyon oranı yüksek bazı ülkelerde (Brezilya ve Meksika gibi) geleneksel açık ile operasyonel açık arasında güçlü farklılıklar meydana gelebilmektedir.1980'li yıllarda operasyonel açık, Brezilya'da aynı zamanda da Meksika'da önemli gelişme sinyalleri verdiği görülmekte, fakat geleneksel açığın dengesiz olarak hızlı bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir.(Blejer & Cheasty, 1991,

s. 1656). Operasyonel açık hesaplamalarında bir kaç teknik aksaklık vardır. Örnek olarak , fiyat endeksinin seçimi yeterince net değildir. Faiz oranları reel olarak negatif durumda olduğundan sunumda zorluklar ortaya çıkmaktadır. Ve de herhangi bir ülkenin, borçlarının sürdürülebilir olması var olan kaynaklar ve istikrar programları doğrudan ilgilidir. Bununla beraber, enflasyondaki sapmalar karşısında faiz ödemelerinin her an otomatik olarak düzenlenmesinin mümkün olmamasından kaynaklı bu açık ölçüt yöntemi eleştirilmektedir.Öte yandan, borç stoku içinde, kısa süreli ve değişken faizli veya endeksli borçların oranının artması, borç stokunda enflasyon nedeniyle ortaya çıkan aşınmanın sınırlı seviyede kalmasına sebep olması da bir diğer eleştiridir.(Saraçoğlu vd., 2014, s. 169). Yapılan eleştiriler ışığında operasyonel açık mali dengesizlikleri tahmin etme açısından yeterli derecede başarılı bir yöntem değildir. Buradan yola çıkarak bu ölçüm yöntemiyle bütçe açığı belirsizliğinin hesaplanmasıyla ve bunun sonucunda belirsizliği net olarak yansıtmadığından ötürü bu yöntem ölçüm hesaplamalarında kullanılmamaktadır.

1.4.4 Nominal Bütçe Açığı-Reel Bütçe Açığı

Bütçe açığı ölçüm yöntemlerinin bir diğeri nominal bütçe açığıdır. Bu bütçe açığı nominal kamu giderlerinden nominal kamu gelirlerinin düşmesi neticesinde ortaya çıkan negatif farka denilmektedir. Reel bütçe açığı , reel kamu giderlerinden reel kamu gelirlerinin düşürülmesi ile oluşan negatif fark olarak adlandırılmaktadır. İki açık ölçme tekniğinin farkı görüldüğü üzere enflasyon ile ilişkilidir. Bununla beraber enflasyonun sıfıra eşit olması durumunda nominal ve reel bütçe açığı birbirlerine eşit konuma gelmektedir. Ancak enflasyonun artmasıyla beraber ikisi arasındaki fark giderek artmaktadır. Çoğunlukla ülkeler gelir ve giderlerini nominal değerleriyle anlatmaktadırlar. Bundan ötürü kullanılan açık ölçüm yöntemi nominal bütçe açığı yöntemidir. Nominal bütçe açığı için enflasyon çok önemlidir. Bu sebepten yüksek enflasyon oranına sahip ülkelerde bütçe açığı subjektif nitelik göstermektedir.Bu açık yöntemi bütçe açığını düzgün bir şekilde yansıtmamaktadır, bu sebepten dolayı bütçe açığındaki belirsizliği negatif etkilemektedir. Bütçede meydana gelen dalgalanmalar tam olarak gösterilmemektedir. Dolayısıyla hesaplama yaparken nominal bütçe açığını kullanmak sağlıklı bir tercih değildir. Reel bütçe açığı, enflasyonun bütçe kalemleri üzerinde yarattığı negatif etkileri minimum düzeye

indirgediği için nominal açıklara kıyasla daha anlamlı olmaktadır. Bu süreçte reel açığın seçilmesinin bir sebebidir, borç stokundaki konjonktürel dalgalanmaların makroekonomi üzerinde meydana getirdiği etkileri doğru bir şekilde yansıtmasıdır. Ancak, reel bütçe açığı bir fiyat deflatörüne bölünmüş nominal açıkların tümünü almaması nedeniyle bütçe açığını net bir şekilde yansıtılmamaktadır. (Egeli, 2002, s. 37). Bu durum reel bütçe açığının, var olan finansal varlıkların ve yükümlülüklerin nominal piyasa değerindeki ve fiyatlar genel düzeyindeki değişimler karşısında reel olarak meydana gelen değişimleri net bir şekilde ortaya çıkarmamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, bu açık ölçümüyle bütçe açığında olan belirsizlikleri hesaplamak için iyi bir tercih değildir.

1.4.5 Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık

Yurtiçi açık, geleneksel açığın yalnızca yerel ekonomi içerisindeki işlemlerinden doğan kısımlarını içermektedir. Ayretilen cari dengeyi direkt etkileyen işlemler de göz ardı kabul edilmektedir. Çoğunlukla ulusal ekonomide hükümetin uyguladığı politikaların sonucunda oluşan etkileri saptamaya yönelik olan yurtiçi açık yöntemi daha çok devlet nezdinde petrol ihraç eden ülkelerin tercih ettiği yöntemdir. Petrol gelirlerinin oluşturduğu parasal etkiler temizlenmediği sürece bundan sağlanan gelirlerle finanse edilen kamu kesimi giderleri, ekonomide genişleme etkisine sebep olmaktadır. (Şen vd., 2007, s. 27). Ayretilen, bu harcamaların yurtiçinden alınan vergi gelirleriyle temin edilmesiyle de toplam talepte ekstra bir yükseliş olması öngörülmektedir. Öte yandan yurtdışı açık, bütçenin yalnızca dış âlemlerle direkt bağlantılı olan kalemlerini hesaba katmaktadır ve bu açık miktarı, bütçenin ödemeler bilançosundaki etkisini ölçmeye olanak sağlamaktadır. (Saraçoğlu vd., 2014, ss. 174–175). Bütçe açıklarındaki belirsizlikler hesaplanırken kullanılan iki açık yöntemi de tercih konusu değildir. Yurtiçi açık, yalnızca ülkedeki yerel ekonomide bulunan işlemleri kapsadığı için bütçe dengesinde meydana gelen dalgalanmaları tam olarak yansıtılmamaktadır. Yurtdışı açık ölçüm yöntemi, bütçenin yalnızca dış âlemlerle olan ilişkisini dikkate aldığından ve yerel ekonomideki işlemleri kapsamadığından bütçe açığında meydana gelen dalgalanmaların görüldüğünden farklı yansımalarına sebep olmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu açık ölçüm yöntemleri de bütçe açığındaki belirsizlikleri net bir şekilde göstermemektedir.

1.4.6 Yapısal Açık-Konjonktürel Açık

Özel amaçlı ölçüm yöntemlerinden bir diğeri yapısal konjonktürel açıktır. Konjonktür dalgalanmalar durgunluk dönemindeyken gelir vergisi ile diğeri vergilerin matrahında düşüş ortaya çıkmakta olup vergilerin toplanması ile (tahsili) de bariz bir azalma gözlemlenmektedir. Bundan dolayı hükümet harcamalarının bazısı durgunluk esnasında yükselirken bazıları da canlanma esnasında azalma eğilimi göstermektedir. Böyle olan harcamalara konjonktür karşıtı harcamalar adı verilmektedir. Örnek olarak, durgunluk dönemi sırasında sabit sıkıntılar yaşayan hane halkına yapılan işsizlik sigortası ile sosyal yardımlar gibi giderler konjonktür karşıtı harcamalar olarak nitelendirilmektedir.(Egeli, 2002, s. 37). Kısa vadede, ulusal çıktıda ortaya çıkan dalgalanmalar bütçe açıklarının büyüklüğünü gösteren etkenlerdendir. Ekonomide meydana gelen durgunluk esnasında vergi gelirlerinin az olmasından dolayı bütçe dengesi verme eğilimindedir, tersi bir durumda ise yani canlanma dönemlerinde bütçe fazlası verme eğilimindedir. Kamu kesiminde dengenin sağlıklı olarak değerlendirmeye alınabilmesi için konjonktürel hareketlerin sebebiyet verdiği bu etkilerin göz ardı edilmesi gerekmektedir. Konjonktürel hareketlerin bütçe dengesine olan etkisini tahmin ederken, vergi gelirleri giderlere göre daha çok düzeltilme ihtiyacı duyulmaktadır.Nedeni ise,neredeysse tüm vergilerin konjonktürel dalgalanmalardan etkileniyor olması ve kamu harcamalarının da sadece küçük bir bölümünün devresel özellik taşımasından kaynaklı olmasıdır.(Bakkal, 2005, s. 23)Ancak ekonomide meydana gelen dalgalanmaların harcamalar ve vergi gelirleri üzerine etkisini saptamak yeterince güçtür. Bundan dolayı, konjonktürel açık ile bütçe açığındaki belirsizliği hesaplamak sağlıklı görünmemektedir. Bütçe açığını ölçme yöntemlerinden diğeri ise yapısal açıktır. Yapısal açık, ekonomide işsizliğin bulunmadığı ekonominin tam istihdam denge koşullarında olduğu durumda meydana gelen bütçe açığı büyüklüğünün ihtimal olarak tanımlanmaktadır. (Egeli, 2002, s. 37). Öte yandan , fiili bütçe açığından yapısal açığın çıkartılmasıyla, elde edilen değere konjonktürel açık denilmektedir.İfade edilen açık, milli gelirdeki değişmeler neticesinde meydana gelen bütçe açığını da tanımlamaktadır. (Ünsal, 2005, s. 546). Devletin uygulamış olduğu politikaların ne kadarı daraltıcı ve ya genişletici olduğu hakkında sağlıklı bilgi aktarımı sağlamak için , konjonktürel açığın fiili bütçe açığı

içindeki yerinin mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir. Ancak , potansiyel ve trend hasılanın net bir şekilde belirlenememesinden ötürü, iki açık ölçüm yönteminin doğru sonuçlar vermesini riske girmektedir. (Egeli, 2002, s. 38). Bundan dolayı yapısal ve konjonktürel açık ile bütçe açığı belirsizliklerinin ölçülmesi yanlış sonuçlar elde edilmesine sebep olur.

1.4.7 Yarı Mali Açık(Gizli Açık)

Yarı mali işlemler, ekonomide gerçekleşen fakat çeşitli sebeplerden ötürü devlet kayıtlarında görünmeyen işlemlerdir. Yapılan işlemlerin yaygınlık ve yoğunluk durumlarıyla ilintili olarak farklı makroekonomik etkiler meydana gelmektedir. Hem uygulanması hem de sonucu itibari ile mali işlemlere benzese dahi tam olarak belirlenemediğinden devlet bütçesinde bariz bir şekilde bulunmamaktadırlar. Uluslararası Bütçe Ortaklığı (IBP)‘ nın yaptığı tanıma göre vergi giderleri gibi yarı mali işlemler, çoğunlukla görünmeyen ve dar gruplara yarar sağlama eğiliminde olan gizlenmiş giderler şeklinde ifade edilmektedir. Yarı mali işlemlerin kapsamı kamu bankaları ile kamu teşebbüsleri ve de bazen hükümet yönetiminde olan özel sektör firmaları tarafından fiyat ile ücretlerin piyasa oranlarının altında sağlandığı devlet tarafından üstlenilen farklı faaliyetlerdir. (International Budget Partnership, 2011, s. 4).Bundan dolayı hükümet raporlarında görünmeyen yâri mali işlemler bütçe dışı işlem çeşitleri olarak görülmektedir.Yarı mali işlemler, genel yönetim kapsamı dışında bulunan yapı ve kurumların işlemleriyle eş değildir. Kurumların işlemleri muhasebe düzeni içinde gerçekleşmemektedir. Bundan dolayı, kayıt dışı bütçe işlemleri genel ve katma bütçe içerisindeki kurumlar/kuruluşlar yapmaktadır. Kamunun bu yarı mali işlemlerinin sonucu oluşan açık literatürde yarı mali açık (quasifiscal deficit) gizli açık (hidden deficit) ya da kayıt dışı bütçe açığı (off-budget deficit) olarak ifade edilmektedir.Gizli açık veya kayıt dışı denilmesinden ötürü yasal olmadığı anlamını taşımaz. Yapılan mali işlemler ülkede mevcut bulunan mevzuat genelinde yapılmaktadır. Bizler bu işlemlerin sonucunu bütçede görme imkanımız yoktur. Gizli açık denilmesinin sebebi budur. (Şen vd., 2007, s. 17). Yarı mali işlemler bütçe içinde görünmediğinden dolayı makroekonomik etkisi ve bütçe büyüklüğü net bir şekilde anlaşılamamaktadır. Etkileri anlayabilmek için, yapılan bu işlemlerin ne şekilde gruplara ayrıldığının bilinmesi şarttır. Merkez Bankası‘nın devlete piyasa faiz

oranının alt seviyesinde kredi sağlaması sık karşılaşılan uygulama yöntemlerindedir. Bundan hariç sübvansiyonlu kredi, sektörel kredi tavanları, banka kurtarma operasyonları, çoklu döviz kuru rejimleri ve döviz kuru garantisi vb. işlemler yarı mali işlemlerdir. (Mackenzie & Stella, 1996, s. 4). Sonuca bakacak olursak , yarı mali işlemlerin kamuya getirdiği ek yükün büyüklüğünü ve bu yükü hesaplanmak için kullanılan yöntemlerin net bir şekilde açıklığa kavuşturulamaması neticesinde bütçe açığı doğru hesaplanamamaktadır. Bu sebeple bütçe açığı belirsizliğini hesaplaması yapılırken bu açık yönteminin seçilmesi çok sağlıklı görünmemektedir.

2.BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

2.1 Bütçe Açığının Ortaya Çıkış Nedenleri

Bütçe açıklarının ortaya çıkış sebepleri ülkelerin gelişim düzeyi bakımından değişiklik göstermektedir. Böylelikle, gelişmiş ülkelerde sosyal devlet uygulamaları, sosyal güvenlik transferleri ile düşük büyüme düzeylerinden ötürü bütçe açıkları yükselmektedir. Gelişmekte olan devletlerde, yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesinin açık vermesi, kişi başına milli gelir düzeyinin azlığı ve kamu masraflarındaki büyük ölçüde yükselmeye karşılık kamu gelirlerinin yeterli seviyede olmaması gibi yapısal unsurlardan kaynaklı, bütçe açıkları gün geçtikçe artış göstermekte ve makroekonomik dengeleri olumsuz olarak etkilemektedir. (Dağ ve Tügen 2018: 219).

Bütçe açıkları, gelişim sürecinde olan tüm ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de enflasyon gibi bazı ekonomik faktörlerinin etkisinde oluşabilmektedir. Böylece, bütçe açıklarının temel sebepleri ve meydana getirdiği sonuçları, 1980’li yılların ardından, ülkemizde yakından takip edilmeye başlanmıştır. Özellikle bu dönemde ortaya gelen ekonomik krizlerde bütçe açıklarının belirleyici rolü ve fiyat sebatına negatif etkisi öne sürülmüş, bütçe açıklarının ortaya çıkış sebepleri ve ekonomi üzerindeki etkilerinin ehemmiyetini vurgulayan birçok bilimsel araştırma gerçekleştirilmiştir.(Bayrak ve Kanca 2013: 105). Ülkemizde, kamu harcamaları çoğu zaman, kamu gelirlerine nazaran daha hızlı bir yükselme göstermiştir. Bu durumdan kaynaklı olarak ise, bütçe açıkları ülkede sıklıkla yaşanmıştır. Planlanan yenilik uygulamaları ve sebata yönelik önlemlere

karşın, halen, kamu harcamalarının düşürülmesi için gereken yapısal değişikliklerin ve etkinliğin sağlanamadığı gözlemlenebilmektedir. (Dağ ve Tüğen 2018: 220).

Ülkemizde, 1980 ile 1990 dönemlerinde az ve 2000’li dönemlerde ise, fazla bir cari açık görünebilmektedir. 1990 döneminde, genel anlamda bir cari açık problemi bulunmamaksızın, 2000’li yıllarda, cari açıklar ülke ekonomisinde bir risk faktörü olarak değerlendirilmekte ve gün geçtikçe bir kırılganlık unsuruna dönüştüğü dikkat çekmektedir. Cari işlemler dengesi için sağlıklı bir politika tasarımının gerçekleşebilmesine yönelik, ilk olarak, belirli süreçte, cari açıklarındaki konjonktürel / çevrimsel ve yapısal unsurların payının belirlenmesine gerek duyulmaktadır. Ekonomi literatüründe, norm cari denge ve sürdürülebilir cari denge, cari dengenin ekonomik esaslarca uyumluluğu bakımından çözümler ortaya koyarken, çevrimden temizlenmiş cari denge ise, cari açığın konjonktüre olarak tanımlanan bölümünün ayrıştırılarak temel yatkinlığının belirlenmesi için katkı sağlayabilmektedir. Makroekonomik denge görüşü temeline dayanan norm cari denge hesaplamaları tasarruf ve yatırımların yapısal belirleyicileri doğrultusunda, esasen var olan ekonominin iktisadi unsurlarının belirttiği yapısal cari dengeyi hesaplamayı hedef almaktadır. (Kaya 2016: 58).

Sermayesi zayıf olan ve gelişim sürecini geçiren ülkeler için cari açık, mevcut yurt içi tasarruflara nazaran yatırım fırsatlarının göreceli bolluğunu yansıtılabilmektedir. Yurtiçi tasarruflardaki yetersizlik, kamu veya özel tasarruflar veya ikisinin birleşimi biçiminde ortaya çıkabilmektedir. (Zaidi 2012: 6). Böylece, Türkiye ekonomisinde 2000 döneminde yaşanan ve hızlıca büyüyen cari açık probleminin esas sebepleri için aşağıda verilen hususlardan söz etmek gerekmektedir. (Yurdakul ve Cevher 2015: 93):

- Enflasyon hedeflemesi neticesinde TL değerinin önemli ölçüde yükselmesi ve dış ticaret açıklarının büyümesi,
- Yürürlükte olan işleme rejiminin bir getirisi olarak, ihracatın ithalata bağımlılığının çoğalması,
- Enerji kullanımında giderek çoğalan dışa bağımlılık,
- 1996’da uygulanan Gümrük Birliği’nin gecikmiş sonuçları.

Öte yandan, ülkemizde yerli yatırım ve tasarruf arası farklılık olarak açıklanan cari açıkların esas belirleyici unsuru, *devamlı olarak azalma yatkinlığı olan*

düşük tasarruf yüzdeleri şeklinde tanımlanabilmektedir. Ancak, yurtiçi tasarrufların gerçek ekonomik büyüme oranının finansmanında yeterli olmadığından kaynaklı, yabancı yatırımlara her daim gereksinim duyulmuştur. Böylelikle, söz konusu gelişmelerden dolayı, ihracat, üretim ve tüketim faaliyetlerinde ithalata olan bağımlılık çoğalmıştır ve 1990 sürecine yakın büyüme düzeyi 2000 süreçlerinde daha büyük bir cari açığa yol açmıştır. Söz konusu cari açıkların gayri safi yurtiçi hasılaya oranı çok büyük düzeye geldiğinden, kamuoyunu nezdinde cari açıklar, yeni sürecin önemli bir sorunu niteliğini kazanmıştır. Bu görüş ise, zaman zaman yaşanan ekonomik krizleri tetiklediğinden dolayı, ciddi bir şekilde destek bulmaktadır. Dolayısıyla, 2000’li yıllarda tek haneli rakamlara düşürülmüş söz konusu enflasyon probleminin ortadan kaldırılması için, ilişkin etmen yapısal faktörlerin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla, ülkede yaşanan cari açıkların ana unsuru olarak, köklü ve yapısal unsurlara değinilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Bu kapsamda, makroekonomik denge yaklaşımından faydalanarak, mevcut problemi tetikleyen ülke içi unsurlar ve siyasetler arasında Tablo 9’da verildiği gibi bazı hususlardan bahsetmek gerekmektedir. (Kaya 2016: 59).

Table 9:Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Nedenleri

Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Nedenleri	Tasarruf-Yatırım Dengesizliği
	Dış Ticaret Açığı
	Enerji İthalatı ve Enerjide Dışa Bağımlılık
	Reel Döviz Kuru Politikaları
	Doğrudan Yabancı Yatırımları ve Portföy Yatırımları Gelir Transferleri
	Dış Borç Stokunun Yüksekliği
	Genişletici Para ve Maliye Politikaları
	Büyüme ve Ekonomik Kırılganlık

Kaynak: Yiğit 2018: 65-89

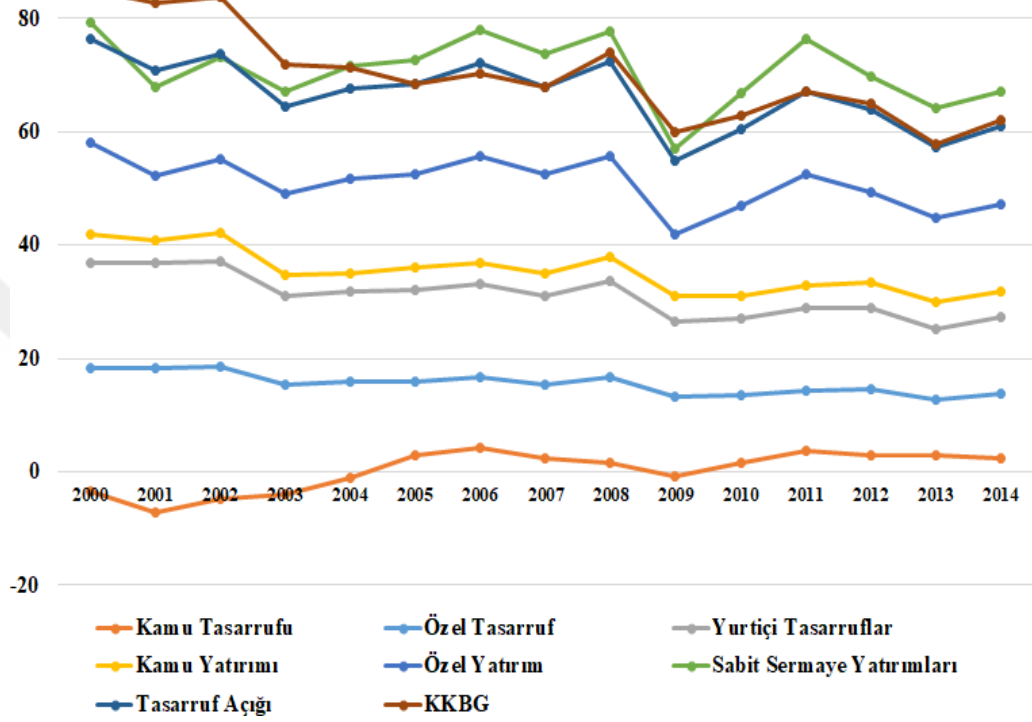
2.1.1 Tasarruf Yetersizliği

İktisadın iç dengenin kurgulanabilmesi için yatırım tasarruf denkliğinin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Ancak, ülkemizde tasarruf değeri genelde, yatırım değerinin altında kalmakta ve tasarruf açığı oluşturmaktadır. Söz konusu tasarruf yetersizliği durumlarının kontrol altına alınabilmesi için dış kaynakların kullanımına gereksinim duyulmaktadır. Bu durumda yerli paranın değerinin artmasını sağlamak için, devletin rekabet gücünün azalmasına yol açabilmekte ve cari açık payını yükseltmektedir. Öte yandan ise, mevzu bahis durumlar ülkenin dışa yönelik bağımlılığını ve dışa olan açıklığı çoğaltarak krizlere ilişkin duyarlılığını da çoğaltmaktadır. (Durgun Kaygısız 2016: 273).

Tasarruf yetersizliği kavramı Türkiye ekonomisinin “yumuşak karnı” veya “kronik hastalığı” şeklinde nitelik kazanmış olmakta ve cari açık problemlerinin haricinde, çeşitli ekonomik sıkıntılarının da esas kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Fakat cari açık ve tasarruf yetersizliğinin arasındaki bağlantı oldukça önemli bir düzeyde gerçeşleşmektedir. Böylelikle, tasarruf açığının değerlendirilmesi altında, cari açık problemlerinin değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Merkez Bankası bakımından, bir ülkedeki tasarruf payı, kullanılan dış tasarruf payı ile cari işlemler denesinin hangi şekilde gelişim göstereceği hakkında sağlayabileceği detaylardan yana büyük ehemmiyet içermektedir. (Kaya 2016: 59).Ekonomide cari işlemler denge şartının kurulması, özel kesim ile kamu kesiminin tasarruf yatırım dalgalanmaları ile açıklanmaktadır. Ekonomide dış dengenin kurulması, dış dengenin de kurulmuş olduğu anlamına gelmektedir. Tasarruf fazlası bulunan ekonomilerde, cari işlemlerde artma , yanı sıra net tasarrufları olumsuz olan ekonomilerde ise, cari işlemlerde açık ortaya çıkmaktadır. Türkiye esasen tasarruf sıkıntılarını gelişen bir ekonomik yapıya sahiptir. Ekonominin net tasarruf gelişimi mevcut durumu açıklamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin ekonomik yapısındaki net tasarrufların çoğunlukla negatif olarak gelişmesi, cari işlemler açıklarını ve kalkınmayı finanse etmek amacıyla dış kaynaklara başvurma gereği öne sürölmektedir.(Yılmaz ve Karataş 2009: 77).

şekil 2'de ülke ekonomisindeki tasarruf-yatırım dengesi ve kamu dengesinden sağlananiç denge gelişimi verilmiştir. Bu şekil incelendiğinde, 2000 yılları ardından kronik bir şekilde tasarruf açığı bulunduğu görünebilmektedir. Yurtiçi tasarruflar, sabit

sermaye yatırımlarına denk olamadığından, dış tasarruflar kullanılmakta veya diğer ifadeyle cari açık gerçekleşmektedir.(Sezgin ve ark. 2015: 231).

ŞEKİL 8:İç Denge (GSYH İçindeki Payı)

Kaynak: Sezgin ve ark. 2015: 232

Babaoğlu (2005: 2), cari açığın devamlılığını değerlendiren çalışmalarda %3,5-4,5 üzeri olan durumların, Türkiye ekonomisi bakımından bir risk faktörünü teşkil ettiğini belirtmektedir. Şekil 8’ de görüldüğü gibi, ülkemizde 2000’li yıllar itibarıyla tasarruf açığı genel kabul gören eşik değerin çok üzerinde gerçekleşmiştir (Babaoğlu 2005: 2). Telatar (2011: 25): gelişim sürecinde olan ülkelerde yurt içi tasarrufların büyüme durumunun ihtiyaç duyduğu yatırım masraflarını temin edecek kadar yeterli olmaması sıklıkla rastlanan bir durum olarak görülebilmektedir. Böylelikle, gelişim sürecinde olan ülkelerin yurt içi tasarruf yetersizliğini yurt dışından sağladığı kaynaklar ile karşılaması ve üretken hacmini böyle çoğaltarak dışa olan bağımlılığını yavaş yavaş ortadan kaldırılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla, söz konusu gerekçelerden kaynaklı oluşan cari açık çözümlenmesi gereken bir sorun teşkil

etmeyeceği düşünülmektedir. Böylelikle, ülkenin üretken gücündeki yükselme çözümünün kendi içerisinde olması ifadesini taşımaktadır. Cari açıkla sağlanan kaynakların üretken çalışmalarla yönlendirilmemesi koşullarında ise, söz konusu sorun içten çözümlenme düzeyini yitirmekle birlikte, dışarıdan müdahale ve çözüm önerilerine ihtiyaç yaratmaktadır.(Telatar 2011: 25). Türkiye'de önemli düzeyde gerçekleşen yüksek cari açıklarının en esas kaynaklarından biri olarak oldukça ehemmiyetli bir biçimde düşüş gösteren tasarruf oranından söz etmek gerekmektedir. Geçen 30 yıl itibarıyla, ülkemizde ulusal tasarruf oranı gelir düzeyi yakın seviyelerde olan diğer ülkelere kıyasıyla düşüş göstermiştir. Söz konusu değişiklikler 1998 yılı itibarıyla çoğalan tasarruf-yatırım açığına sebebiyet vermiştir. Yatırımlar GSYİH'nin ortalama olarak yaklaşık %20 gibi olsa da, tasarrufların GSYİH'deki payı 1998'da %24, 2000-2008 aralığında ortalama %17, sonraki yıllarda ise %13-15 aralığında değişim göstererek 1980'dan sonra da en düşük düzeye ulaşmıştır. Dolayısıyla, Türkiye, son dönemlerde tasarruf oranlarında artış eğiliminde olmakla birlikte, %25 düzeyine yükselmesinin beraberinde, Düşük Gelir Grubunda yer alan devletlerin dahi altında seyretmektedir. Yükselen ekonomiler grubunda Türkiye'nin beraberinde, Çin %50 oranla ve Hindistan ise %30 oranla yer almaktadır. Ülkemizde, yurtiçi tasarruf payı 2003'li yılların ardından gelişim sürecinde olan ülkelerin ortalama değerinin de belirgin olarak altında gerçekleşmiştir. Ancak, gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerinde yurtiçi tasarrufların GSYİH'de payı %45 civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise bu oran %15 gibi düşük bir düzeyde tespit edilmiştir. 2014'da ise dünya kapsamında ve Euro devletlerinde ortalama tasarruf payı %23 ve ülkemizde yaklaşık %15 etrafında gerçekleşmiştir.(Kaya 2016: 60).Türkiye'de tasarruf payının az olmasının ilk sebeplerinden olarak, özel kesim tasarruflarının 2000 yıllarında suratla düşme trendine bağlamasına dayandığından söz edilebilmektedir. Kamu maliyesinde 2001 'de meydana gelen krizin ardından uygulamaya konulan siyasetler kapsamında, geçmiş süreçlerde ülkemizin tasarruf açığının esas belirleyicisi niteliğinde olan kamu kesimi, artık özel kesimle yer değiştirmiştir. Öte yandan, bu süreçte firmaların tasarruftansa, yatırım yapmayı tercih etmeleri de tasarruf payının düşük düzeyde seyretmesinde etmen bir faktörü teşkil etmiştir. (Doğan Bayraç 2014: 107).

Ülkemizde, 2000-2004 yılları arasında ortaya çıkan cari açığın esas kaynağı kamunun tasarruf yatırım açığı (KKBG) olarak nitelenirken, 2005'li yılların ardından

hızla yapısal anlamda değişiklik kat etmiştir. Böylelikle, cari açık boyut ve de ulusal gelire oranla yükselirken, etmen faktörü bakımından da özel sektöre dayalı olarak gelişmiştir. Kısacası, 2005’li yılların sonrası süreçlerde özel sektörde oluşan tasarruf-yatırım fark düzeyi, ülkedeki cari açık çoğalmasının esas sebebini teşkil etmiştir. Fakat bu hususta, özel sektörde gerçekleşen yatırım payının hızlı gelişiminden öteye, özel tasarruflar kapsamında meydana gelen gerileme daha büyük bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Özel tasarruflar Şekil 8’de de görüldüğü gibi 2000’li yıllar itibarıyla düşüş göstermektedir. Bu durum ise, cari açığın azalmış olan tasarruf arzusunun kaynaklandığını öne sürmektedir.(Kaya 2016: 60). Bir başka Dünya Bankası raporu (2012)’na göre, ulusal tasarruflardaki önemli düzeyde düşüş bu süreçte tüketici tarafından gerçekleşen tasarruflardaki düşüşten meydana gelen özel tasarruf oranına dayandığını belirtmiştir. Ekonometrik inceleme araçlarıyla, Rijckeghem (2010) bu düşüşün altında yatan esas sürücülerini yani makroekonomik şartları iyileştirilmesini, ekonomik belirsizliklerin seyreltilmesini, genişletilmiş tüketici kredisi ile Ricardocu mali konsolidasyon etkilerinin denge sağlaması gerektiğini öne sürmüştür. (Zaidi 2012: 6).

Altunöz (2014: 120),İç tasarruf yükseltme siyasetlerinden uzak olan Türkiye, faizlerin yüksek tutulması, bütçenin daha çok sıkılaştırılması ve iç talebin düşürülmesi gibi siyasetlerle tasarruf payını arttırabileceğini vurgulamaktadır. Ancak, gelir düzeyinin alçak bir seyirde olması ve marjinal tüketim trendinin artması sebebiyle istenilen başarı net olarak sağlanamamıştır. Yurtiçi tasarruf yüzdesinin yükselmesi için ilk olarak fert başı düşen gelirin daha fazla düzeyde olması ve gelir dağılımının düzenlenmesi için önlemlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, hane halklarının tasarrufa geçebilmeleri için tamamen harcanabilir gelirinden sonra fazla gelen gelirin büyüklük oranıyla bağlantılıdır. Böylelikle, gelir düzeyi yükseldikçe, tasarruf oranı da yükselecektir. Öte yandan, ortaya gelen tasarrufların büyümeyi destekleyen faktörlere sevk edilmesi de aynı düzeyde önem arz etmektedir. (Kaya 2016: 61).

2.1.2 Dış Ticaret Açığı

Ülkemizin ekonomisinde cari açığına yol açan önemli faktörlerden biri olarak dış ticaret açığından söz etmek gerekmektedir. Ülkemizde 1980’li yıllara kadar geçen süreçte, ithal ikameci üretim siyasetleri yürütülerek, gerek duyulan tüm mal ve hizmetlerin yurt içinde üretilmesi için çaba sarf edilmiştir. Ardından, 1980.01.24 tarihinde artık ülkede dışa ticaret serbestliği kararlaştırılarak, ihracata dayalı sanayileşme disiplinleri değerlendirilmeye alınmıştır. Ancak, ülke ekonomisinde gereken yapısal düzenlemeler oturtulmadan faaliyete başlayan dışa ticaret faaliyetleri, ithalat hacminin ihracat hacminden öne geçmesine ve böylelikle dış ticaret açıklarının ortaya çıkışına sebebiyet vermiştir. (Göçer 2013: 215).

Ülkede yaşanan cari açık ve dış ticaret dengesi bakımından 1990 ve 2000 dönemlerinde çeşitli durumlar gerçekleşmiştir. Böylelikle, bu süreçte büyüme oranlarında bulunan benzerliğe rağmen, dış ticaret ve cari açığına yol açan yeni eğilimlerin geliştiği gözlemlenmektedir. 1990’li dönemine nazaran 2000’li dönemde gün geçtikçe büyüyen dış ticaret ve cari açıkların yanı sıra, 2000’de değeri yükselen TL ile Gümrük Birliği anlaşmasının katkısı göz ardı edilemez düzeyde gerçekleşmiştir. (Yiğit 2018: 66):

Aynı zamanda, 2000’li yıllarının ardından aşağıda verildiği gibi bazı hususların etkisi bulunmaktadır. (Yılmaz ve Karataş 2009: 89):

- Sanayi üretiminde yüksek düzeyde ithalat bağımlılığı bulunan enerji ve petrol ürünleri sanayi, esas metal - kimya sanayi ve otomotiv başta olmak üzere sektörlerin öncelikli planda tutulması,

- Sanayi üretiminde ve enerji sektöründe ithalata bağımlılığın önemli düzeyde artması, ülke ekonomisinde dış ticaret açığının çoğalmasında büyük rolü bulunmuştur.

Türkiye’nin son on yıl dönemine yaşanan dış ticaret dengesine ilişkin veriler 10’da yer almaktadır.

Table 10:Türkiye’de son on yılda yaşanan Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)*2019 yılı verileri geçicidir

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	ithalatı karşılama oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	
2010	113.88	11.5	185.54	31.7	-71.66	299.43	61.4
2011	134.91	18.5	240.84	29.8	-105.93	375.75	56.0
2012	152.46	13.0	236.55	-1.8	-84.08	389.01	64.5
2013	151.80	-0.4	251.66	6.4	-99.86	403.46	60.3
2014	157.61	3.8	242.18	-3.8	-84.57	399.79	65.1
2015	143.84	-8.7	207.23	-14.4	-63.40	351.07	69.4
2016	142.53	-0.9	198.62	-4.2	-56.09	341.15	71.8
2017	156.99	10.1	233.80	17.7	-76.81	390.79	67.1
2018	167.92	7.0	223.05	-4.6	-55.13	390.97	75.3
2019*	171.47	2.1	202.70	-9.1	-31.23	374.17	84.6

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 02.04.2020

Bu tablo incelendiğinde, dış ticarete her daim açık bulunduğu ve 2011’de zirveye ulaştığı gözlemlenmektedir. Ülkemizin dış ticaret hacminde iniş ve kalkışlar gerçekleşmekte olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise, son 10 yılda %56 - %85 aralığında seyir etmektedir.

2.1.3 Enerji İthalatı ve Enerjide Dışa Bağımlılık

İnsanoğlunun tarih boyu en önemli ve vazgeçilmez ihtiyaçlarından biri olarak, enerji kaynaklarından söz etmek gerekmektedir. Aynı zamanda enerji kaynaklarının üretim sürecinde bir girdi olarak değerlendirilmesi, enerji kaynaklarına olan ihtiyacı giderek çoğaltmaktadır. Enerji kaynakları ekonomik, mali ve politik boyutlarıyla her daim önem arz eden bir odak noktasını teşkil etmiştir. Ancak, bu kaynakların dünyada coğrafi olarak dengesiz dağılımından dolayı, enerji kaynaklarından yana yetersizlik yaşayan ülkeler, her zaman dış ülkelere bağımlı olmuşlar.(Yiğit 2018: 71).

Türkiye de, kısıtlı enerji kaynaklarına sahip olduğundan dolayı, yüksek bir enerji talebi bulunmaktadır. Dolayısıyla, mevcut enerji ihtiyaçlarının büyük çoğunluğunu ithalat yoluyla karşılamaktadır. Böylelikle, ülkemizde diğer sanayileşme sürecinde olan ülkeler gibi, yaşadığı hızlı büyüme, kalkınma ve kentleşme gelişmelerinden kaynaklı olarak, daha fazla enerji tüketimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum ise, cari açık problemlerini desteklemektedir (Eskin 2018: 98).

2.1.4 Reel Döviz Kuru

Türkiye ekonomisinde, evrensel gelişmelere dayalı olarak 1980 dönemlerine kadar, sabit kur rejimi uygulaması yapılmıştır. Bu süreçlerde, aşırı değer kazanan TL'nin yol açtığı dış denge problemlerinin giderilmesi için genellikle paranın değerini düşürme girişimlerine başvurulmuştur. Ardından liberalleşme sürecinde uygulanan en mühim girişimlerden biri olarak, 1989 tarihli 32 Sayılı Kararname ile sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi ve TL'nin konvertible şekline getirilmesinden söz etmek gerekmektedir. Böylelikle, Türkiye'nin döviz kuru rejiminde daha fazla esneklik yaşanmıştır. Fakat ihtiyaç duyulan alt yapının bulunmadığından ve de kamu açıkları - enflasyonist koşullarının yaşandığından, ülke ekonomisi kısa dönemli sermaye akımlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Dışa açık ülke ekonomilerinde döviz kurundaki değişimler stratejik bir faktör olarak ele alınabilmektedir. (Yiğit 2018: 80). Döviz kurunda yaşanan düşüş veya yükselişler cari açıklarını doğrudan etkilediği öne sürülmektedir. Döviz kurunda gerçekleşen azalma veya TL'nin değerinin artması sonucu, yabancı mal ve hizmetlerin, yerli üretime nazaran daha düşük fiyata sunulmasına yol açarak, ithalatı desteklemekte olup, cari açıkların çoğalmasını da beraberinde getirmektedir. Buna karşın, döviz kurunda yaşanan artış ise, ulusal para değerinin azalmasına, yerli mal ve hizmetlerin yabancı üretime nazaran daha düşük fiyata sunulmasını sağlayarak, ihracat artışını desteklemektedir. (Tapşın ve Karabulut 2013: 191).

2.1.5 Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırım Kar ve Gelir Transferleri

Ülkemizde son yıllar itibariyle yaşanan cari açıkları etkileyen faktörler arasında Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY) ve portföy yatırımlarından kazanılan gelirlerinin transferi yer almaktadır. DYY ve portföy yatırımları cari işlemler dengesi

üzerinde, sermaye ve finans hesabında bulunan iç değerlerle doğrudan, aynı zamanda, cari işlemler hesabı-gelirler kaleminde bulunan kar ve faiz geliri transferleri ile dolaylı şekilde etki yaratabilmektedir. Cari işlemler hesabının gelirlerinde DYY'den kazanılan menfaat ve transferleri kayıta geçerken, DYY'nin kendisi sermaye ve finans hesabına yazılmamaktadır. Benzer olarak, portföy yatırımlarından kazanılan faiz geliri ve transferleri cari işlemler hesabının gelirlerinde yazılırken, portföy yatırımlarının kendisi sermaye ve finans hesabına yazılmamaktadır.(Yiğit 2018: 82). Doğrudan yabancı yatırımları, ithalatın yerini alarak ve ihracattan elde edilen menfaatle cari işlemler hesabında etki yaratmaktadır. Yabancıların ülkede yatırım yapabilmek için birçok girdiye gerek duymaktalar. Söz konusu girdilerin büyük çoğunluğunun ev sahibi ülke nezdinde gerçekleştiğinden dolayı, yabancı sermayenin girişi döviz kazandırıcı etkisi bulunmaktadır. Ancak, DYY'nin pozitif etkilerinin beraberinde ev sahipliği yapan ülkeler bakımından aşağıda verildiği gibi bazı olumsuz etkileri de bulunabilmektedir.Göçer ve Peker 2014: 89):

- DYY sahibi firmalar, kazandıkları menfaatleri kendi ülkelerine aktararak, ülkeden döviz çıkışının oluşmasına sebebiyet verir,ev sahibi ülkenin cari açığını çoğaltacağı düşünülmektedir.

- DYY yapan firma, kullanacağı ara ürünleri diğer ülkelerdeki yatırımlarından sağlayarak ülkenin ithalatını yükseltecek ve bundan kaynaklı olarak cari açıklarının olumsuz olarak etkilendiği öne sürülmektedir.

Cari açıklarını etkileyen bir başka unsur ise portföy yatırımlarından oluşmaktadır. Portföy yatırımları genelde faiz oranlarındaki artıştan menfaat sağlamak için ülkeye gelir ve fonlardan faiz geliri kazanarak ülkeden giderler.Genelde, kısa vadeli portföy yatırımları ülkenin cari açıklarını olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. (Yiğit 2018: 82).

2.1.6 Dış Borç Stokunun Yükselmesi

Dış borç, bir ülkenin yabancı devletlerden veya uluslararası organizasyonlardan, asıl paraya eklenen faizle birlikte geri ödeme koşuluyla aldıkları kredileri ifade etmektedir. Dış borçlar, başlıca borç altına giren ülke ekonomisinde kaynak girişi sağladığından olumlu etki ortaya koymaktadır. Fakat anaparaya ek olarak ödenmesi gereken faiz değerleri cari açığında yükselmeni beraberinde getirmektedir.

Dolayısıyla, geri ödeme sürecinde anapara ve faizi olarak gerçekleşen kaynak transferi, krediyi alan ülkeler için olumsuz etkileri oluşturabilmektedir. (Bakaç 2019: 94).

2.1.7 Genişletici Para ve Maliye Politikaları

Genellikle yüksek ekonomik büyüme düzeyini amaçlayan ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Bu süreçte, ilişkin disiplinlerin kamu borçlanmasını yükselttiğinden dolayı, faiz oranlarında da artışa sebebiyet verebilmektedir. Faiz oranlarındaki yükselme ise, aynı zamanda, yabancı sermayenin finansal piyasalara ilgisini çoğaltır. Ulusal paraya talep çoğalacağından, yerli para daha fazla değer kazanır. Böylelikle, ithalatın ucuzlaması ve ihracatın pahalılaşmasından kaynaklı dış ticaret dengesinde açığa sebep olur. Dış ticaret dengeside cari işlemler hesabı önemli bir yer teşkil ettiğinden cari açık çoğalacaktır. Mali genişleme sonucu meydana gelen bütçe açıkları, milli tasarruflar ve tüketiminde tesir ederek, ithalat eğilimi kapsamında cari açığı yükseltir. (Çiftçi ve Eşmen 2017: 87).

Yüksek bir ekonomik gelişme elde etmek için uygulanmakta olan genişletici para ve maliye siyasetleri, iç talebi yükseltmekle birlikte, cari açıklarını negatif olarak değiştirebilmektedir. Bu tür disiplinlerin uygulanması, piyasadaki toplam talebin yükselmesini beraberinde getirmekte olup, mal piyasası dengesinde, iç ve dış dengelerinin değişmesini gerçekleştirebilmektedir. Mali genişlemeyle birlikte oluşan bütçe açığı, milli tasarruflar ile tüketimi etkileyerek, ithalat eğilimi çerçevesinde cari açık ortaya çıkmaktadır.(Uğur ve Karatay 2009: 112).

2.1.7 Büyüme ve Ekonomik Kırılganlık

Cari açık ve ekonomik büyüme bağlantısı, çoğunlukla küreselleşmenin beraberinde gelişim sürecini yaşayan ülkeler bakımından daha çelişkili bir durumu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Büyümenin cari açık üzerindeki etkisini belirlemek için genellikle büyümeyi etkileyen faktörlerin incelenmesi esas alınmaktadır. Cari hesapların kapsamında ithalat ve ihracat kalemleri ekonomik büyümeyi en çok etkileyen faktörler kapsamında nitelenmekte olup, son yıllarda gelişim sürecini geçiren ülkelerdeki cari açık-büyüme ilişkisini açıklanmasında genel anlamda belirleyici rolü kabul görünmektedir. (Yiğit 2018: 89).

2.2 Bütçe Açıklarının Makroekonomik Etkileri

Bütçe açıkları enflasyon, cari açık, para arzı, ve GSYH gibi ana makroekonomik parametreler üzerinde değişik düzeyde ve farklı yönlerde etkilere yol açabilmektedir. Ayrıca, söz konusu etmen faktörlerin süreç içerisinde açıkların sürekliliğine ve büyüklüğüne dayalı olarak gösterdiği etkilerin yönünde değişikliklerin meydana gelebileceği de görülebilmektedir.(Barışık ve Kesikoğlu 2006: 61). Bu bölümde, bütçe açıklarının ekonomik büyüme, cari denge ve para arzı gibi değişkenlerin üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

2.2.1 Bütçe Açığının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ekonomik kalkınma ve sebat siyasetleri uzun yıllar itibarıyla, ekonomistlerin odak noktasını teşkil etmeye devam etmiştir. Genel anlamda ekonomik sebat, toplam arz ve talep denge şartının sağlanması, başka bir ifadeyle tam istihdam ve fiyat sebatının kurulması şeklinde açıklanabilmektedir. Para politikasının hedefi niteliğinde değerlendirilen fiyat sebatının sağlanabilmesine yönelik, parasal göstergeler ve fiyat düzeyi arasında bir denge şartının bulunması gerekliliği öne sürülmüştür. (Çalışkan Çavdar 2010: 18).Kamu masraflarının çoğalması şeklinde ortaya gelen bütçe açığı, ekonomik büyümede pozitif etkiye yol açabilmektedir. Kamu kesimi nezdinde sağlanan lüzumlu altyapı düzenlemeleri özel yatırımları desteklemekte, sağlık ile öğrenim hizmetleriyle beşeri sermayenin niteliğini ve niceliğini çoğaltmakta, ekonomik yapı kapsamında lüzumlu yasal ve idari kararların gerçekleşmesiyle işgücü ve sermayenin etkinliği çoğaltılarak ekonomik büyüme ivme kazanmaktadır. Fiziki ve beşeri sermayenin çoğalması, teknolojik ilerleme ve kaynak kullanımında faaliyetlerin artırılması için gerçekleşen kamu masrafları ekonomik büyümede pozitif olarak katkı sağlayabilmektedir.Barro (1991), 98 ülkede 1960 ile 1985 yılları arasındaki yatay-kesit verileri esasınca en küçük kareler metodu ile gerçekleştirdiği araştırmada, büyüme oranı ve kamu tüketim masrafları arasında negatif yönlü bir bağlantı tespit etmiştir. Ayrıca, Nelson ve Singh (1994), 70 ülke kapsamında en küçük kareler yöntemi ile gerçekleştirdikleri araştırmada, kalkınmakta olan ülkelerde bütçe açıklarının ekonomik büyümeye bir etkisi olmadığını ya da düşük bir düzeyde olduğuna ilgili bulgular elde etmiştir. (Barışık ve Kesikoğlu 2006: 65).

2.2.2 Bütçe Açıklarının Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Kuramsal olarak bütçe açıklarının borçlanma ve finansmanının yatırımları dışlayıcı yönde bir etkisi bulunduğu kabullenilmiştir.(Şimşek, 2000:69). Bütçe açığında oluşan yükselme sermaye değişikliklerinin serbest bırakıldığı ekonomide yurtiçi ve yurtdışı kaynaklardan faydalanma gereğini ortaya koymaktadır. Böylelikle, kamu kesiminin borçlanma isteği halihazır kaynaklara olan talebi yükselttiğinden faiz oranlarını artmasına sebebiyet verecektir. Faiz oranlarındaki artış ise, özel kesim tüketim ile yatırım masraflarının kısmi olarak veya tamamen düşmesine yol açabilmektedir. Klasik yaklaşımlara göre savunulan tam dışlama kaynakların eksiksiz kullanıldığı ekonomilerde şirketlerde olduğu artırılamaları sebebiyle meydana gelmektedir. Bu durumlarda, talepteki bir yükselme, çıktıyı değil, belki fiyat seviyesini çoğaltacaktır. Fakat kaynak kullanımının olmadığı durumda ekonomide tam dışlama etkisinden söz edilemez. Kamu giderlerinin çoğalması biçimindeki bir mali genişleme Ricardian Denklik Kuramına göre gelirdeki artışla beraber tasarruf seviyesini de olumlu yönde etkileyecektir. Tasarruf kapsamında meydana gelen söz konusu genişleme de özel masrafların yerini tamamen değiştirmeden daha önemli düzeyde bir bütçe açığını finanse etmeye olanak sağlayabilmektedir. İşsizlik durumlarının var olduğu ekonomilerde talep yükselmesi gelir ve çıktıyı çoğalttığından dolayı dışlama tam olmamaktadır; tasarruflar çoğalır ve faiz oranları yatırımları tıkayacak düzeyde çoğalmaz .(Barışık ve Kesikoğlu 2006: 65).

Arora ve Dua (1993), 1980-1990 süreci için Amerika Birleşik Devletlerini içeren araştırmalarında, en küçük kareler yöntemi aracılığıyla, büyük bütçe açıklarının yurtiçi yatırımları düşürdüğüne yönelik bazı sonuçlar elde etmişler. Ball ve Mankiw (1995), yine de Amerika Birleşik Devletlerinde, bütçe açıklarının faiz yüzdelerini çoğalttığını ,bundan kaynaklı ulusal tasarrufları ile yatırımları düşürdüğünü, ulusal paranın değerlenmesine yol açtığına da dış ticaret açıklarını oluşturduğunu öne sürmektedir. Ghali (1998), ise Granger nedensellik analizi ile Tunus için gerçekleştirdiği araştırmada kamu yatırımlarının özel yatırımlar üzerinde kısa süreçte olumsuz etkisinin, özel yatırım ve ekonomik büyüme üzerinde uzun vadede olumsuz etkisinin bulunduğunu belirtmişler. (Barışık ve Kesikoğlu 2006: 66).

2.2.3 Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Gelişim sürecinde olan ülkelerde, düşük bir tasarruf düzeyi gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu durumdan kaynaklı ise, ekonomik kalkınma için ihtiyaç duyulan yatırımların gerçekleşmesine imkân yaranmamaktadır. Ayrıca, bu ülkelerde genellikle dış borca eğilim göstermenin temel nedenlerinden biri de ödemeler dengesinin cari işlemler hesabında meydana gelen dengesizliğe dayanmaktadır. Cari işlemler açığının yurtiçi tasarruflarla ortadan kaldırılmaması neticesinde dış kaynağa ihtiyaç duyumu kaçınılmaz olmaktadır.(Şeker 2006: 85).Genellikle, ekonomistler bütçe açıkları ve dış ödemeler dengesi açıklarıyla aralarında direkt bir etkileşim bulunduğu kabullenilmektedir.. Hükümet bütçe açıkların finansmanı için borçlanmaya gitmesi faiz yüzdelerini çoğaltmaktadır. Yüksek faiz yüzdeleri, özel yatırım masraflarının şaşırtıcı etkisi ifadesiyle dışlama etkisi ile yabancılar için yurtiçi finansal yatırımların cazip duruma gelmesi biçiminde iki tür etkisi bulunabilmektedir. Yurtiçi finansal kaynakların çekici olması yurtiçine yabancı fonların akışına ivme kazandırmaktadır. Bu durum ise, döviz kurlarının çoğalmasını önleyerek yerli paranın oldukça yüksek düzeyde değerlenmesine yol açmaktadır. Ancak, yerli paranın bu düzeyde değer kazanması, üretim masraflarını başka ülkelere nazaran yükselttiği için ihracat miktarının azalmasına ve ithalat miktarının çoğalmasına sebebiyet vermektedir. Kısacası, bütçe açıklarının çoğalması dış ticaret açıklarının da çoğalmasına yol açmaktadır. Dünya kapsamında ve ülkemizde gerçekleşen ve bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki bağlantıyı inceleyen ekonometri araştırmaları sonucu değişik bulguları ortaya koymuştur. (Barışık ve Kesikoğlu 2006: 63):

- Kearney ve Monadjemi (1990): 1972 ve 1987 yılları arasında Avustralya, İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya ve ABD başta olmak üzere sekiz ülke üzerinde VAR yöntemiyle yaptıkları araştırmada, geçici ikiz açıkların bulunduğu fakat ikiz açıkların devamlı olmadığı kanısına varmıştı.

- Bachman (1992): Amerika Birleşik Devletlerinde 1974 ve 1988 dönem aralığında VAR metodu ile bütçe açıklarıyla cari işlemler açığı arasında eş bütünleşme olmadığı vurgulamıştır.

- İslam (1998): Brezilya' da 1973 ile 1991 yıl aralığında,Granger nedensellik analizi ile gerçekleştirdiği araştırmada, bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında iki taraflı etkileşim olduğunu gözlemlemiştir.

- Piersanti (2000): 1970 ile 1997 yılları arasında OECD ülkeleri üzeri yaptığı araştırmada, Granger nedensellik analizi ve araç değişkenler metoduyla ileri düzeyde gelişmiş ülkelerde cari işlemler açıkları ve bütçe açıkları arasında bağlantı olduğu saptanmıştır.

- Bilgili ve Bilgili (1998) yılında bütçe açığı ile cari açık arasında olan bağlantıda ikiz açık hipotezinin geçersiz olduğunu saptanmıştır.

- Kutlar ve Şimşek (2001): 1984 ve 2000 yılları arasında, koentegrasyon testi, hata düzeltme modeli ile nedensellik analizi yardımıyla bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında önemli düzeyde bir neden sonuç bağlantısının bulunduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, gerçekleşen koentegrasyon analizinde iki parametre arasında uzun süreli bir bağlantının bulunduğu vurgulanmıştır.

- Akbostancı ve Tunç (2002): 1987 ile 2001 yılları arasında, koentegrasyon ve hata düzeltme modeli yardımıyla gerçekleştirdikleri araştırmada yönü belirsiz ancak uzun dönemli bir ilişki bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında saptanmıştır. Kısa dönemde bütçe açıklarının çoğalmasının, dış ticaret açıklarını yükselttiğini, bütçe açıklarının düşmesinin ise dış ticaret dengesinin kurulmasına yardım ettiği vurgulanmıştır.

- Günaydın (2004): 1987-2003 yılları arasında Granger nedensellik analizi yardımıyla bütçe açıklarından dış ticaret açıklarına doğru neden sonuç bağlantısının olduğunu öne sürmüştür.

Çetintaş ve Banşık (2005): Granger ve Hasio nedensellik testleri yardımıyla bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında nedenselliğe rastlanmamıştır.

2.2.4 Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

İktisat kuramı, gelirin elde edildiği şekliyle öteye, insanlara dağılımının niceliği ve niteliği ile ilgilenmektedir. Piyasa ekonomisi kapsamında, gelir dağılımı iktisat siyasetlerinin en mühim araçlarından birini teşkil etmektedir. Bir ülkede gelir dağılımı, toplum bireylerinin ürettikleri mal / hizmetler ile kazanılan toplam gelirin, o toplum bireylerine maaş ve faiz gibi yollarla paylaşılmasını belirtmektedir.(Çalışkan

Çavdar 2010: 18).Dış borçlanmaların oluşturduğu yüklerin toplum bireyleri üzerindeki dağılımı ve etkileri, gelir dağılımı bakımından büyük önem arz etmektedir. Borç bir kez olduğu surette artık borçlanmanın kaynağı ve hedefinden bağımsız olarak, istihdam ve gelir dağılımı doğrudan etkilenebilmektedir. Dış borçlar ekonominin üretim gücünün veri olması varsayımı ile çoğalan tüketim kapasitesini ithalat araçlığıyla karşılama imkanı vererek fiyatlar genel düzeyinde doğabilecek artışları engelleyici bir etki sağlamaktadır. Bu özelliği ile dış borçlar mal ve hizmet sunumunda ortaya gelen açığı ithalat vasıtasıyla gidererek, fiyatlar genel seviyesinin yükselmesini önleyeceği olması takdirde deflasyonist bir etki oluştururlar. Yatırım için kullanılan dış borçlar çok büyük bir düzeyde gerçekleşmediği durumlarda, oluşan gelir dağılımı çok etkili bir yapıda gerçekleşmemektedir. Devlet, ekonomiyi bir olumsuz durumdan kurtarmak için masraflarını çoğaltır ve gelirlerini düşürür. Ancak, arada oluşan farkı alınan kredilerle kapatabilir ise, gelir dağılımı daha önemli düzeyde etki alacaktır (Şeker, 2006: 86).Gelir dağılımı aşağıda verildiği gibi bazı belirleyici unsurlardan etkilenmektedir. Bu faktörler arasındaki denge bozukluğu, gelir dağılımının beraberliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Aynı zamanda, gelir dağılımındaki eşitsizliğin çoğalmasıyla, toplumun fakirlik seviyesinin de çoğalması görülebilmektedir.(Çalışkan Çavdar 2010: 19):

- İşgücü piyasası ve işgücünün dağılımı,
- Servet dağılımı,
- Üretim faktörlerinin dağılımı,
- Dünya ekonomisinde yaşanan teknolojik inovasyonlar,
- Ülke ekonomisinde uygulanan disiplinler.

Borç faiz ve anaparanın ödenme aşamasında vergilere başvurulacaktır. Dolayısıyla, devlet borçlanması kısaca gelecekte toplanacak vergilerin bugünden toplanması şeklinde açıklanabilmektedir. Böylelikle, devlet borçları aslında vergi mükellefleri vasıtasıyla karşılanabilmektedir. Ayrıca, vergi mükellefleri ve devlete borç verenler aynı kişi veya kurum oldukları takdirde, hiçbir yük ve gelir dağılımı adaletsizliği ortaya çıkmayacağı öngörülmektedir. Ancak, tersi koşullarda gelir dağılımında adaletsizlik oluşabilmektedir. Dış borçlanma ödemelerinde, ülkede kazanılan gelirin bir bölümünü dış ülkelere akışını sağlayacaktır. Böylece, borç ödeyen ülkede ekonomik sıkıntı ve borç veren ülkede ise ekonomik açıdan ferahlık meydana

gelecektir. Aynı zamanda, dış borçlardan sağlanan gelirlerin verimli bir biçimde yatırım olarak değerlendirilmediği durumlarda, refah düzeyinin düşmesi gerçekleşebilmektedir. (Şeker 2006: 86). Dünya genelinde gelir dağılımı değerlendirildiğinde, zengin ve fakir ülkelerde kişi başına düşen milli gelir payında büyük ölçüde farklılık gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, gelir eşitsizliği çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda, gelir dağılımında gelir çeşidine, cinsiyet ve aile gibi faktörlere göre farklılık göstermektedir.(Çalışkan Çavdar 2010: 20). Ülkelerde ağır ve adalet dışı bir vergi sisteminin yürürlükte olduğu durumlarda, dış borçların gelir dağılımına negatif etkisi daha belirgin olarak öne çıkacaktır. Böylelikle, adaletsiz vergi sisteminin bulunduğu, vergi gelirleri ile gerçekleşen geri ödemelerde, gelir dağılımını olumsuz etkileyici bir yapısı olacaktır. Son olarak ise, vergi kaçaklığının sıklıkla görüldüğü ülkelerde, aynı şekilde, dış borçlanmanın gelir dağılımına negatif etkisi daha büyük düzeyde gerçekleşecektir. (Şeker 2006: 86).

2.2.5 Bütçe Açıklarının İstihdam Üzerindeki Etkisi

Tam istihdam koşulları, dar ve geniş istihdam olarak iki sınıfta ayrılmaktadır. Geniş anlamıyla tam istihdam, ekonomik yapıdaki emek, sermaye, doğal kaynak ile teknolojik olanakların bütününe üretimde değerlendirilmesi durumlarını belirtmektedir. Dar anlamıyla tam istihdamın tanımı ise, ekonomide çalışma isteği ve arzusu bulunan tüm yetişkin bireylerin çalışmış olduğu durumu açıklamaktadır. Ekonomik yapıda tam istihdam dengesinin oluşması da kamu ekonomisinin işlevlerinden birini teşkil etmektedir. Oldukça hızla çoğalan nüfus, beraberinde, çalışma ihtiyacı duyan kişilerin çoğalmasını ve aynı zamanda yeni yetişen işgücüne çalışma koşullarını sağlama, ekonomi siyasetlerinin gelişimindeki en önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir.(Yılmaz 2010: 46). Devlet gerçekleştireceği tüketim ve yatırım giderleri yardımıyla etkili talebi çoğaltarak tam istihdam koşullarını sağlamayı hedef almaktadır. Kamunun cari ve yatırım masrafları toplam masraflar çerçevesinde ehemmiyetli bir paya sahiptir. İşsizliğin yaygın olduğu bir iktisat yapısında, kamu harcamaları ile toplam talebi çoğaltarak işsizlik oranının düşürülmesi gerçekleşebilmektedir. Kamu kesiminin altyapı yatırımlarıyla özel sektörün güçlenmesini destekleyerek, yatırımların ve istihdamın çoğalmasına yol açabilmektedir. Kamu harcamalarından oluşabilecek bütçe açıklarının yol açtığı faiz

oranlarındaki çoğalma yatırımların dışlanması sebebiyet verebilmektedir. (Barışık ve Kesikoğlu 2006: 64).

2.2.6 Bütçe Açıklarının Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Bütçe açıklarına ilişkin klasik yaklaşıma göre, bütçe açıkları ulusal tasarruf ve yatırım oranında azalmaya yol açabilmektedir. Aynı zamanda, dış ticaret açığının da ortaya gelmesine sebebiyet verebilmektedir. Öte yandan, bütçe açıkları, reel faiz yüzdelerinde artışa yol açarak, iç yatırımların dışlanmasını sağlayarak, ekonomik kalkınmaya yönelik de engelleyici bir faktörü teşkil edebilmektedir. Söz konusu dışlama düzeyi ise, yabancı yatırımları çekici hale getiren iç faiz yüzdelerinin yükseklik seviyesine bağlantılıdır. Faiz yüzdelerindeki önemli ölçüde artış, ülke dışından kapital bir akışına sebebiyet vererek, milli paranın değeri çoğaltmakta ve bundan dolayı, iç yatırımlardan öteye, net ihracatın da dışlanmasına yol açabilmektedir. Bazı ilişkin yaklaşımlar, bütçe açıklarının, uzun vadede kapital stokunu azaltacağını, dış borçları çoğaltacağını ve gelecek kuşaklara bir yük olarak aktarılacağını savunmaktadır. Dolayısıyla, şimdiki hayat standartları yükselirken, gelecek kuşakları azalmaktadır.(Şimşek 2005: 2).Bütçe açıklarının birçok etkilerinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Ancak, söz konusu etkilerin tamamının izlediği ve en başta oluşan etki, açıkların ulusal tasarrufları düşürmesi olarak bilinmektedir. Ulusal tasarruflar ise, özel tasarruf ve kamu tasarruflarının toplamını ifade etmektedir. Dolayısıyla, bir bütçe açığı ortaya çıktığında kamu tasarrufları da negatif olmaktadır(Yılmaz 2010: 47). Yukarıda bahsedildiği gibi, kamuda bütçe açığı ortaya geldiği durumlarda, kamu tasarruf miktarında negatif değerlere ulaşılır. Bu durum milli tasarruf miktarının özel tasarruf miktarına kıyasıyla daha düşük düzeyde kalmasına yol açır. Bütçe açıklarının milli tasarruflarda sağladığı etki bire bir düzeyde gerçekleşmektedir. Böylelikle, kamu tasarrufları genelinde bir düşüş için, özel tasarrufta onu yaklaşık olarak dengeleyecek bir artış meydana gelecektir. Örneğin, vergi oranında bir birimlik düşüş gerçekleştiğini varsayalım. Bu orandaki azalma kamu tasarrufunda 1 birimlik bir düşüşü beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte,tüketici için de vergi sonrası gelire 1 birimlik bir ek oluşturacaktır. Tüketici ise, bu beklenti dışı gerçekleşen parayı harcayabilir veya bir bölümünü tasarruf

edebilir. Bir başka ifade ile milli tasarruftaki azalma, kamu tasarrufuna göre daha düşük seviyede gerçekleşir.(Direkçi 2006: 45).

Bütçe açıklarını savunan iki önemli yaklaşım bulunmaktadır. Barro'nun (1974: 1095-1117) yaklaşımında, bütçe açıklarının ulusal tasarruflarla bağlantılı olmadığını öne sürmektedir. Böylelikle, özel tasarruflardaki yükselmelerin bütçe açıklarını dengede tutarak, etkisizleştireceğini savunmuştur. Barro'nun yaklaşımı, Ricardo denklik kuramına dayanmaktadır ki hane fertlerinin davranışlarına odaklanmaktadır. Dolayısıyla, vergiler kapsamında gerçekleşen bazı sınırlı değişikliklerin, uzun vadede toplum bireylerinin tüketim masraflarını çoğunlukla etkilemediğini öne sürmektedir. İşlenebilir geliri çoğaltan bir vergi kesintisi, otomatik bir biçimde tasarruflarda da aynı düzeyde bir yükselmeye denk gelmektedir. Kısacası, ileri günler için öngörülerde bulunabilen bir tüketici, bütçe açığı oluşturan söz konusu masraflardan kaynaklı olan kamu borçlarının, nihayetinde vergi artışlarıyla karşılanacağı tahmininde bulunacaktır. Nitekim tüketiciler halihazır koşullarda sağlanan bir vergi indiriminden kazanabileceği ek geliri, gelecek günlerde vergilerin büyük olasılıkla tekrar çoğalacağını düşünerek, tasarruf edecek ve böylelikle gelecekteki daha büyük vergi ödemelerini tercih edecektir. Ancak Ricardo denklik kuramının mantık dışı varsayımlara dayandığı gözlemlenmektedir. Mesela, tüketicilerin büyük bir kısmının, hükümetin cari masraflarının gelecekteki vergiler ile karşılanacağı bilincine sahip olduklarını kabul görmek, çok da gerçeğe yakın değildir. Öte yandan, tasarruflar, çoğalan açıkları dengeleyecek düzeyde artmayabilir. Amerika Birleşik Devletlerinde genellikle Barro'nun görüşünü desteklememektedir. Bu kuramın geçerliliği kapsamında yürütülen çalışmalar Tablo 11'de verildiği gibi değişik sonuçlar ortaya koymuştur.(Şimşek 2005: 2).

Table 11:Barro kuramının geçerliliği kapsamında yürütülen çalışmalar

---

Bütçe açığını savunmakta ve ABD bütçe açıklarının iki temel sebeple abartıldığını belirtmektedir. İlk olarak enflasyon, hesaplanan açıkları çoğaltma eğilimindedir. Bir

---

Eisner (1994) diğeri ise, bütçe açıkları milli gelir hesaplarında abartılmaktadır. Eisner, ABD'nin 1972-1991 yıllar arası verilerini inceleyerek, reel bütçe açıklarının ulusal tasarrufların çoğalmasına neden olduğunu saptamıştır. Eisner'in çalışmasında, ulusal tasarrufların; bütçe açıkları, para arzındaki değişmeler ile reel döviz kurundaki değişmelerle bağlantısını incelemiştir. Eisner, ulusal tasarruflardaki bu artan etkiyi, bir Keynezyen genişleme yardımıyla açıklamıştır. Böylelikle, bütçe açıkları; daha fazla istihdam, tüketim ve yatırımları uyararak ulusal tasarrufları çoğaltabilmektedir.

Poterba ve Summers (1986) Bütçe açıklarının ulusal tasarruflarda olan etkisini ve bu açıkların neden olduğu kuşaklararası aktarımı açıklamayı hedef almıştır. Bu kapsamda, bütçe açıklarının ulusal tasarruflardaki kısa vadeli etkilerini incelemek için, kuşaklararası ilişkinin sayısal yönünü ele almıştır. Borçlanma siyasetlerini gelecek kuşaklara transfer edilmiş bir vergi yüküne dönüştürölme durumunu değerlendiren bu çalışmada, açıkların ulusal tasarruflarda kısa vadede ehemmiyetli bir etkisinin olduğuna dair hiç bir sonuç elde edilememiştir.

Poterba ve Summers (1987) Ricardo'nun denklik kuramını ABD verileri esasınca inceledikleri araştırmalarında, federal bütçe açıklarındaki bir yükselmenin ulusal tasarruflarda açık bir gerilemeye yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır ki Barro'nun yaklaşımını desteklememektedir.

Carrol ve Summers (1987) ABD ve Kanada ülkelerinde, 35 yıllık bir sürece ait verilerin değerlendirilmesiyle, hükümet siyasetlerinin özel tasarruf oranlarında olan etkisini ve oluşan etkiye ilişkin kanalların konusunu ele almışlar. Böylelikle, ABD ve Kanada'da gerçekleşen özel tasarruf miktarının son on senede hızlıca düştüğü ortaya konulmuştur. Bu durumun vergi

---

---

politikalarının özel tasarruf davranışlarında önemli düzeyde bir etkisinin bulunduğu dayandığı öne sürülmüştür. Vergi yapılarında ortaya gelen değişiklikler ve vergilerle enflasyonun karşılıklı etkileşimi kapsamında bulunan değişiklikler, bu ülkelerdeki özel tasarruf davranışlarını belirleyen önemli unsurlar arasında yer aldığı saptanmıştır. Fakat Kanada'daki kamu siyasetlerinin özel tasarruf yüzdelerinde daha düşük bir etkisi bulunduğu da belirtilmiştir. Dolayısıyla, bütçe açıkları ve özel tasarrufların arasının açılması arasında bir bağlantı olabileceği öne sürülmektedir.

Gelişmekte olan 13 ülkeyi barındıran bir panel veri çalışması ile, artan tasarruflardaki kamu siyasetlerinin etkinliğini incelemişler. Bu çalışmada, ülke içi enflasyon ile reel faiz oranlarındaki değişimlerden kaynaklı kamu siyasetlerinin dolaylı etkileri önemsiz düzeyde olmakta, cari Corbo ve Schmidt-Hebbel (1991) kamu harcamalarında gerçekleşen kesintilerin veya vergi artışlarının özel tasarruflarda önemli düzeyde etkileri olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda, daha fazla kamu tasarruflarının, bir kısmının sadece özel tasarruflardaki bir düşüşle dengelenebildiği açıklanmıştır. Sonuç olarak ise, gelişmekte olan ülkelerdeki ulusal tasarruf düzeylerinin çoğalmasında, kamu siyasetlerinin etkin bir rolü bulunduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Ricardo yanlısı hipotezin de sanayileşmiş devletlerde genellikle reddedildiği öne sürülmüştür.

İkinci petrol krizi ardından meydana gelen bütçe açıklarının, yine aynı süreçte düşen ulusal tasarruf oranlarındaki etkisini belirlemek için yapısal bir VAR yöntemiyle 18 OECD ülkesi üzerinde bir panel çalışması gerçekleştirilmiştir. Özel tasarruflar, kamu kesimi açıklarının küçük bir kısmını karşıladığından, elde edilen sonuçlar, Ricardo'nun denklik kuramını desteklememektedir. Bu

---

çalışmada, olumsuz ve geçici şokların kamu hesaplarındaki etkisinin %40 civarında bir kısmını özel tasarruflar ile karşılandığı açıkça vurgulanmıştır. Öte yandan ise, çok büyük bütçe açıklarının yüksek reel faiz oranlarında ortaya gelen yükselmelerin ve düşük ulusal tasarrufların açıklanmasında önemli bir unsur olduğunu destekler niteliktedir. 1980'li yıllarda ABD federal bütçe açıklarındaki korkunç artış değerlendiren Mixon and Wilkinson (1999), Barro'nun hipotezinin doğru olduğu surette, aynı süreçte özel tasarruflarda da yükselme gerçekleşmesi beklenmekte olduğunu belirtmiştir. Ancak, bu süreçte ABD özel tasarruflarında düşüş gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, bu kapsamda başka etmen faktörlerin de bulunduğu öne sürülmüştür.

Pradhan ABD de 1967-1996 dönemine ilişkin veriler ve Upadhyaya'nın esasınca, bütçe açıklarındaki yükselmelerin ulusal tasarrufları düşürdüğünü belirtmiştir. (2001)

2.2.7 Bütçe Açıklarının Fiyatlar Genel Seviyesi Üzerindeki Etkisi

Kuramsal anlamda, bütçe açıklarının para basarak veya borçlanma yoluyla finansmanı enflasyona sebep olduğu belirtilmektedir. Böylelikle, bütçe açıklarının merkez bankası tarafından para basılarak finansmanı, para arzının çoğalmasına ve çoğalan para arzı ise enflasyona yol açabilmektedir. Ancak, kamu, bütçe açıklarının finansmanı için parasal finansman yerine borçlanmaya yönelmek ve reel faiz yüzdesi reel büyüme hacmi daha fazla olduğunda da, belli noktadan itibaren borcun devamlılığı problemi meydana gelmektedir. Bütçe açıklarıyla enflasyon arasında bulunan bağlantıyı incelemek için ulusal ve ülkemiz kapsamında gerçekleşen araştırmaların genelinde kuramsal yapı desteklenmektedir (Yılmaz 2010: 46).

- Darrat (2000), Yunanistan 1954 ve 1993 yılları aralığında hata düzeltme modeline bağlı olarak, parasal büyümenin ve kronik bütçe açıklarının

enflasyonist dönemde büyük düzeyde ve direkt rol oynadığı anlamda sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

- Neyaptı (2003), 1970 ve 1989 yılları arasında 54 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için panel veri metodu ile bütçe açığı ile enflasyon arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Bütçe açıklarının merkez bankalarının bağımsız olmadığını ve finansal piyasaların enflasyon beklentilerine uyumlu tepkiler verecek düzeyde gelişmediği ülkelerde enflasyonist etkilerin daha yüksek olduğu bulgular ortaya çıkmıştır. (Barışık ve Kesikoğlu 2006: 61).

Batavia ve Lash (1983), 1950 ve 1985 yılları arasında regresyon yöntemiyle enflasyonun kendi kendini besleyen bir süreçte işlediğini ve enflasyon oranında oluşan bir yükselmenin bütçe açıklarının çoğalmasına yol açtığını saptamışlar. Çoğalan bütçe açıklarının para arzının çoğalmasına, enflasyona sebep olmasına ve dolayısıyla bütçe açıklarıyla enflasyon arasında iki taraflı bir bağlantı olduğunu öne sürmüştür.

- Öniş ve Özmucur (1990), 1981 ve 1987 yılları arasında parasal taban, fiyatlar genel düzeyi, döviz kuru ile ihracat değişkenlerini kapsayan VAR metoduyla bütçe açıklarını enflasyonun belirleyicileri arasında olduğunu saptamışlar.

- Ülengin (1995), 1981 ile 1992 aralığında Granger nedensellik analizi için beşli otoregresif model uygulayarak, bütçe açığı ve rezerv para arasında iki taraflı nedensellik bulunduğunu ve TÜFE'den bütçe açığına doğru nedenselliğin olduğunu kabul etmiştir.

- Metin (1998), 1950 ve 1987 aralığında en küçük kareler metodu ile regresyon testinde borçların monetize edilmesinin reel büyüme oranını ile bütçe açıklarının enflasyonu etkilediğini belirtmektedir. Aynı zamanda, bütçe açıklarında gerçekleşen yükselmenin enflasyonu ivme kazandırdığına ilişkin sonuçlar sağlanmıştır.

- Emsen vd. (2001), 1984 ve 2000 aralığında yapısal olmayan VAR metodu ile enflasyon ve bütçe açığının para arzının oluşumunda kısa vadeli etkisinin bulunmadığını saptamıştır. Aynı zamanda, enflasyonun ortaya gelmesinde bütçe açığı şoklarının para arzı şoklarından daha fazla etkili olduğunu bulgulamıştır. Uzun vadede enflasyonun bütçe açığında etkisinin düştüğünü ve enflasyonun en mühim belirleyicisini para arzı olarak açıklamıştır.

- Günaydın (2001), 1975 ile 1998 aralığında Granger nedensellik analizinin Hsiao metodu ile Türkiye'de bütçe açıkları ve enflasyon arasında çift taraflı bir bağlantının bulunduğunu öne sürmüşler.

- Günaydın (2004a), 1971 ve 2002 yılları için, hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik analizi yardımıyla koentegrasyon analizinde para arzı, enflasyon ve bütçe açıkları arasında uzun vadeli bağlantının varlığını tespit etmiştir. Aynı zamanda, uzun vadede para arzından enflasyona yönelen bir nedensellik olduğunu ve bütçe açıklarının düşürülmesinin enflasyonun düşürülmesinde önemli katkı sağladığı vurgulanmıştır.

3. TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIKLARININ CARİ AÇIK, BÜTÇE AÇIĞI, PARA ARZI VE GSYH ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: UYGULAMA VE SONUÇLARI

Çalışmanın bu kısmında çeşitli dönemler, farklı uygulama alanları ve yaklaşımların ele alınarak bütçe dengesi, cari denge, finansal gelişme ve GSYH arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalar gösterilmektedir.

3.1 Literatür Taraması

Bütçe açıkları enflasyon başta olmak üzere ekonomik büyüme, cari açık, işsizlik, istihdam vb. farklı şekil ve seviyelerde temel makroekonomik değişkenlerde etkiler ortaya çıkarmaktadır. Kamu açığı, bir değişken üzerinde pozitif etkiye sebebiyet verirken benzer şekilde başka bir değişken üzerinde negatif bir etki yaratabilmektedir.

Barışık ve Kesikoğlu (2005) gerçekleştirdiği bilimsel araştırmada, bütçe açıklarının makroekonomik parametrelere etkisini Türkiye için incelemişler. Bütçe açığı, büyüme, cari açık, enflasyon, istihdam, çalışmada ADF birim kök testi, var analizi, granger nedensellik testi uygulamıştır. Nedensellik testi neticesine göre, enflasyon, cari açık, büyüme ve bütçe açığı değişkenlerinin arasında çift yönlü, aynı zamanda istihdam ve cari açık arasında ise tek yönlü nedensellik bağlantısı bulunduğu ifade

edilmiştir. Barışık ve Kesikoğlu (2010) çalışmasında bütçe açığı ve cari açık ilişkisini gelişen piyasalar üzerinden ele almıştır. Bütçe açığı ve cari açık bağlantısının incelendiği bu çalışmada panel birim kök testi ve panel nedensellik testi kullanılmıştır. Uygulanan bu nedensellik testi sonucunda iki değişken arasında çift yönlü bir bağlantının olduğu saptanmıştır. Böylece, bütçe açığı ve cari açık arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Türkay 1980-2012 yılları arası verileri kullanarak yaptığı çalışmada, ülkedeki cari açığın bütçe açığıyla ilişkisini araştırılmıştır. Bu analizde Engle granger iki aşamalı yöntemi DOLS yöntemi ile eşbütünleşme ilişkisi ortaya konularak, kamu açığıyla cari açık arasında uzun dönemde bir bağlantı bulunduğu belirtilmiştir. Kanca ve Özümçü, 1980-2012 yılları arası uygulamalı çalışmasında ikili açık hipotezi yardımıyla bütçe açığı ve cari açık arasında bir etkileşim olup olmadığını analiz etmiştir. EKK johansen eşbütünleşme ve granger testi ile uzun dönemde eşbütünleşmenin varlığından bahsedilebilir, ancak bütçe açığı ve cari açık arasında bir etkileşim görülmemiştir. Özdamar çalışmasında ikiz açıklar hipotezinin teorik yaklaşımlar ve Türkiye üzerine ampirik literatürü incelemiştir.

Klavuz ve Dumrul (2012), çalışmasında reel cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkiye yoğunlaşmışlar. Analiz için var, granger nedensellik ve sınır testi uygulanmıştır. Sonuçlara göre, değişkenler eşbütünleşik olmamakla birlikte, bütçe açığı ve reel cari işlemler açığı arasında çift yönlü bir etkinin varlığı analiz edilmiştir. Duman ve Belke (2011) çalışmasında cari işlemler açığı ile bütçe açıkları ilişkisini ele almışlar. Uygulamasında var, granger nedensellik testi uygulamıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, BA ile CA arasında çift taraflı bir etkileşim olduğu analiz edilmiştir. Acaravcı ve Öztürk (2008) uygulamada BA ve CA arasındaki ilişkiyi incelemişler. Bu çalışmada sınır testi, ARDL, granger nedensellik testi analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında ise, bütçe açığından cari açığa tek yönlü bir ilişki bulunduğu saptanmıştır. Uysal ve Topal (2007) yaptıkları çalışmada, johansen eşbütünleşme ile granger nedensellik analizi uygulayarak, BA ve CA arasındaki ilişkiyi ele almışlar. Bu analizin sonucunda değişkenler eşbütünleşiktir ve bütçe açığından cari açığa tek taraflı bir etki bulunduğunu ortaya koymuşlar. Gacaner Atış ve Saygılı (2014) çalışmasında, cari işlemler dengesi, GSYH, bütçe açığı, büyüme, reel faiz ve reel kur, para arzı, dış ticaret hattı değişkenleri ile johansen eşbütünleşme ECM ECM granger nedensellik testi uygulamış ve sonucunda BA ile CA

arasında çift yönlü ilişki olduğunu belirtmişler.Çavdar ve Karaman (2003), cari açık ve bütçe açığı ilişkisini granger nedensellik analizi ile açıklamaya çalışmışlar. Bunun sonucunda cari açıktan bütçe açığına tek taraflı bir ilişki gözlemlenmiştir.Karanfil ve Kılıç (2015) ise johansen eştümleme ve granger nedensellik testi ile bütçe açığı ve cari açık arasında bir bağlantı olup olmadığını incelemişler. Analiz sonuçlarına göre, cari açıktan bütçe açığına tek yanlı bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir.

Azgün (2012) johansen eştümleme ve granger nedensellik testi yardımı ile, bütçe açıklarından cari açığa yönelen tek taraflı bir ilişki olduğunu vurgulamıştır.Çalışkan Çavdar (2011) çalışmasında, johansen eştümleme analizi ve granger nedensellik analizi yardımıyla bütçe açığı ve cari açık ilişkisini incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre, cari açıklardan bütçe açıklarına doğru tek taraflı ilişki olduğu test edilmiştir.Erdinç (2008) cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi granger nedensellik testi ve johansen eştümleme analizi ile incelemiş ve kamu açıklarından cari açığa tek taraflı bir ilişki olduğu kanısına varmıştır.Muck (2008), EKKregresyon var, var nedensellik analizi yardımıyla bütçe açıklarından cari açığa tek taraflı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Altınbaş ve Taban (2011) ise, analizlerinde sınır testi ADRL toda yamamoto testi yardımıyla, bütçe açıkları ile cari açık arasında çift taraflı bir ilişkinin varlığını öne sürülmüştür.Çeştepe ve yıldırım(2015) yaptıkları çalışmada GSYH ve FIN finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemek için granger nedensellik testini kullanmışlardır. Testin sonucunda GSYH ile FIN arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.Adak(2010) yaptığı çalışmada bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmeye çalışılmıştır. Bütçe açıklarıyla büyüme arasında negatif tek taraflı bir büyüme söz konusudur.Çavdar(2011) yılında yaptığı çalışmasında GSYH ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi granger nedensellik testi ile incelemiştir. Testin sonucunda bütçe açıklarından GSYH'ya doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur.Kaya ve ÖZ(2016)'da yaptığı çalışmalarında bütçe açıkları ile para arzı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ARDL sınır analizi ile incelemiştir. Testin sonucunda enflasyon ile para arzı arasında uzun dönemde anlamlı ve pozitif ilişki bulunmasına karşın ,enflasyon ile bütçe açıkları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Bütçe açıklarının ana makroekonomik parametreler üzerindeki etkisinin değerlendirilmesine yönelik bazı çalışmalar Tablo 12'da verilmiştir.

Table 12: Bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ile ilgili bazı çalışmalar

Yazarlar	Periyod	Ülke	Metodoloji	İlişki	Nedensellik
Barışık ve Kesikoğlu (2005)	1987-2003	TR	ADF birim kök testi Var nedensellik analizi Granger nedensellik testi	VAR*	CA BA arasında çift taraflı bir ilişki söz konusudur.
Barışık ve Kesikoğlu (2010)	1991-2007	TR	Panel birim kök testi Panel nedensellik testi	VAR*	BA CA çift taraflı bir ilişki söz konusudur.
Türkay (2013)	1980-2012	TR	Engle Granger nedensellik analizi DOLS yöntemi	VAR*	BA ile CA arasında çift yönlü ilişki vardır.
Kanca ve Üzümcü (2013)	1980-2012	TR	EKK Granger Nedensellik analizi Johansen eşbütünleşme testi	YOK	BA ile CA arasında ilişki yok
Klavuz ve Dumrul(2012)	2006-2010	TR	Granger nedensellik analizi Vsr analizi, Sınır testi	VAR*	BA ile CA arasında çift taraflı bir ilişki vardır.
Duman ve Belke(2011)	1994-2008	TR	Granger nedensellik analizi, Var analizi	VAR*	BA ile CA arasında çift

					tarafli bir iliski vardir.
Acaravci ve Öztürk (2008)	1987-2005	TR	Granger nedensellik analizi Sınır testi ADRL	VAR*	BA→CA arasında tek tarafli bir iliski vardir.
Yılmaz ve diğ erleri (2010)	1980-2008	TR	Granger nedensellik analizi	VAR*	FDI→GDP arasında tek tarafli iliski söz konusudur.
Uysal ve Topalı (2007)	1974-2004	TR	Johansen eş tımleş me testi Granger nedensellik testi	VAR*	BA→CA arasında tek tarafli bir iliski söz konusudur.
Gacaner Atış ve Saygılı (2014)	1998-2013	TR	Johansen eş tımleş me testi ECM granger nedensellik testi	VAR*	BA ile CA arasında çift tarafli bir iliski söz konusudur.
Çavdar ve Karaman (2013)	1998:1-2009:3	TR	Granger nedensellik	VAR*	CA→BA · DH→CA arasında tek tarafli bir iliski vardir.
Karanfil ve Kılıç (2015)	1980-2013 (Y)	TR	Johansen eş tımleş me ECM	VAR*	CA→BA; CA→TA; BA↔TA tek

			Granger nedensellik		tarafli bir iliski vardir.
Azgün (2012)	1980-2009 (Y)	TR	Johansen Eştümleşme VAR-Granger nedensellik,	VAR*	BA→CA arasında tek tarafli bir iliski vardir.
Çalışkan Çavdar (2011)	1994:1-2008:4	TR	Johansen Eştümleşme Granger nedensellik	VAR*	CA→BA arasında tek tarafli bir iliski vardir.
Erdoğan (2008)	1950-2005 (Y)	TR	Johansen eştümleşme Granger nedensellik	VAR*	BA→TA arasında tek yönlü bir iliski vardir.
Mucuk (2008)	1989:1-2004:4 (Ç)	TR	EKK-Regresyon, VAR, VAR-Granger nedensellik	VAR*	BA↔CA arasında çift tarafli bir iliski vardir.
Altıntaş ve Taban (2011)	1974-2010 (Y)	TR	Sınır testi, ARDL, Toda-Yamamoto nedensellik	VAR*	BA↔CA arasında çift tarafli bir iliski vardir.
Çeştepe Ve Yıldırım	1986-2015	TR	VEC modeli Granger nedensellik, Tado yamamoto	VAR*	FIN↔GSYH arasında çift tarafli bir iliski vardir.
Adak(2010)	1972-2006	TR	EKK Yöntemi,	VAR*	BA→GSYH arasında tek

					tarafli bir iliski vardir.
Çavdar(2011)	1994-2004(Ç)	TR	ADF birim kök testi,Granger Nedensellik	VAR*	BA→GSYH arasında tek yanli bir iliski vardir.
Kaya Ve ÖZ(2016)	1980-2014(ç)	TR	ARDL sınır Testi	VAR*	ENf→f-FINarasında tek tarafli bir iliski vardir

Not: BA: bütçe açıkları, CA: cari açık. Simgeler →: tek yönlü, ↔: çift yönlü uzun dönem nedensellik, □: Uzun dönem etkisi incelenmemiştir, TR: Türkiye

3.2 Metodoloji ve Veri Seti

Çalışmanın temel değişkeni olarak kabul edilen bütçe dengesinin; cari denge, ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki etkisini değerlendirebilmek amacıyla üç farklı regresyon denklemi kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla 1, 2 ve 3 numaralı denklemlerde gösterilmektedir.

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 X_{1t} + \alpha_2 X_{2t} + \alpha_3 X_{3t} + \alpha_4 X_{4t} + \alpha_5 X_{5t} + u_t \quad (1)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 X_{1t} + \alpha_2 X_{2t} + \alpha_3 X_{3t} + \alpha_4 X_{4t} + \alpha_5 X_{5t} + u_t \quad (2)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 X_{1t} + \alpha_2 X_{2t} + \alpha_3 X_{3t} + \alpha_4 X_{4t} + \alpha_5 X_{5t} + u_t \quad (3)$$

Yukarıdaki denklemlerde BD; Genel bütçe dengesi ve finansmanı (Bin TL), CD; Cari işlemler hesabı (Milyon ABD \$), GSYH; Harcama yöntemiyle belirlenmiş reel gayri safi yurt içi hasıla (Bin TL), FIN; M3 para arzı (Bin TL) olarak yer almıştır. Cari işlemler hesabı 2006Q1-2020Q2 arasında her dönemin kendi kur oranı ile TL'ye çevrildikten sonra diğer değişkenler ile aynı birim olarak düzenlenmiştir.

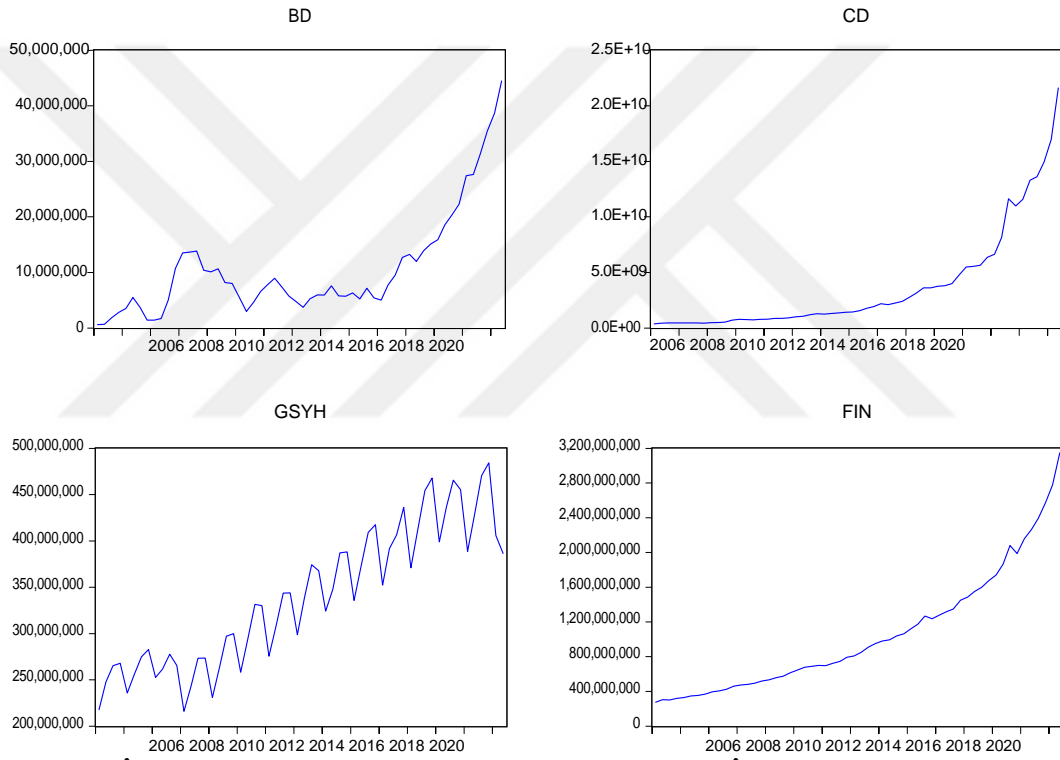
1, 2 ve 3 numaralı denklemlerde α_0 sabit terimini, u_t ise hata terimlerini göstermektedir. Araştırmada kullanılan BD, CD, FIN ile GSYH olmak üzere tüm değişkenler Merkez Bankası'nın (MB) EVDS sisteminden alınmıştır. Seriler logaritmaları alınarak ampirik analizler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 13'de kurulan regresyon denkleminde yer alan değişkenlere ilişkin mod, medyan, minimum, maksimum ve çarpıklık, basıklık değerleri gibi tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi verilmektedir. Grafik 1'de ise araştırmada kullanılan serilerin 2006-2020 yılları arasında çeyreklik dönemler olarak izlediği eğilim gösterilmektedir.

Table 13: Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi (Zaman Serisi: 2016Q1-2020Q2)

İstatistikler	LBD	LCD	LGSYH	LFIN
Ortalama	15.811	21.390	19.621	20.570
Medyan	15.822	21.130	19.643	20.535
Maximum	17.609	23.795	19.940	21.869
Minimum	13.281	19.712	19.304	19.425
Standart Hata	0.917	1.150	0.212	0.656

Çarpıklık	-0.488	0.398	-0.023	0.084
Basıklık	3.557	2.033	1.525	1.985
Gözlem	58	58	58	58
Korelasyon Matrisi				
LBD	1.000	0.773	0.612	0.769
LCD	0.773	1.000	0.948	0.991
LGSYH	0.612	0.948	1.000	0.958
LFIN	0.769	0.991	0.958	1.000

ŞEKİL 9:Çalışmada Kullanılan Serilerin Zaman İçindeki Seyri (2006Q1-2020Q2)

Not: Grafikte yer alan GSYH değişkeninin 2006Q1-2010Q2 döneminde mevsimsel etkileri barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle TRAMO/SEATS yöntemi kullanılarak değişken mevsimsel etkilerden arındırılmıştır.

3.3 Ekonometrik Metodoloji

Çalışmada kullanılan metodoloji üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde; değişkenlerin durağanlık mertebeleri geleneksel birim kök testlerinden Augmented Dickey-Fuller (1981), Phillips-Perron (1988) testleri ile tek yapısal kırılmalı Perron (1997) birim kök testi vasıtasıyla belirlenmektedir. İkinci bölümde; BD, CD, FIN ve GSYH değişkenleri arasında eş bütünleşmenin varlığı Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi ile incelenmektedir. Son bölümde değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü Toda-Yamamoto (1995) nedensellik analizi ile araştırılmaktadır.

3.3.1 Geleneksel Birim Kök Testleri

Zaman serileriyle yapılan pek çok analizde ,değişkenlerin durağanlık düzeylerine bakılması zorunludur.20. yy'ın üçüncü çeyreğinde durağanlık düzeyleri hesaba katılmadan , zaman serileriyle yapılan çoğu çalışmaların yanıltıcı sonuçlar verdiğini ileri süren Granger ile Newbold (1974), bu tür regresyonların sapmalı katsayılar içermekte olduğunu ve sonlu olmayan varyanslara sahip olduklarını gözlemlemişlerdir. Önemli sonuçlar elde edilen bu çalışmada bu tür regresyonlar düzmece regresyonlar olarak adlandırılmaktadır. Regresyonların son derece fazla σ^2 değerlerinin yanıltıcı olduğunu ve sonuçlarda genellikle alçak DW (Durbin-Watson) değeri elde edileceğini, $\sigma^2 > d$ kistasının, regresyon testleri için yanıltıcı olarak tanı koyulabilmesi için geçerli bir önsezi kuralının varlığını ileri sürmüşlerdir.

Düzmece regresyonların sonuçları üzerinde kuşku duyulmasının sebebi ise ileri atılan gerekçe şudur: “Zaman serileri analizleri, belli zaman aralığı içerisinde kendine özgü bir karakteristik özellik bulunduran süreçlere ait verileri analiz etmektedir.Sözü edilen karakteristik özellik, verinin bir durağanlık sonucu meydana geldiğini göstermektedir. Zira rassal yürüyüş modeli (random walk) neticesinde meydana gelmiş zaman serisinin sabit bir yapısı vardır ve bu bağlamda karakteristiği belirlenemez. Bundan dolayı bu yöntem ile ortaya çıkmış veriler üzerindeki zaman serisi analizleri bir yaptırım içermeyebilir, bu sonuçlar genellikle kurgusaldır”.

Bundan ötürü bu biçimde ortaya çıkan sonuçlar üzerinde yapılan t ve F testleri de anlamlı olmalarıyla birlikte doğru sonuçlar verememektedirler.

Bu çalışmada durağanlıkları test etmek için geleneksel birim kök testleri adı altında; Augmented Dickey-Fuller (ADF), Philips Perron (PP), ve yapısal kırılmalı (perron) (1997) testleri uygulanmıştır. Ampirik çalışmalarda genellikle kullanılan geleneksel birim kök testlerinden olan ADF, PP ve KPSS testleri, özellikle küçük örneklerde düşük güce sahiptirler. Yapılan sınırlamalar bu analizlerin sonuçlarının güvenilirliğini en aza indirmektedir. ADF, PP ve KPSS birim kök testlerinin düşük güvenilirliğine karşın, Dickey Fuller GLS (ERS), ERS Point Optimal testi ve Ng-Perron testi gibi yeni birim kök testleri getirilmiştir. Ng ve Perron (2001) ise 4 farklı test istatistiği geliştirmiş ADF ve PP testlerinin kısıtlarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.(Ertuğrul ve Soytaş, 2013).

3.3.1.1 Augmented Dickey-Fuller (1981) Testi

Bir zaman serisinin durağanlık konumunda bulunabilmesi için, ortalaması ve varyansının zamanla değişim göstermemesi ve iki dönem arasında olan kovaryansının, bu kovaryansın hesaplandığı yıla değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olması şarttır.(Gujarati, 2011). Dickey-Fuller (1979-1981)'ın geliştirdiği Dickey-Fuller birim kök testi, zaman serilerinin durağanlık düzeyinde olup olmamasına bakmada kullanılan yöntemlerden biridir. Var olan seri veya serilerin durağan olup olmadığını anlamak için analizlerde kullanılan denklemler aşağıda verildiği gibidir.

$$\Delta Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{k=1}^p \beta_k \Delta Y_{t-k} + \epsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{k=1}^p \beta_k \Delta Y_{t-k} + \epsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_2 \text{trend} + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{k=1}^p \beta_k \Delta Y_{t-k} + \epsilon_t \quad (3)$$

Sıfır hipotezi ($H_0:\gamma=0$), alternatif hipoteze karşın ($H_1:\gamma\neq 0$) analiz etmek için,yapılan analizlerin sonucunda ortaya çıkan elde DF istatistikleri, Mackinnon (1996) kritik değerleriyle karşılaştırılır. Sıfır hipotezi; var olan serinin durağanlık düzeyinde olmadığını, yani birim kök olduğunu göstermektedir.Alternatif hipotezse; var olan serinin durağanlık düzeyinde olduğunu ifade etmektedir.

3.3.1.2 Phillips-Perron (1988) Testi

PP analizinin denklemleri aşağıda gösterildiği gibidir.

$$Y_t = \delta Y_{(t-1)} + u_t$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + u_t \quad [\text{Sabit Terimli}]$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + \beta_2(t-T/2) + u_t \quad [\text{Sabit Terimli ve Eğilim Katsayılı}]$$

Verilen modeller sabit terimi, eğilim katsayısını, gözlem sayısını ifade etmektedir. Bütün modellerde hata terimi ortalaması sıfıra eşit olmasıyla birlikte, ardışık bağımlı olabilir ya da eş-varyans varsayımını ihlal edebilir. (heteroskedasticity). Bundan dolayı PP testi, DF veya GDF testinin varsayımlarına bağımlı değildir. Çünkü PP testi Newey-West hata düzeltme mekanizması kullanıp ardışık bağımlılığı kaldırır ve de eş-varyans varsayımını ortaya koyar. Bundan dolayı PP testi, Dickey-Fuller analizinin kullandığı bütün kritik değerleri aynı şekilde kullanmaya devam eder. Hipotez testi DF testinde analiz edildiği gibi, eşitliği üzerinden H_0 hipotezinin test edilmesi ile yapılmaktadır. Ayrıca H_0 'ın red olması durumu bize var olan serinin birim kök olmadığını gösterir

3.3.1.3 Yapısal Kırılmalı Perron (1997) Testi

(1989)'da uygulanan çalışmada serilerin düzey veya eğimlerinde bir değişiklik olduğunda pek çok makroekonomik zaman serisinin deterministik trende fonksiyonu etrafında durağanlık konumundan olabileceğini öne sürmüşlerdir. Test istatistikleri de standart Dickey-Fuller sürecinde farklı düzey ile eğimler için kukla değişkenler ilave edilerek oluşturulmuştur. Asimptotik dağılımda kırılma zamanının bilindiği varsayımı ışığında farklı modeller için bulunmuştur. Kırılma zamanının bilindiği varsayımı için öncelikle Christiano (1992) ve Zivot-Andrews (1992) başta olmak üzere eleştirisel bir çok görüş dile getirilmiştir. Perron ve Vogelsang (1992), analiz yaklaşımları için serinin ortalamasında meydana gelen tek dönemlik kırılma şekillerine farklı modeller, test stratejileri ile asimptotik dağılımlar geliştirilmişlerdir. Perron (1997) yaklaşımında analiz sürecinde, başlangıçtaki kırılma zamanını birim kök sıfır hipotezi ile analiz eder, tüm ihtimal olan kırılma zamanları arasında en küçük t-istatistiğine sahip olan kırılma zamanı tercih edilir. Ayrıca trend fonksiyonunda kullanılan kukla değişkenlerin parametreleri için alternatif kırılma zamanlarında hesaplanan bütün olası t istatistikleri içinden minimum t-istatistiğini üreten dönem

kırılma zamanı olarak seçilir. Model A' da yalnızca sıfır ile alternatif hipotez altında düzey değişimi ele alınır. Bu değişim Kademeli Sapmalı Artırılmış Dickey-Fuller (IOADF) modeli kullanılarak birim kök $\phi_1=1$ için hesaplanan t-istatistiğine göre değerlendirilir. Model A denkleminde $DVTB_t$ kukla değişkenidir. $t=T_b+1$ zamanında $DVTB_t = 1$ değeri alırken, $t \neq T_b + 1$ zamanında $DVTB_t = 0$ değerini almaktadır. Diğer kukla değişkeni $t > T_b$ için $DVU_t = 1$ değeri alırken $t \leq T_b$ için $DVU_t = 0$ değerini almaktadır. Model B de değişim yalnızca eğimde olmaktadır. Kırılma hızlı bir biçimde olacağından Toplamsal Sapmalı Artırılmış Dickey-Fuller (AOADF) modeli kullanılmaktadır. Model C' de düzey ve eğimdeki T_b incelenmektedir. Bundan dolayı değişim Kademeli Sapma Artırılmış Dickey-Fuller (IOADF) modeli kullanılıp birim kök $\phi_1=1$ için hesaplanan t istatistiğine göre değerlendirmeye alınır. Sonuca bakacak olursak, Zivot-Andrews (1992) analiz yaklaşımı, Perron analizinde, zamanın belirli bir döneminde yapısal kırılma ortaya çıkması koşulu ile yaptığı birim kök analizini şartsız bir birim kök analizine dönüştürerek, yapısal kırılma noktasının tahmin edilebilmesi gibi kolaylık sağlar. Perron (1989) yaklaşımı ile yapılan testler sonucunda, pek çok seri için birim kökün varlığından söz edilmezken ZivotAndrews (1992) yaklaşımıyla yapılan testler sonucunda aynı veri seti için birim kökün varlığından söz edilmektedir.

3.3.1.4 ARDL Sınır Testi

ARDL sınır testi veya gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi, Mohammad Hashem Peseran, ve Yongcheol Shin ve Smith öncülüğünde 2001 döneminde ortaya atılan testtir. Aynı düzeylerde durağanlığa sahip olmayan en az iki serinin durağanlık bir bileşimi olduğunu gösteren eş bütünleşme ifadesini analiz etmek için kullanılan yöntemdir. Kısacası uzun ve kısa dönem nedensellik ilişkilerini bulmayı amaçlayan model olarak adlandırılır. ARDL sınır testinde serilerin aynı durağanlık düzeyinde bulunmaları şartı yoktur. Modelde kullanılan değişkenlerin hangi seviyede durağanlığa sahip olup olmadığına bakılmaksızın uygulanabilir. Örneğin $I(0)$ ya da $I(1)$ farklı düzeylerde durağanlık gösteren iki durumudur bu test için bu durağanlıkların aynı olması şartı aranmamaktadır. Bundan dolayı bu testi uygulama aşamasında verilen değişkenlerin durağanlık düzeylerine bakılmasına gerek yoktur. Ancak kritik değerler her ihtimale karşı $I(0)$ ya da $I(1)$ olmalarına göre tablollaştırıldığından, değişkenlerin ikinci farkta durağan $I(2)$ olma ihtimaline karşın

test edilmesi şarttır. Değişken ikinci farkında durağan oluyorsa ARDL meodeli geçerli değildir.

ARDL yaklaşımında kısıtsız hata düzeltme modeli kullanıldığından dolayı, Engle Granger testine ziyade daha iyi istatistiksel özelliklere sahip ve küçük örneklerde Johansen ve Engle-Granger testlerine göre daha sağlıklı sonuçlar elde edilmektedir. Zira eş bütünleşme analizi için diğer testler oldukça uzun bir zaman diliminde ancak iyi sonuçlar sağlayabilmektedir.

3.3.1.5 Toda-Yamamoto (1995) Testi

Granger (1969) analizi için gerekli olan şartlar tüm serilerin durağanlık düzeyinde olmalarıdır. Fakat Toda-Yamamoto (1995) analizinde böyle bir durumdan söz edilmemektedir. Başka bir ifadeyle, serilerin durağanlıklarının her biri için aynı olma şartı yoktur bu şekilde analize dahil edilebilir. Bu durumdan kaynaklı seriler daha çok bilgiyi barındırır ve çok daha iyi sonuçlar elde edilmektedir.(Çil Yavuz, 2006: 169).Toda-Yamamoto (1995) analizinin uygulamaya konulabilmesi için öncelik olarak VAR modeli ile gecikme uzunluğuna (p) bakılmaktadır. Daha sonra diğer aşamada,gecikme uzunluğuna (p) en yüksek bütünleşme derecesi (dmax) eklenir. Böylelikle VAR modeli aşağıda verildiği gibi yazılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta X_{t-i} + \epsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta X_t = \alpha_0 \sum_{i=1}^p \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta X_{t-i} + \epsilon_t \quad (2)$$

1 numaralı denklem için hipotezler aşağıda verildiği gibi kullanılabilir.

H0 : Y'den X'e doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.

H1 : Y'den X'e doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.

4.Ekonometrik Bulgular

Araştırmanın bu kısmında geleneksel birim kök testlerinden ADF ve PP ile tek yapısal kırılmaya izin veren Perron birim kök testi, değişkenler arasındaki eş bütünleşmeyi sınamayı amaçlayan ARDL sınır testi ve son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen Toda-Yamamoto nedensellik testinde ortaya çıkan ampirik sonuçlar ele alınacaktır.

4.1 Birim Kök Testi Sonuçları

Araştırmanın temel belirleyicisi olan bütçe dengesi ile cari denge, finansal gelişme ile ekonomik büyüme değişkenlerinin ADF ve PP birim kök testlerinin sabit

terimli , sabit terimli ve trendli modellerince durağanlık mertebeleri kontrol edilmiştir. Buna göre iki testin iki modelinde de bütün değişkenlerin birinci farkında durağanlığa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Table 14: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabit Terimli Model	Sabit Terimli ve Trendli Model	Sabit Terimli Model	Sabit Terimli ve Trendli Model
	t- istatistik değeri	t- istatistik değeri	Adj. t- istatistik değeri	Adj. t- istatistik değeri
Panel A: Düzey				
LBD	0.292(5)	-1.258(5)	-2.200(0)	-2.729(0)
LCD	3.589(5)	2.080(9)	4.207(8)	0.006(5)
LFIN	1.191(0)	-0.570(0)	1.377(1)	-0.123(1)
LGSYH	-1.234(0)	-1.210(0)	-1.233(1)	-1.210(0)
Panel B: Birinci Fark				
ΔLBD	-4.577(4)***	-6.880(3)***	-5.202(2)***	-5.175(2)***
ΔLCD	-5.375(1)***	-5.413(4)***	-6.535(0)***	-8.183(7)***
ΔLFIN	-8.727(0)***	-9.120(0)***	-8.669(2)***	-9.075(1)***
ΔLGSYH	-5.616(0)***	-5.589(0)***	-5.513(2)***	-5.488(2)***

Not: ADF birim kök testinde testinde optimal gecikme uzunluğu olarak AIC kriteri kullanılmış, otomatik olarak belirlenmiştir. PP birim kök testinde Newey-West metodu kullanılarak band genişliği belirlenmiştir. . ***, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade eder.

Araştırmanın kapsamı çerçevesinde uluslararası ekonomik krizlerin bulunması dolayısıyla yapılması uygun görülen Perron (1997) yapısal kırılmalı birim kök testinin IO modeline göre bütçe dengesi değişkeni düzey değerinde diğer üç değişken ise birinci farkında durağan olarak belirlenmiştir. IO modelinin düzey değerinde bütçe değişkeninde 2016-Q4 döneminde ,Cari denge değişkeninde 2015-Q3'de kırılma gerçekleşmiştir. Aynı zamanda M3 para arzı değişkeninde 2019-Q1döneminde, GSYH değişkeninde ise 2019-Q2 döneminde bir kırılma gerçekleşmiştir. Aynı testin AO modelinde ise analizde ele alınan tüm değişkenlerin birinci farkında durağan olduğu anlaşılmaktadır. AO modelinde düzey değerindeki değişkenlerin kırılma düzeyleri Bütçe dengesi için 2011-Q3, Cari denge için 2014-

Q4,M3 para arzı için 2016-Q1, son olarak GSYH değişkeni için 2017-Q3 döneminde kırılma gerçekleşmiştir.

Table 15:IO ve AO Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Innovational Outlier (IO)		Additive Outlier (AO)	
	t- istatistik değeri	Kırılma Dönemi	t- istatistik değeri	Kırılma Dönemi
Panel A: Düzey				
LBD	-4.896(8)*	2016-Q4	-2.935(8)	2011-Q3
LCD	-4.128(1)	2015-Q3	-4.767(3)	2014-Q4
LFIN	-4.329(0)	2019-Q1	-3.982(0)	2016-Q1
LGSYH	-2.219(1)	2019-Q2	-2.548(0)	2017-Q3
Panel B: Birinci Fark				
Δ LBD	-	-	-7.882(6)***	2010-Q2
Δ LCD	-6.130(4)***	2010-Q1	-6.251(1)***	2011-Q4
Δ LFIN	-12.944(0)***	2018-Q3	-11.506(0)***	2015-Q3
Δ LGSYH	-7.374(0)***	2019-Q4	-6.795(0)***	2009-Q2

Not: IO ve AO birim kök testlerinin Trend ve Kırılma spesifikasyonları “Sabit Terimli ve Trendli” olarak belirlenmiştir. Testlerin optimal gecikme uzunluğu olarak AIC kriteri kullanılmış ve otomatik olarak belirlenmiştir. *** ve * sırasıyla %1 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade eder.

4.2 ARDL sınır Testi Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde ARDL sınır testi prosedürünün bulguları kurulan üç ayrı model için ele alınacaktır. Tablo 16'da değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını belirlemek amacıyla gerekli olan optimal gecikme uzunluğu her model için ayrı ayrı VAR prosedürü yardımıyla belirlenmiştir. Çalışmadaki analizler için AIC baz alındığından optimal gecikme uzunluğu üç ayrı regresyon modeli içinde 2 olarak belirlenmiştir.

Table 16: Var gecikme uzunluğunu belirleme

Model 1: (CD=BD+FIN+GYH)

	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	NA	1.95e-06	-1.797534	-1.648832	-1.740350
1	449.5626	3.06e-10	-10.55965	-9.816142	-10.27373
2	53.20997	1.69e-10*	-11.16519*	-9.826881*	-10.65054*
3	21.41467	1.86e-10	-11.09679	-9.163669	-10.35340
4	5.629907	3.06e-10	-10.64940	-8.121476	-9.677281
5	29.80164*	2.41e-10	-10.97693	-7.854199	-9.776076

Model 2: FIN=BD+CD+GSYH)

	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	NA	1.95e-06	-1.797534	-1.648832	-1.740350
1	449.5626	3.06e-10	-10.55965	-9.816142	-10.27373
2	53.20997	1.69e-10*	-11.16519*	-9.826881*	-10.65054*
3	21.41467	1.86e-10	-11.09679	-9.163669	-10.35340
4	5.629907	3.06e-10	-10.64940	-8.121476	-9.677281
5	29.80164*	2.41e-10	-10.97693	-7.854199	-9.776076

Model 3: GSYH=BD+CD+FIN)

	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	NA	1.95e-06	-1.797534	-1.648832	-1.740350
1	449.5626	3.06e-10	-10.55965	-9.816142	-10.27373
2	53.20997	1.69e-10*	-11.16519*	-9.826881*	-10.65054*
3	21.41467	1.86e-10	-11.09679	-9.163669	-10.35340
4	5.629907	3.06e-10	-10.64940	-8.121476	-9.677281
5	29.80164*	2.41e-10	-10.97693	-7.854199	-9.776076

Tablo 17’de Panel A kısmında araştırmada kullanılan bütçe dengesi, cari denge, finansal gelişme ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki eşbütünleşme sonuçları gösterilmektedir. Buna göre cari dengenin bağımlı diğer değişkenlerin bağımsız olduğu birinci modelde($CD=BD+FIN+GYH$) hesaplanan F-istatistik değeri 5.316’dir. Bu değer %1 önem düzeyinde tablo üst kritik değerini aştığından birinci modelde yer alan değişkenler arasında eş bütünleşmenin varlığı ispatlanmaktadır. Finansal gelişme ölçütü olarak kullanılan M3 para arzının bağımlı, diğer değişkenlerin bağımsız olduğu ikinci modelde($FIN=BD+CD+GSYH$) ise F-istatistik değeri tablo üst kritik değerini herhangi bir önem düzeyinde aşamadığından dolayı bu modelde eşbütünleşmenin varlığından istatistiki anlamda söz edilememektedir. Ekonomik büyümenin bağımlı diğer değişkenlerin bağımsız olduğu üçüncü regresyon modelinde($GSYH=BD+CD+FIN$) ise hesaplanan F-istatistik değeri 5.845 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç üçüncü modelde yer alan değişkenlerin arasında eşbütünleşmenin varlığını kanıtlamaktadır. Yani birinci ve üçüncü regresyon modellerinde kullanılan değişkenler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir.

Tablo 17’nin Panel B kısmında ise araştırmada kullanılan denklemlerin tanısal testleri yer almaktadır. Bu tanısal testlere göre her üç modelin kurulumunda herhangi bir hata olmadığı, otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak üçüncü modelin normal dağılımda bulunmadığı gözlemlenmiştir. Yine de otokorelasyon ve değişen varyans problemleri yer almadığından bu durum kısmen göz ardı edilebilmektedir.

Table 17: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Panel A: Eşbütünleşme						
Modeller	Model 1		Model 2		Model 3	
ARDL gecikme uzunluğu	[1,2,0,2]		[2,2,2,0]		[1,0,0,1]	
AIC uygun gecikme uzunluğu	2		2		2	
Hesaplanan F istatistiği	5.316 ^{***}		3.488		5.845 ^{***}	
Anlamlılık seviyesi	Alt $I(0)$	Üst $I(1)$	Alt $I(0)$	Üst $I(1)$	Alt $I(0)$	Üst $I(1)$
%1	4.3	5.23	4.3	5.23	4.3	5.23
%2,5	3.8	4.68	3.8	4.68	3.8	4.68
%5	3.38	4.23	3.38	4.23	3.38	4.23
%10	2.97	3.74	2.97	3.74	2.97	3.74
Panel B: Tanısal Testler						
R^2	0.744		0.999		0.986	
Adjusted- R^2	0.694		0.999		0.985	
F -istatistiği	14.887(0.000)		7591.386(0.000)		621.055(0.000)	
Breusch-Godfrey LM testi	0.112(0.894)		1.595(0.214)		0.243(0.785)	
ARCH LM testi	0.316(0.576)		0.149(0.700)		1.843(0.168)	
J-B normality test	0.659(0.719)		0.494(0.780)		13.301(0.001)	

Not: Optimal gecikme uzunluğu için AIC kriteri kullanılmıştır. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini gösterir. *** %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

4.3 Nedensellik Testinin Sonuçları

Ekonometrik araştırmanın son kısmında Toda-Yamamoto nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü SUR yöntemi ile belirlenerek Tablo 18’de gösterilmektedir. Elde edilen bulgulara göre; testin Panel A kısmında bütçe dengesi ve finansal gelişmeden cari dengeye doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bağımlı değişkenin bütçe dengesi olduğu Panel B kısmında ise cari denge ve ekonomik büyümeden bütçe dengesine doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmektedir. Genel olarak ele alınacak olursa finansal gelişmeden cari dengeye ve ekonomik büyümeden bütçe dengesine doğru tek yönlü; bütçe dengesi ve cari denge arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı kanıtlanmaktadır. Ancak analizin Panel C ve Panel D kısmında değişkenler arasında herhangi bir nedenselliğe rastlanılmamaktadır.

Table 18:Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

SUR			
Hipotezler	k+d _{max}	χ^2 -istatistiği	Nedensellik
Panel A: Bağımlı Değişken: CD			
LBD => LCD	2+1	4.655*	VAR
LFIN=> LCD	2+1	11.049***	VAR
LGSYH=> LCD	2+1	0.354	YOK
Panel B: Bağımlı Değişken BD			
LCD=> LBD	2+1	7.232**	VAR
LFIN => LBD	2+1	0.732	YOK
LGSYH => LBD	2+1	9.744***	VAR
Panel C: Bağımlı Değişken FIN			
LCD => LFIN	2+1	4.573	YOK
LBD => LFIN	2+1	0.385	YOK
LGSYH => LFIN	2+1	0.837	YOK
Panel D: Bağımlı Değişken GSYH			
LBD => LGSYH	2+1	4.568	YOK
LCD => LGSYH	2+1	1.055	YOK
LFIN => LGSYH	2+1	1.013	YOK

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade eder.

Sonuç

Ülkemizde, bütçe açıklarının ekonomik etkilerinin incelenmesine yönelik birçok bilimsel araştırma yürütülmüştür ve ortak bir görüş olarak, bütçe açıklarının ekonomik büyüme ve istikrar üzerinde olumsuz etkilerin bulunduğu öne sürülmektedir. Genel anlamda, ekonomik sebat, toplam arz ve talep dengesinin sağlanabilmesi veya başka bir ifadeyle, tam istihdam ve fiyat sebatının kurulması şeklinde tanımlanmaktadır.

Bütçe kanununun düzenlenmesinde ise, başlıca giderlerin detayları esasınca, esas ihtiyaçların giderilmesi hedef alınarak, en uygun gelir dengesinin oluşturulması amaçlanır. Gider - gelir dengesinin bozulduğunda, karşılaşılan bütçe açığının giderilmesi için, devlet uyguladığı vergi düzenlemeleri ile bu açığı kapatmaya girişimlerde bulunur.

Bütçe açıklarını değerlendirilmesi için, Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Standart Yaklaşım, Neo-Klasik Yaklaşım, Kamusal Tercih Yaklaşımı ve Ricardian Denklik Yaklaşımı başta olmak üzere, çeşitli kuramsal yaklaşımlar farklı araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

Ancak, genel anlamda, bütçe açıklarının ölçüm yöntemleri esasen Genel Amaçlı Bütçe Açıkları ve Özel Amaçlı Bütçe Açıkları olarak iki ana başlık altında değerlendirilebilmektedir.

Tezin ikinci bölümünde ise, bütçe açıklarının nedenleri ile ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. Farklı ülkelerin kat ettikleri gelişim düzeyine ilişkin, bütçe açıklarına yol açan değişik sebepler öne sürülmektedir. Gelişmiş ülkelerde genelde, sosyal devlet uygulamaları, sosyal güvenlik transferleri ve düşük büyüme düzeyinden kaynaklı olarak bütçe açıkları yaşanabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesinin açık vermesi, kişi başına milli gelir düzeyinin azlığı ve kamu gelir-giderlerinde dengenin sağlanmaması durumlarda bütçe açıklıkları görülebilmektedir. Söz konusu bütçe açıklarının oluşması ise, ülkelerin makroekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye’de gelişmekte olan diğer ülkeler gibi, enflasyon gibi bazı ekonomik değişkenlik faktörlerinin sonucu bütçe açığı problemiyle karşı karşıya olmaktadır. Özellikle 1980’li yıllar ardından ülkemizde yaşanan ekonomik krizler sonucu oluşan

bütçe açıklarının belirleyici rolü ve fiyat istikrarına olumsuz etkisi çeşitli çalışmalar ile değerlendirilmiştir. Ancak, bu kapsamda uygulanan tüm etkinlik ve istikrara yönelik ele alınan önlemlerin yetersiz kaldığı gözlemlenebilmektedir.

Türkiye ekonomisinde 2000 yıllarında yaşanan hızla büyüyen cari açık probleminin ana nedenleri arasında, enflasyon sonucu TL değeri ve dış ticaret açıklarının artışı, mevcut işleme rejiminin bir getirisi olarak, ihracatın ithalata bağımlılığının artması, enerji kullanımında artış gösteren dışa bağımlılık ve 1996'da Gümrük Birliği'nin gecikmiş sonuçlarından söz etmek gerekmektedir.

Makroekonomik denge yaklaşımından yararlanarak, cari işlemler açığının nedenleri arasında dış ticaret açığı, enerji ithalatı ve enerjide dışa bağımlılık, tasarruf-yatırım dengesizliği, reel döviz kuru politikaları, doğrudan yabancı yatırımları ve portföy yatırımları gelir transferleri, dış borç stokunun yüksekliği, genişletici para ve maliye politikaları, büyüme ve ekonomik kırılganlık gibi bazı hususlardan bahsetmek gerekmektedir.

Bütçe açıkları enflasyon, ekonomik kalkınma, dış ödemeler dengesi, yatırım ve istihdam başta olmak üzere temel makroekonomik parametreler üzerinde zamanla değişiklik gösteren farklı etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmada, bütçe açıklarının GSYH, ödemeler dengesi ve M3 para arzı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Analizde yapılan birim kök testi sonuçlarına göre, çalışmada BTC, CRA ve M3 para arzı serileri mevsimsellik içermemekte olup, GSYH serisi mevsimsellik içermektedir. Dolayısıyla, bu serilerin mevsimsel gecikmesi çalışmanın VAR modelinde kullanılmıştır. Birim kök analizleri sonucunda değişkenlerin birinci farkında durağan oldukları test edilmiştir. Araştırmanın kapsadığı dönemler itibari ile ekonomik krizlerin varlığının bulunmasından dolayı yapılan yapısal kırılmalı perron(1997) testinin IO modelinde çıkan sonuçlara göre bütçe değişkeni düzeyinde durağan çıkarken diğer üç değişken birinci farkı alındığında durağan çıkmıştır. Aynı analizin AO modelinde ise analizde kullanılan tüm değişkenler birinci farklarında durağan olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara bakarak değişkenleri incelediğimizde bütçe dengesi(BD) değişkeni 2016Q4-2011Q3 dönemlerinde bir kırılma yaşamıştır. Bu dönemde yani 2016Q4 döneminde bütçe açıklarında meydana gelen bozulma o dönemde şirketlerin sosyal güvenlik prim ödemelerini yılın son çeyreğine ertelemelerinden kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan Merkez Bankası'nın 2015 yılı çeyrek raporuna göre CD(cari denge) 2015Q3-2014Q4 dönemlerinde daralma eğiliminde olduğu görülmektedir.M3 para arzı ise,M2 tanımlı para arzına vadeli resmi mevduat, vadesiz resmi mevduat ile KKTC Merkez Bankası nezdindeki diğer mevduatın eklenmesiyle bulunan en geniş tanımlı para arzı M3, 2019 yılının birinci çeyreğinde %8,95 büyüme göstermiştir. Bu yıldaki artma incelendiğinde M3 alt bileşenlerinden vadesiz resmi mevduat kaleminde %6,68 ve KKTC Merkez Bankası'ndaki Resmi mevduatın %30,73 azalma yaşanırken, vadeli resmi mevduatta yüzde 12,65 artışın varlığı gözlemlenmektedir. Aynı çeyrek yılda TP'de % 5,05, YP'de % 11,72 artış görülmektedir. M3 bir yıllık dönemde (Mart 2018 - Mart 2019) % 28,58 yükselerek 31.226,9 milyon TL'ye geldiği görülmüştür. Bu yılda TP'de %14,34 ve YP'de % 40,27 artışın gerçekleştiği görülmüştür.

Analizlerin sonuçlarına göre, bu çalışmada bütçe açığı ve cari açık arasında çift yönlü bir nedensellik söz konusu iken , bütçe açıkları ile gayri safi yurtiçi hasıla arasında GSYH'dan bütçe açıklarına doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Aynı zamanda M3 para arzından cari açığa yönelen tek yönlü bir nedensellik söz konusudur.

Böyle bir durumda oluşan bütçe açıklarını gidermek için belli başlı yöntemler uygulanmaktadır. Bunlardan bazıları Bütçe gelirlerini artırmak, bütçe giderlerini düşürmek,para basmak, borçlanmaya başvurmak. Bütçe tahminleri önceden belirlendiği için belirlenen hedefler doğrultusunda bütçe gelirleri arttırılabilir, yani ya yeni vergiler koyarak ya da vergi oranlarını arttırarak açık kapatılabilir. Veya tam tersi bir uygulama yapıp bütçe giderlerini düşürerek açık kapatılmaya çalışılabilir. Bu iki seçeneği sadece belli oranda oluşan bütçe açıklarını kapatmak için kullanmak daha doğru bir tercih olacaktır. Çünkü dönemin içinde bulunduğu krizler, doğal afetler vb. sonucunda oluşan büyük çaplı bütçe açıklarını karşılamada yetersiz kalacaktır. Para basarak da mevcut durumdaki bütçe açığını kapatabiliriz fakat bunun için de Merkez bankasının hükümetten bağımsız olmaması gerekmektedir. Oluşan bütçe açıklarının Para basılarak karşılanması, piyasada para arzının artmasına böylelikle borç verilebilir fon arzının artmasına bununla beraber faizlerin düşmesine yol açar. Hem para arzının artması hem de faizlerin düşmesi tüketim harcamalarını arttırır.Çünkü para fazladır bundan dolayı, tasarrufa karşılık alınan faiz düşer. Bu durumda tüketim harcamaları

ve dolayısıyla talep yükselir. Talep artışı, fiyatların da yükselmesine yol açar bu da enflasyonu arttırır.Dolayısıyla bu yöntememayabiliriz bu durumda merkez bankası hazinenin çıkardığı tahvil ve bonoları satın alıp dolaylı yoldan da finansman sağlayabilir. Bu şekilde borçlanma yoluna gidilmeden bütçe açıkları kaptılmaya çalışılabilir.

6.Kaynakça

- Acaravcı, A. Akyol, M. (2017). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3 (1): 17-33.
- Adak, (2010) Kamu Açıkları Ve Ekonomik Büyüme Türkiye Örneği, *Maliye Dergisi* s159
- Akbostancı. E. Tunç, Gİ. (2002). Turkish twin deficits an error correction model of trade balance. *Economic Research Center Working Papers*, N.01/06 (Ankara: Middle East Technical University).
- Alkan, İ.Ümit, AÖ.(2015). Türkiye’de kamu açıkları: 1980- 2012 dönem analizi. *TSA*, 19 (1): 247-274
- Altıntaş, H, Çetintaş H, Taban S (2008). Türkiye’de bütçe açığı, parasal büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi: 1992–2006. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2): 185–208
- Altunöz, U (2014). Cari açık sorununun temel nedenleri ve sürdürülebilirliği: Türkiye örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 118-122
- Arora, HK, Dua P (1993). Budget deficits, domestic investment, and trade deficits. *Contemporary Economic Policy*, 11: 29-44. doi: 10.1111/j.1465-7287.1993.tb00369.x
- Babaoğlu, B. (2005). Türkiye’de cari işlemler dengesi sürdürülebilirliği. TCMB, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Bachman, D. D. (1992). Why is the current account deficit so large? evidence from vector auto regressions. *Southem Economy Journal*, 59 (2): 232-240.
- Bakaç, B. (2019). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Balıkesir
- Ball, L., Mankiw NG (1995). What do budget deficit do?. *Budget Deficit and Debt: Issues and Options A symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City*
- Barışık, S. Kesikoğlu F (2006). Türkiye’de bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerine etkisi (1981-2003 var, etki-tepki analizi, varyans ayrıştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61 (4): 59-82
- Barışık, S, Kesikoğlu F (2010). Makroekonomik değişken olarak bütçe açığı-cari açık ilişkisi: Gelişmekte olan piyasalar örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 25 (294): 109 - 127.
- Barro, R. (1991). Economic Growth in across section of countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106: 407-444.

- Barro, RJ. (1989). The ricardian approach to budget deficits. *The Journal of Economic Perspectives*, 3(2): 37-54.
- Batayla, B., Lash, N. (1983). Public sector deficits and inflation: the case of Turkey. *The Journal of Economics*: 182-187
- Bayrak M, Kanca, OC. (2013). Türkiye’de kamu kesimi açıklarının nedenleri ve fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkileri. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 48: 91-111.
- Bilgili, E, Bilgili, F. (1998). Bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerindeki etkileri: teori ve uygulama. *İşletme-Finans Dergisi*, 146: 4-16.
- Ceyhan, Y. (2017). Bütçe açıkları belirleyicilerinin ekonometrik analizi: Türkiye Uygulaması. *Bartın üniversitesi USOBED (Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi)*, 1: 21-35
- Cımat A, Taş M (2003). Konsolide bütçe ve Türkiye’de konsolide bütçenin 2000’den günümüze gelişimi. *Mevzuat Dergisi*, 6 (72), www.mevzuatdergisi.com/2003/12a/01.htm#, 22.03.2020
- Çakır, YN (2009). Bütçe açıklarının politik iktisadı: Türkiye örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Aydın*
- Çalışkan, Çavdar, Ş. (2010). Türkiye’de bütçe açığının makroekonomik etkilerinin var modelleri ile incelenmesi. *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, İstanbul*
- Çalışkan, Çavdar Ş (2011). Türkiye’de bütçe açıklarının iktisadi büyüme ve istikrar üzerine etkileri (1994:Q1-2004:Q4). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (37): 26 – 41
- Çavdar (2011) Türkiye’de Bütçe açıklarının İktisadi Büyüme Ve İstikrar Üzerine Etkileri *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 37 ss 26-41
- Çetintaş, H, Barışık S (2005). Yapısal kırımla, birim kök ve ikiz açıklar hipotezi: Türkiye’den ampirik bulgular. *Maltepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1: 43-55.
- Çeştepe ve Yıldırım (2015) Türkiye’de Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme ilişkisi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi ICAFR* (16) özel sayısı 22-23
- Çiftçi, N, Eşmen M (2017). Türkiye’de Cari Açığı Belirleyen Faktörler ve Cari Açığı Azaltmada Alternatif Enerji Kaynaklarının Rolü: VAR Modeli. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1): 83-110.
- Dağ, M, Tüğen, K. (2018). Türkiye’de bütçe açıklarının nedenleri ve finansman yöntemleri: dönemselsel bir değerlendirme. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2): 217 - 240.

- Direkçi, T. (2006). Kamu açıklarının makro ekonomik etkileri: Türkiye çalışması. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Adana
- Doğan, E, Bayraç, H. N. (2014). Türkiye’de cari açık sorunu üzerine mikro temelli bir yaklaşım. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (2): 97-124.
- Duman, K. Belke, M. (2011). Türkiye’de bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkinin var analizi ile incelenmesi (1998–2011). Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 48 (562): 53-68.
- Durgun, Kaygısız A, Göze Kaya D, Kösekahyaoğlu L (2016). Türkiye’de tasarruf, yatırım, cari açık ve büyüme: 1980-2014 dönemi üzerine bir nedensellik ilişkisi analizi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1): 273-300
- Egeli, H. (2002). Mali açıkların ölçümüne yönelik bazı gözlemler ve bu konuda geliştirilmiş alternatif açık ölçüleri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(2): 29–41.
- Erdoğan Z (2008). İkiz açıklar hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 yılları arasında eşbütünleşme analizi ve Granger Nedensellik testi ile incelenmesi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1): 209–222.
- Ergül YT (1999). Türkiye’de bütçe açıklarının makroekonomik dengeler üzerine etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Eskin MC (2018). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Çevreye ve Ekonomiye Etkisi. Uzmanlık Tezi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mali Hizmetler Uzmanlığı, Ankara
- Gacaner A, Saygılı F (2014). Türkiye’de cari açığın belirleyicilerinin amprik analizi. Sosyoekonomi, 21 (21): 87-104.
- Göçer İ (2013). Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz. Eskişehir Orhangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 1 (8): 213-242.
- Günay A (2006). Mali disiplinin sağlanmasında anayasal denk bütçe yaklaşımı ve Türkiye’de uygulanabilirliği. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı
- Güneysu Balaban K (2012). Kurallı maliye politikası ve Türkiye’de kurallı maliye politikası uygulamasına ilişkin model önerisi. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara

Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, (24/12/2003). Resmi Gazete (Sayı: 25326).www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5018&MevzuatTur=1&Mevzuat Tertip=5,

Kanca OC, Bayrak M (2015). Kamu Harcamaları Bileşenleri ile İşsizlik Arasındaki İlişki, 1 (2): 55-74.

Kaya M (2016). Türkiye’de cari açık sorunu ve nedenleri. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (10): 51-75

Kaya ve Öz (2016) Enflasyonun Bütçe Açığı,Para Arzı İlişkisi Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi,Manisa Celal Bayar Üniversitesi,Cilt 23 ss 3

Kesikoğlu F (2005). Türkiye’de bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri. Yüksek Lisans tezi, Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak

Kılavuz E, Dumrul Y (2012). İkiz açıklar hipotezinin geçerliliği: Teor ve uygulama. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26 (3-4): 239-258.

Koç A (2009). Kamu açıklarının ekonomik, politik ve sosyal belirleyicileri: gelişmekte olan ülkeler üzerine bir uygulama. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Adana

Mucuk M (2008). Bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki: türkiye örneği (1989-2004). S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9 (19): 201-218.

Mucuk M, Karaçor Z (2010). İkiz açıklar hipotezinin Türkiye ekonomisi açısından değerlendirilmesi. T. Subaşat ve H. Yetkiner (Ed.), Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye’nin Cari Açık Sorunsalı (s. 96-121), Efil Yayınları, Ankara

Oktayer A (2010). Türkiye’de bütçe açığı para arzı ve enflasyon ilişkisi. Maliye Dergisi, 158: 431-445

Onur S (2005). Finansal liberalizasyon ve GSMH büyüme arasındaki ilişki. Kırıkkale Üniversitesi ZKU Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1): 128-152

Önder İ, Kirmanoglu H, Kartallı Y (1995). Kamu açıkları ve kamu borçları. Ankara: Türk Harb-iş Sendikası Yayını.

Özbek Püskül AS (2010). İşletme Bütçe Sistemi ve Bütçe Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Bilim Dalı, İstanbul,

Özdamar, G. (2015). İkiz açıklar hipotezi teorik yaklaşımlar ve Türkiye üzerine Ampirik Literatür incelemesi. Süleyman Demirel üniversitesi, İİBF uluslararası Alanya İktisat Fakültesi Dergisi, 7 (2): 165-186.

Özen, A. (2002). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe açığının gelişimi. Maliye Dergisi, 141: 21-41

Özen, A. (2008). Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı,

Saçkan, O. (2006). Genel fiyat düzeyinin belirlenmesinde para ve maliye politikası dominant rejimler: Türkiye örneği, 1988 – 2005. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Emisyon Genel Müdürlüğü, Ankara

Sağlam Çeliköz, Y, Yukacı İ (2016). Konsolide bütçe açıkları ve iç borç-dış borç ilişkisi: Türkiye örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Ekonomi & İşletme Özel, 5 (3): 478 -504

Sargent, TJ, Wallace N (1981). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, www.minneapolisfed.org/research/qr/qr531.pdf, 20.03.2020

Sarı, O.Y. (2003). Türkiye’de kamu maliyesi ve güncel sorunları. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5 (1): 145-164

Seyidoğlu, H (2007). Uluslararası iktisat. Güzem Yayınları, 16. Baskı, İstanbul.

Sezgin, Z, Sevim C, Kalyoncu F (2015). Türkiye ekonomisinde cari açık sorunu: tasarrufların önemi ve bireysel emeklilik sistemi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2): 227-240

Şeker, M. (2006). Dış borçlanmaya teorik bir bakış ve dış borçların ekonomik etkileri. Sosyoekonomi, 3(3): 73-92

Şeker, Y. (2019). Bütçe Kavramı ve Bütçe Uygulamaları Üzerine Üretim İşletmelerinde Bir Araştırma, Business & Management Studies: An International Journal (BMIJ), 7(3): 140-164, doi: 10.15295/bmij.v7i3.1236

Şimşek, M. (2000). Bütçe açıklarının finansmanı ve ekonomik etkileri. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,16: 49-73

Şimşek, M. (2005). Türkiye’deki bütçe açıklarının ulusal tasarruflara etkileri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi: 1-20

Tapşın, G, Karabulut AT (2013). Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 26: 190-205.

Tügen, K. (1991). Türkiye’de bütçe açıklar. Dokuz Eylül Üniversitesi: 6-30

Tügen, K, Dağ M (2018). Türkiye’de bütçe açıklarının nedenleri ve finansman yöntemleri dönemsel bir değerlendirme. MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (2): 217-240

Tülümce, S.Y. (2013). Türkiye’de üçüz açığın ampirik analizi (1984-2010). Maliye Dergisi: 165, 97-114.

Türkay, H (2013). Türkiye’de cari açık bütçe açığı ve yatırım tasarruf açığı ilişkisi. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi, 14 (2): 253-269.

Uğur, AA, Karatay, P (2009). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar. Sosyoekonomi, 1: 101-122.

Uysal, D, Topallı N (2007). İkiz açık hipotezi: Türkiye. S.Ü. Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 10 (12): 201-213.

Üzümcü, A, Kanca OC (2013). İkiz açık hipotezi Türkiye üzerine bir uygulama (1980-2012). Kafkas Üniversitesi uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1): 17-42.

Yılmaz, A, Karataş T (2009). Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari Açıkların Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 27 (2): 69-96.

Yılmaz, B (2010). Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllarda bütçe açıkları, finansman yöntemleri ve makro ekonomik etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Edirne

Yılmaz, Ö, Kaya V (2005). Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi: 257-271

Yiğit, H (2018). Türkiye’de cari işlemler açığı sorunu: nedenleri, ekonomiye etkileri ve çözüm önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Çorum

Yurdakul, F (2000). Yapısal kırılmaların varlığı durumunda geliştirilen birim kök testleri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (2): 21-34.

Yurdakul, F, Cevher E (2015). Determinants of current account deficit in turkey: the conditional and partial granger causality approach. 4th World Conference on Business, Economics and Management – WCBEM, Procedia Economics and Finance, 26: 92 – 100

Zaidi, I. (2012). The external current account in the macroeconomic adjustment process in Turkey. The Woodrow Wilson School Graduate Policy Workshop

<https://www.muhasabedersleri.com/butce-vergi/butce.html>

Adalet Bakanlığı, Eğitim Dairesi Başkanlığı, Hazırlayıcı Eğitim Ders Notları, 2992 Sayılı Bakanlık Teşkilat Kanunu ve Bakanlık Genelgesi: 15 - Mali Mevzuat, <https://edb.adalet.gov.tr/dersnotlari.html>, 20.03.2020.

